

โครงการจัดการองค์ความรู้

เรื่อง

"รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง สมัยอยุธยา - รัตนโกสินทร์ตอนกลาง"

ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓

เสนอโดย

นางสาวมณฑาทิพย์ แย้มประดิษฐ์

นักวิชาการช่างศิลป์ปฏิบัติการ กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน

สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา

กรมศิลปากร

คำนำ

โครงการจัดการความรู้ เป็นโครงการที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการแสวงหาองค์ความรู้ที่ยังขาดหายขององค์กร ให้ได้มาซึ่งประโยชน์ และแลกเปลี่ยนแบ่งบันซึ่งกันและกัน โดยมีกระบวนการตั้งแต่ ๑) การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) ๒) การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) ๓) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) ๔) การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) ๕) การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) ๖) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing)๗) การเรียนรู้ (Learning)

กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม หน่วยงานที่มีหน้าที่หลักในการศึกษา ปกป้อง คุ้มครอง อนุรักษ์ ฟื้นฟู สืบทอด สร้างสรรค์ เผยแพร่ และบริหารจัดการเกี่ยวกับมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ เป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่เห็นความสำคัญของการศึกษาองค์ความรู้ที่ยังขากหาย จึงมีนโยบายให้จัดโครงการจัดการความรู้ โดยมอบหมายให้หน่วยงานภายใต้สังกัดกรมศิลปกรไปดำเนินการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ที่กระจายอยู่ตามส่วนต่างๆของประเทศไทย ถูกจัดหมวดหมู่ชัดเจนและข้อมูลดังกล่าวจะเก็บบันทึกไว้กับส่วนกลาง ซึ่งทุกคนสามารเข้าถึงองค์ความรู้เหล่านั้นได้

สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการโครงการจัดการความรู้ เรื่อง "รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา – รัตนโกสินทร์ตอนกลาง" ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓ จำนวนเงิน ๑๖๔,๐๐๐ บาท (หนึ่งหกหมื่นสี่พันบาทถ้วน) เสนอโครงการและจัดพิมพ์รายงานโดย นางสาวมณฑาทิพย์ แย้มประดิษฐ์ นักวิชาการช่างศิลป์ปฏิบัติการ กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา

บัดนี้ โครงการจัดการความรู้ เรื่อง "รูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา – รัตนโกสินทร์ตอนกลาง" ได้ดำเนินการจัดทำต้นฉบับ และพร้อมที่จะดำเนินการเผยแพร่ไปยังหน่วยงานต่างๆ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ หรือนำไปใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่ารายงานฉบับนี้จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในหลายๆ ด้านทั้งประโยชน์ทางตรงและประโยชน์ทางอ้อม

กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน
สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา
ธันวาคม ๒๕๖๓

สารบัญ

หน้า

หน้า

		หน้า
	๔.๑๒ วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง	๑๓๔
	๔.๑๓ วัดเขียน จังหวัดอ่างทอง	๑๔๑
	๔.๑๔ วัดหนองโนเหนือ จังหวัดสระบุรี	๑๔๕
	๔.๑๕ วัดจันทบุรี จังหวัดสระบุรี	๑๕๒
	๔.๑๖ วัดสมุหประดิษฐาราม จังหวัดสระบุรี	๑๕๗
บทที่ ๔	**บทสรุป**	**๑๖๑**
บรรณานุกรม		

บทที่ ๑

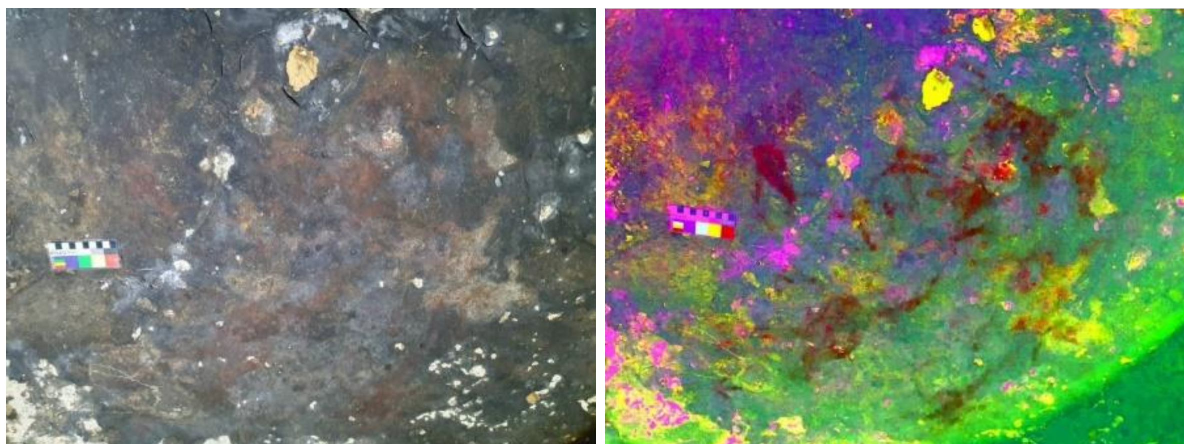
บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาของภาพจิตรกรรมไทย

จิตรกรรม ตามความหมายที่ระบุในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๔ หมายถึง ศิลปะประเภทหนึ่งในทัศนศิลป์เกี่ยวกับการเขียนภาพวาดภาพ หรือ รูปภาพที่เขียนขึ้นหรือวาดขึ้น ซึ่งตามหลักฐานเชิงประจักษ์ พบว่า ภาพจิตรกรรมในประเทศเทศไทยในยุคแรกเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้ว ที่พบโดยมากมีลักษณะเป็นการเขียนสีลงบนภาชนะดินเผา และภาพเขียนสีตามผนังถ้ำ เช่น ถ้ำดิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (ภาพที่ ๑-๑) ถ้ำลาย จังหวัดอุดรธานี ผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี ถ้ำภูปลาร้า จังหวัดอุทัยธานี ถ้ำศิลป์ จังหวัดยะลา เป็นต้น โดยภาพจิตรกรรมในยุคแรกเริ่มนี้ นิยมเขียนแบบไม่มีมิติ พบเพียงการขึ้นโครงและระบายสีทับเป็นรูปคน พืชพรรณ สัตว์ต่างๆ ฝ่ามือ และ รูปเรขาคณิตหรือรูปเชิงสัญลักษณ์ โดยสีที่ใช้เป็นสีที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติ คือสีแดง สีดำ และสีขาว หรือการใช้วัสดุปลายแหลมขูดลงบนแผ่นหินเป็นเส้นรูปร่างเท่านั้น

นับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔ ที่พระเจ้าอโศกกมหาราชจัดการสังคายนาพระธรรมวินัยและได้แบ่งสมณฑูตออกเป็น ๙ สายเพื่อออกเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่างๆ โดยสมณทูตสายที่ ๘ คือพระโสณเถระและพระอุตตรเถระเป็นผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนามายังประเทศไทย เป็นต้นกำเนิดให้เกิดงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนากระจายไปทั่วดินแดนของประเทศไทย และเป็นอิทธิพลหลักที่ทำให้ก่อเกิดภาพจิตรกรรมไทยอันแสดงถึงเอกลักษณ์ของประเพณีไทย ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖

โดยความหมายของคำว่าภาพจิตรกรรมไทยแบบประเพณีนั้นมีความแตกต่างจากภาพจิตรกรรมทั่วไป คือ ภาพจิตรกรรมไทยแบบประเพณีจะมีรูปแบบการเขียนภาพที่เป็นแบบแผนและมีเอกลักษณ์อย่างไทย ถูกคิดค้นมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สืบทอดรุ่นสู่รุ่นและมีการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยแรกเริ่มนั้นไทยได้รับอิทธิพลรูปแบบการเขียนภาพจิตรกรรมผ่านการติดต่อค้าขายและการเผยแผ่วัฒนธรรมพระพุทธศาสนามาจากแถบอินเดีย พุกาม และจีน และปรับปรุงรูปแบบจนเกิดเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ซึ่งภาพเขียนที่ปรากฏมักจะเขียนเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและเหตุการณ์สำคัญของแต่ละยุคสมัย เช่น พระพุทธประวัติ ไตรภูมิ ชาดก ภาพปริศนาธรรม เป็นต้น โดยวัตถุประสงค์ในการเขียนภาพเพื่อเป็นองค์ประกอบการประดับให้แก่สถาปัตยกรรมโดยแทรกเนื้องต่างๆ ได้แก่ การเล่าเรื่องและบอกเล่าคำสอนทางศาสนา การบันทึกศิลปะวิทยาการต่างๆ และเหตุการณ์ทางสังคมและการเมือง

ภาพที่ ๑-๑ : ภาพเขียนสีภายในโพรงถ้ำด้านทิศตะวันออกของถ้ำดิน บ้านพุน้อย ต.สามร้อยยอด อ.สามร้อยยอด จ.ประจวบคีรีขันธ์ (ภาพด้านขวาผ่านการใช้โปรแกรมเร่งเฉดสี)

ภาพที่ ๑-๒ : ภาพเขียนสีรูปฝ่ามือ สัตว์ และสัญลักษณ์ตามผนังด้านทิศตะวันออกบริเวณหน้าผาเทือกเขาหินปูนด้านทิศตะวันออกของแหล่งโบราณคดีค่ายประตูผา บ้านจำปุย ต.บ้านดง อ.แม่เมาะ จ.ลำปาง

ที่ผ่านมามีผู้ศึกษาเกี่ยวกับเอกลักษณ์ของภาพจิตรกรรมไทยแบบประเพณีจำนวนมาก พบว่าช่วงสมัยที่ภาพจิตรกรรมไทยมีความชัดเจนมากตั้งแต่สมัยอยุธยาลงมา สามารถสรุปรูปแบบที่เด่นชัดไว้ได้ดังนี้

๑) มีลักษณะเป็นอุดมคติ คือ การเขียนภาพเหนือความเป็นจริง สังเกตได้จากการแสดงออกท่วงท่าลีลา อากัปกิริยาของคน การวาดภาพสัตว์เลียนแบบของจริง เช่น คชสีห์ นกเทศ กุญชรวารี เป็นต้น

๒) มักแสดงภาพคล้ายกับการมองจากที่สูงลงสู่ที่ต่ำ หรือทัศนียภาพแบบตานกมอง (Bird’s Eye View) โดยเน้นเนื้อหามากกว่าบรรยากาศ

๓) มักแสดงภาพ ๒ มิติ โดยมีเทคนิคหลายรูปแบบ ได้แก่

- การเขียนภาพแบบ Perspective ของอาคารแต่ละหลัง โดยเน้นด้านหน้าอาคารให้ขนานกับฝาผนังและมองลึกไปด้านใดด้านหนึ่ง (แสดงภาพที่ ๑-๓)

- ภาพเขียนรูปด้านผสมรูปตัด คือแสดงให้เห็นส่วนยอดอาคารด้านนอกและตัดส่วนตัวอาคารให้เป็นเรื่องราวภายใน (แสดงภาพที่ ๑-๔)

- การคลี่ภาพของอาคารจัตุรมุข หรืออาคารประเภทปราสาท วิมาน โดยแสดงรูปตัดภายในอาคารให้เห็นเรื่องราวเป็นสำคัญ และคลี่มุขทั้งสองด้านให้เห็นเป็นลักษณะรูปด้านข้าง โดยจับแกนกลางของอาคารเป็นจุดศูนย์กลาง (แสดงภาพที่ ๑-๕)

๔) มีการเขียนเล่าเรื่องต่อกันไปทั้งผนัง โดยไม่มีการขีดกรอบแบ่งฉากภาพ แต่จะใช้พุ่มไม้ ต้นไม้ ท้องฟ้า ภูเขา หรือสัญลักษณ์อื่นๆ แบ่งฉากภาพแทน

๕) มีการประดิษฐ์ลวดลายต่างๆ เพื่อใช้ในการตกแต่งภาพและแก้ปัญหาพื้นที่ว่าง เช่น ลายกระหนก ลายกระจัง ลายดอกไม้ เป็นต้น

ภาพที่ ๑-๓ : แสดงภาพ perspective ของภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดสมุหประดิษฐาราม จ.สระบุรี

ภาพที่ ๑-๔ : แสดงภาพรูปด้านผสมรูปตัด ของภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดม่วง จ.สิงห์บุรี

ภาพที่ ๑-๕ : แสดงภาพอาคารจตุรมุขประเภทวิมานปราสาท ของภาพจิตรกรรมภายในวิหารวัดพนัญเชิง จ.พระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีคุณค่าอันสูงยิ่งในหลายๆ ด้าน นอกจากความงามด้านสุนทรียศาสตร์ที่ศิลปินได้ถ่ายทอดอารมณ์ ความรู้สึกและความหมาย ผ่านเส้นสายเป็นภาพเขียนแล้ว ภาพบางลักษณะเป็นภาพในอุดมคติ คือมีลักษณะที่เกินจริง แต่ถูกถ่ายทอดผ่านจินตนาการ แต่บางภาพที่บันทึกลักษณะจริงก็ถือเป็นหลักฐานอันสำคัญยิ่งทางประวัติศาสตร์ในการเก็บรวบรวมรูปแบบลักษณะของสภาพแวดล้อม สถาปัตยกรรม จารีตประเพณี ความเชื่อ วัฒนธรรม สภาพสังคม ความเป็นอยู่ และการแต่งกายของผู้คน ทำให้คนรุ่นหลังสามารถซึมซับและเข้าใจประวัติศาสตร์ผู้คนของแต่ละยุคสมัยได้ง่ายขึ้น

ปัจจุบันพบว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังไทยที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด คงไม่เกินกว่าสมัยสุโขทัย ดังปรากฏอยู่ที่ วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย เป็นลักษณะลายเส้นขูดเขียนลงบนหินชนวน และที่ปรากฏอยู่ภายในพระปรางค์วัดเจดีย์เจ็ดแถว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย ปรากฏเป็นลักษณะของภาพเขียนสีแบบเอกรงค์ ด้วยกาลเวลาทำให้วัสดุเสื่อมสลาย บ้างมีการปรับปรุงเปลี่ยนรูปแบบของอาคาร จิตรกรรมที่มีอยู่จึงสูญหายไปบ้าง แม้ว่าเรายังไม่ทราบแน่ชัดว่าในประเทศไทยเริ่มต้นการอนุรักษ์ภาพจิตรกรรมเมื่อใด แต่ในปัจจุบันนี้มีกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานหลักในการดูแลรักษาภาพจิตรกรรมภายในประเทศไทยอันทรงคุณค่านี้ โดยหลักการอนุรักษ์ในยุคแรกที่ถูกเก็บบันทึกไว้ คือพระราชกระแสรับสั่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวครั้งปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณ ความหนึ่งว่า

"... การซ่อมแซมพระปรางค์วัดอรุณฯ และบริเวณ ต้องตั้งใจว่าจะรักษาของเก่าที่ยังคงใช้ได้ไว้ให้หมด ถึงสีจะมัวหมองเป็นของเก่ากับใหม่ต่อกัน เช่น รูปภาพเขียน ลายเพดาน เป็นต้น อย่าได้พยายามที่จะไปแต่งเก่าให้สุดสดเท่าของใหม่ ถ้าหากว่ากลัวอย่างคำที่เรียกว่าด่างให้พยายามที่จะประสมสีใหม่ให้อ่อนลง อย่าให้สีแหลมเหมือนที่ใช้อยู่เดี๋ยวนี้ พอให้กลืนกันไปกับสีเก่า

ลวดลายรือรูปพรรณอันใดก็ตาม ให้รักษาคงไว้ตามรูปเก่า
ถ้าจะเปลี่ยนแปลงแห่งใด สิ่งใดให้ดีขึ้นต้องกราบทูลก่อน...”

๑.๒ จิตรกรรมสมัยอยุธยา

ในช่วงสมัยอยุธยาตอนต้นจะนิยมเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังตามห้องภายในพระปรางค์หรือเจดีย์ชั้นเรือนธาตุ หรือภายในกรุใต้เรือนธาตุลงไป ต่างจากปัจจุบันที่นิยมเขียนภายในพระอุโบสถหรือพระวิหาร เนื่องจากรูปแบบของพระอุโบสถและวิหารในสมัยอยุธยาตอนต้นมีรูปแบบที่แตกต่างออกไป ประการที่ ๑ คือ ผนังระหว่างช่วงเสานิยมก่ออิฐเปิดเป็นหน้าต่างช่องลม ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าสัดส่วนประมาณ ๑:๑๐ สันนิษฐานว่าเป็นการประยุกต์รูปแบบช่องบัญชรจากเขมรที่ทีลูกกรงกลึงหรือเสามะหวดประดับ พื้นที่ของผนังด้านข้างจึงเสียให้กับโครงสร้างการระบายอากาศเป็นหลัก เช่น วัดหน้าพระเมรุ จ.พระนครศรีอยุธยา วัดธรรมิกราช จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น ประการที่ ๒ คือ ขนาดของฐานชุกชี ขนาดขององค์พระประธานและพระอัครสาวก มีขนาดใหญ่ บางพื้นที่ประดับเรือนแก้ว จึงบดบังผนังด้านหลังเกือบเต็มพื้นที่ ประการที่ ๓ คือ ผนังเบื้องหน้าพระประธานของอุโบสถหรือวิหารขนาดใหญ่บางแห่ง มีการเจาะช่องประตูจำนวน ๓ บาน เช่น พระอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้วยเหตุผลตังกล่าว จึงไม่ค่อยปรากฏภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยอยุธยาตอนต้นมากนัก โดยภาพจิตรกรรมที่พบในพระปรางค์ส่วนมากจะพบในวัดสำคัญ เช่น วัดมหาธาตุ จ.เพชรบุรี วัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา ลักษณะจะเป็นการเขียนภาพอดีตพระพุทธเจ้าเรียงต่อกันไปจนเต็มผืนผนัง และภาพบุคคล

ภาพที่ ๑-๕ : ภาพจิตรกรรมภายในกรุวัดราชบูรณะ จ.พระนครศรีอยุธยา แสดงภาพคนจีนภายในกรุห้องที่ ๑ ฝั่งทิศใต้ (ซ้าย) และ แสดงอดีตพระพุทธเจ้า ภายในกรุห้องที่ ๒ ฝั่งทิศใต้ (ขวา)

ภาพที่ ๑-๖ : ภายในอุโบสถวัดหน้าพระเมรุ จ.พระนครศรีอยุธยา (บน) ภายในอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี (ล่าง)

ในช่วงสมัยอยุธยาตอนกลางลงมาจนถึงตอนปลาย อาคารเริ่มเปลี่ยนรูปแบบคือมีช่องเปิดเพียงบานประตู หรือมีหน้าต่างเป็นบานเปิดไม้ แบ่งเป็นเบละ ๑ บาน พื้นที่ของช่องเปิดจึงมีจำนวนลดลง พื้นที่ว่างของผนังจึงเพิ่มมากขึ้น ทำให้เริ่มพบภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถและวิหาร โดยภาพจิตรกรรมที่พบภายในอาคารที่ไม่มีหน้าต่างในช่วงแรกนั้น จะนิยมเขียนเป็นภาพขนาดใหญ่ซ้ำๆ กันไปจนเต็มผืนผนัง เช่น ภาพอดีตพระพุทธเจ้า ภาพสถูปเจดีย์ เทพชุมนุม เป็นต้น คล้ายกับภาพจิตรกรรมที่พบในห้องปรุภายในพระปรางค์ของยุคอยุธยาตอนต้น ซึ่งการเกิดภาพลักษณะนี้ มาจากการลดช่องเปิดของอาคาร ทำให้แสงสว่างภายในอาคารไม่เพียงพอต่อการมองเห็นภาพเล่า อีกทั้งการใช้สียังไม่หลากหลายมากนัก การเล่าเรื่องเป็นบุคคลขนาดเล็กๆ จึงยากแก่การมองเห็น เช่น วัดเกาะแก้วสุทธาวาส วัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี เป็นต้น

ภาพที่ ๑-๗ : ภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาวาส จ.เพชรบุรี

ภาพที่ ๑-๘ : ภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี

ต่อมา การเขียนภาพจิตรกรรมในสมัยอยุธยาเริ่มมีแบบแผนที่ปรากฏอย่างเด่นชัดโดยเฉพาะในยุคปลาย คือ การเขียนภาพเทพชุมนุมบริเวณยอดผนังลงมาเป็นชั้นๆ จำนวน ๓ ถึง ๔ ชั้น แล้วจึงเขียนภาพเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าต่อลงมาจนถึงพื้น เบื้องหลังพระประธานเขียนเรื่องไตรภูมิ โดยแบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ เหนือบานประตูขึ้นไปจะเขียนภาพแสดงถึงอรูปภูมิและรูปภูมิ ส่วนเบื้องล่างตั้งแต่ยอดบานประตูลงมาจนถึงพื้นจะเขียนภาพแสดงถึงกามภูมิ เบื้องหน้าพระประธานจะเล่าเรื่องมารผจญ สอดคล้องกับองค์พระประธานปางมารผจญ (มารวิชัย) ที่ตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างประตูเยื้องไปทางด้านหลังอาคาร ซึ่งแบบแผนดังกล่าวนี้ถูกสืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ในรัชกาลที่ ๓

ภาพที่ ๑-๙ : ภาพจิตรกรรมเบื้องหลังพระประธานแสดงเรื่องไตรภูมิ และเบื้องหน้าพระประธานแสดงตอนมารผจญ ภายในอุโบสถวัดเกาะแก้วสุทธาราม จ.เพชรบุรี

เทคนิคการเขียนภาพจิตรกรรมของสมัยอยุธยาตอนกลางกับอยุธยาตอนปลายนั้นเหมือนกันทุกประการ โดยสีที่เลือกใช้เป็นสีฝุ่นที่มาจากธรรมชาติ ดังนี้

สีดำ	มาจากเขม่าควันก้นภาชนะหุงต้ม
สีขาว	มาจากฝุ่นขาวหรือดินขาว
สีเหลือง ,สีเหลืองหม่น (Yellow Oche)	มาจากดินสีเหลือง
สีเหลืองสด	มาจากหินผุสีเหลืองสดมาป่น
สีแดง (Indian Red)	มาจากดินสีแดง
สีเขียว (Hooter Green)	มาจากดินสีเขียว
สี่เขียวอ่อน	มาจากหินผุสีเขียวมาป่น หรือดินสีเขียวผสมสีขาว
สีแดงจากชาดและสีเสน	มาจากเมืองจีน
สีแดงชาดอันสดใส	มาจากดินสีแดงผสมชาดและสีเสน
สีส้ม	มาจากสีเหลืองผสมกับสีแดง

กรรมวิธีการทำจะเริ่มจากการเตรียมสีฝุ่นด้วยการนำวัตถุธาตุข้างต้นมาตากแดดจนแห้งสนิทประมาณ ๒ สัปดาห์ โดยสังเกตว่าเนื้อสีไม่ซีดจางลงแล้วเป็นใช้ได้ แล้วจึงนำวัตถุธาตุไปกรองเกรอะจนบริสุทธิ์แหลกละเอียดก่อนนำไปผสมกาวธรรมชาติ คือ ยางกระถิน ยางมะขวิด ยางกาวหนัง หรือยางไม้บางประเภทผสมกันในโกร่งหรือกะลา จากนั้นจึงบดให้ละเอียด แล้วจึงนำมาเขียนลงบนผนัง ซึ่งก่อนลงสีนั้น ช่างจะต้องเตรียมพื้นผนังปูนด้วยดินสอพองเกรอะจนบริสุทธิ์ผสมกาวเมล็ดมะขามและกวดพื้นให้เรียบด้วยหอยเบี้ยเสียก่อน แล้วจึงนำกระดาษข่อยมาร่างเป็นรูปร่างต่างๆ ปรุเส้นร่างด้วยเข็มเจาะเข้าในเนื้อปูน และใช้ลูกประคบตบฝุ่นไปตามรอบปรุจะเห็นเป็นเส้นติดที่ผนัง ก่อนใช้พู่กันระบายสีลงไป

๑.๓ จิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์

การกำหนดอายุของภาพจิตรกรรมฝาผนัง แท้จริงแล้วเป็นเรื่องยาก ด้วยข้อมูลหลักฐานที่หลงเหลืออยู่น้อย ร่วมกับการบูรณะซ่อมแซมที่มีมาอย่างต่อเนื่อง บ้างมีการเขียนซ่อมแซม บ้างมีการเขียนทับลงไปใหม่ ทำให้ภาพจิตรกรรมแบบจริงแท้ดั้งเดิมมีน้อยมากจนมิอาจตัดสินได้ว่าภาพจิตรกรรมนั้นๆ อยู่ในช่วงยุคสมัยใด ในสมัยรัตนโกสินทร์ยังมีการสืบทอดคุณลักษณะบางประการสืบเนื่องจากสมัยอยุธยา หากแต่ที่เห็นได้อย่างชัดเจนว่าจิตรกรรมสมัยรัตนโกสินทร์มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงจากสมัยอยุธยาอยู่มาก สังเกตได้ดังนี้

๑) ไม่มีแบบแผนตายตัวในการเล่าเรื่อง คือ ไม่เพียงเฉพาะการเล่าเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังเล่าเรื่องสำคัญของเหตุการณ์บ้านเมือง ที่เกี่ยวข้องกับกษัตริย์ ประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของบ้านเมืองมากขึ้น

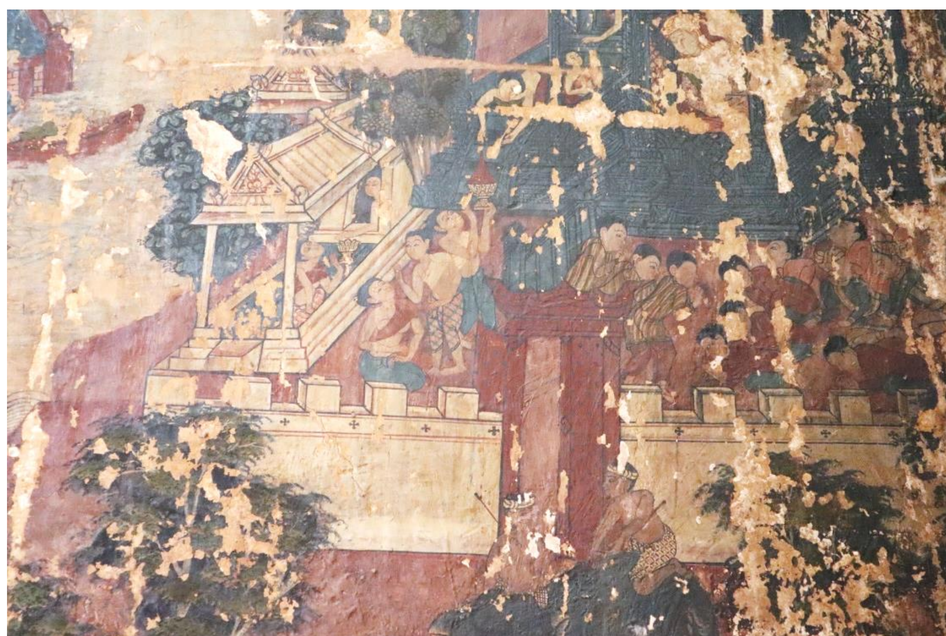
๒) ภาพบุคคลและสัตว์ต่างๆ ยังมีลักษณะเป็นอุดมคติ แต่ทว่ามีการปรับเปลี่ยนเครื่องแต่งกาย ที่เห็นได้ชัดเจนคือช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นไป เช่น ภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถวัดเสนาสนาราม จ.พระนครศรีอยุธยา

๓) การเขียนภาพที่สมจริงมากขึ้น กล่าวคือ สรีสระสัดส่วน อากัปกิริยาของตัวละคน หรือสถาปัตยกรรมมีความสมจริงมากขึ้น จากการที่ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก โดยพัฒนาการนี้เริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๓

๔) การใช้สีพหุรงค์ ที่มีความหลากหลายมากกว่าสมัยอยุธยา นิยมใช้สีวรรณะเย็น ซึ่งนำเข้าจากต่างชาติผ่านการค้า เช่น ชาวจีน ญี่ปุ่น และฝรั่ง นอกจากนี้ยังมีการปิดทองคำเปลงที่ตัวภาพปราสาท ราชวังและเครื่องแต่งกาย

ภาพที่ ๑-๑Q : ภาพจิตรกรรม ภายในอุโบสถวัดเสนาสนาราม จ.พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๑-๑๑ : ภาพจิตรกรรม ภายในวิหารพระสรรเพชญ์ วัดหน้าพระเมรุ จ.พระนครศรีอยุธยา

บทที่ ๒

สถาปัตยกรรมไทย

สถาปัตยกรรมไทย หมายถึง ศิลปะและวิทยาเกี่ยวกับงานก่อสร้างที่ประกอบด้วยศิลปลักษณะของไทย อันได้แก่ อาคาร บ้าน โบสถ์ วิหาร สถูป เจดีย์ ปรางค์ หรือสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ที่ตั้งอยู่ภายในบริบทของสังคมไทย กำเนิดขึ้นจากภูมิปัญญาของชนชาติไทย สั่งสมประสบการณ์จนเกิดเป็นศาสตร์หรือองค์ความรู้ที่มีการพัฒนาและสืบทอดถึงลูกหลานมาสู่ปัจจุบันบนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย ซึ่งสถาปัตยกรรมทุกประเภทนั้นจะมีความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์ อาคาร และธรรมชาติอยู่เสมอ

สถาปัตยกรรมไทยสามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ ยุค คือ ยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ (ยุคทวารวดี ยุคศรีวิชัย ยุคลพบุรี ยุคเชียงแสน ยุคสุโขทัย ยุคอู่ทอง และยุคอยุธยา) และยุครัตนโกสินทร์ซึ่งเป็นยุคสมัยปัจจุบัน และสามารถจำแนกประเภทของสถาปัตยกรรมไทยเป็นหมวดหมู่ใหญ่ๆ ได้ ๔ ประเภท ได้แก่ สถาปัตยกรรมที่เป็นที่พักอาศัย สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และสถาปัตยกรรมเพื่อรองรับกิจกรรมอื่นๆ โดยแต่ละหมวดหมู่มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๑ สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับการพักอาศัย

คือสถาปัตยกรรมที่อยู่ในเขตบ้าน ได้แก่ เรือนพักอาศัย ยุ้งข้าว หรืออาคารอื่นๆ ที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยของเจ้าของบ้าน หากแบ่งประเภทตามเทคนิคการก่อสร้าง จะสามารถแบ่งออกได้ ๓ รูปแบบ ได้แก่ เรือนเครื่องผูก เรือนเครื่องสับ และเรือนเครื่องก่อ

๒.๑.๑ เรือนเครื่องผูก เป็นเรือนที่ปลูกสร้างอย่างง่าย โดยโครงสร้างหลักทำจากไม้หรือไม้ไผ่ประกอบกันด้วยการผูกด้วยตอกหรือหวายขึ้นเป็นโครงตั้งแต่เสา คาน อะเส จันทัน จึงเรียกว่าเรือนเครื่องผูก ส่วนหลังคาจะถูกมุงด้วยใบไม้ที่หาได้ง่ายในพื้นที่นั้นๆ เช่น ใบจาก ใบแฝก เป็นต้น ส่วนพื้นจะใช้ไม้ไผ่เป็นลำหรือผ่าซีกวางพาดตามแนวคานผูกมัดแน่นด้วยตอก ส่วนผนังจะใช้ไม้ไผ่สานเป็นผืนขนาดใหญ่ มีลวดลายพาดกันไปมา หรือที่เรียกว่า “ฝาขัดแตะ” เรือนประเภทนี้มักจะไม่มีหน้าต่าง หรือพบเพียงแค่เบเสาละ ๑ บาน เท่านั้น เนื่องจากฝาขัดแตะมีคุณสมบัติระบายอากาศได้ดีอยู่แล้ว

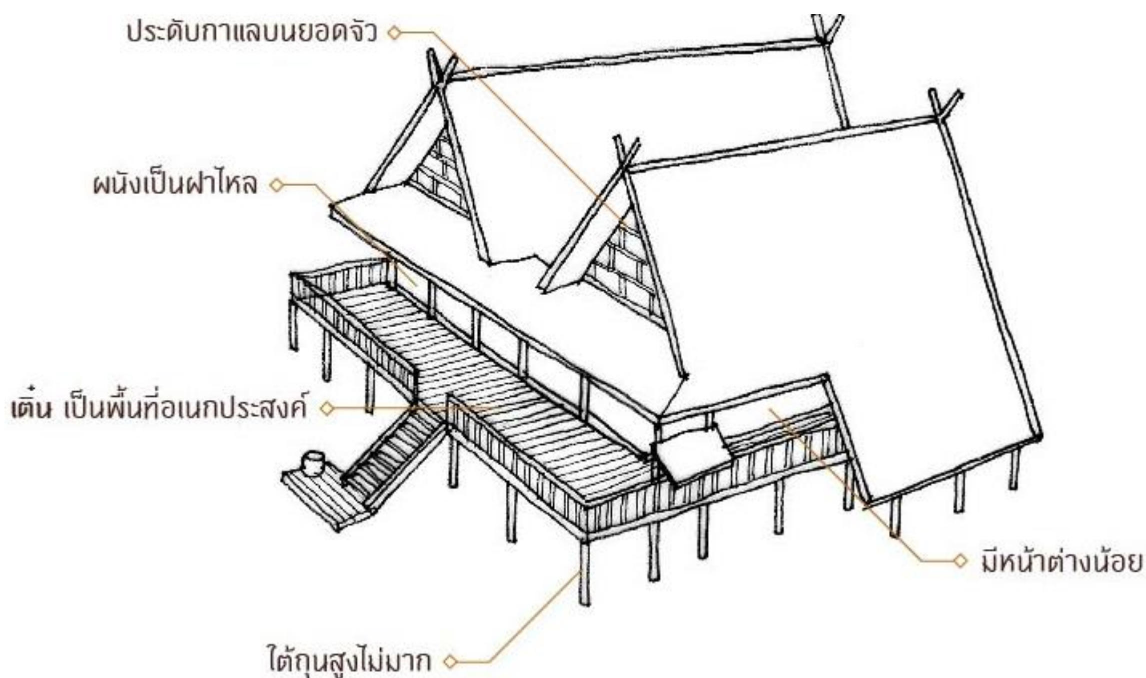
ภาพที่ ๒-๑ : หุ่นจำลองเรือนไททรงดำ อ.บ้านแม่ศรีประจันทร์ จ.เพชรบุรี

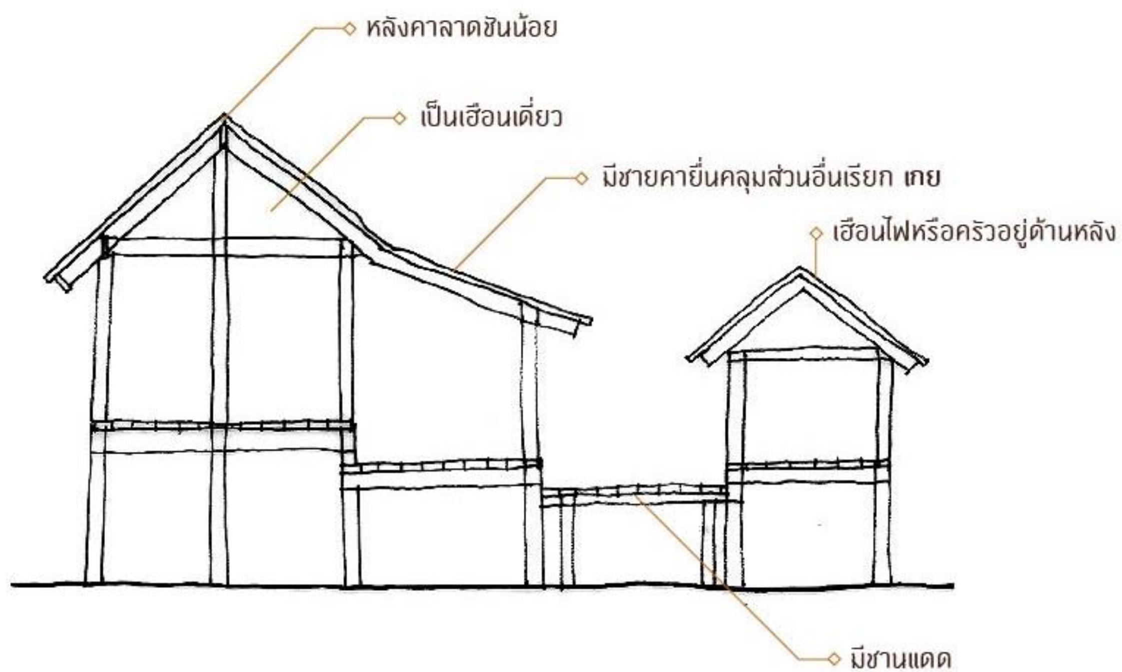

ภาพที่ ๒-๒ : ลักษณะการผูกโครงสร้างของเรือนเครื่องผูก

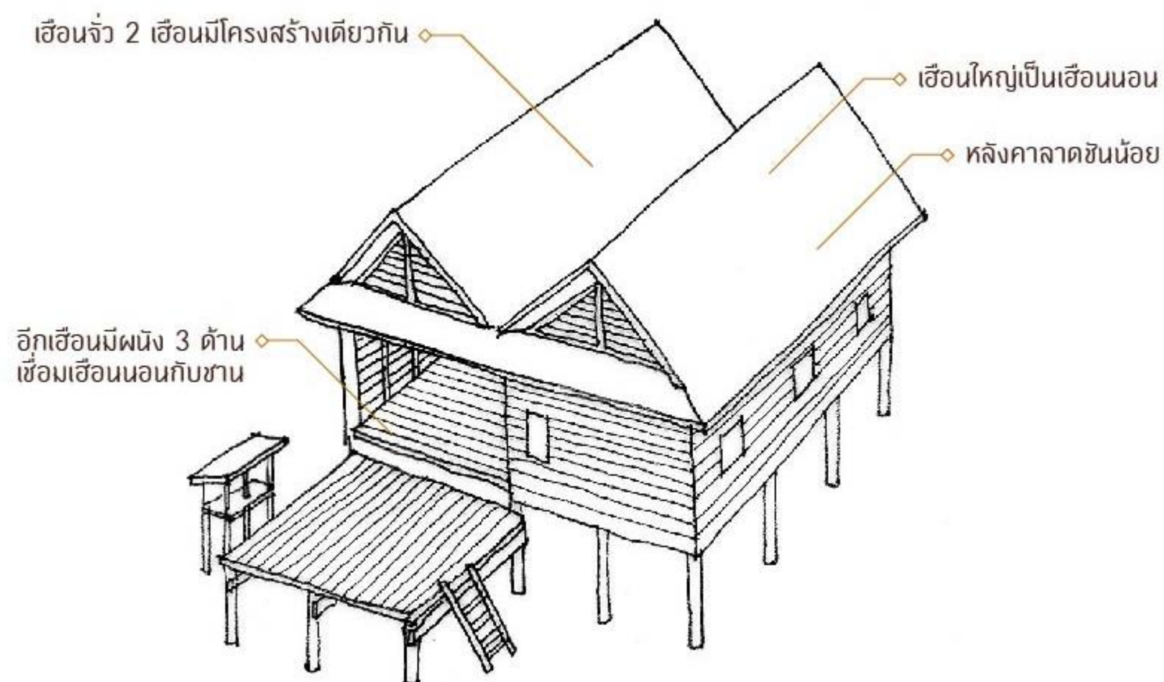
๒.๑.๒ เรือนเครื่องสับ คือเรือนที่ใช้วัสดุประเภทไม้เป็นโครงสร้างหลักประเข้ากันด้วยการบากไม้ การเจาะ การเข้าเดือย โครงสร้างเป็นลักษณะเสาคานรับน้ำหนัก จากหลังคาถ่ายน้ำหนักลงสู่เสาและฐานราก ตามลำดับ โดยตัวเรือนแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ ฐานราก (ตั้งแต่พื้นดินลงไปจนถึงฐานราก) เดี่ยวล่าง (ตั้งแต่พื้นเรือนจนถึงพื้นดิน) เดี่ยวบน (ตั้งแต่อะเสลงไปจนถึงพื้นเรือน) และเครื่องหลังคา (อะเสขึ้นไปจนถึงยอดหลังคา) ด้วยลักษณะของวัสดุและโครงสร้างของเรือนประเภทนี้จึงคงทำให้อาคารมีความคงทนมากกว่าเรือนเครื่องผูก นอกจากนี้ เรือนเครื่องสับยังแสดงเอกลักษณ์ของเรือนไทยได้อย่างชัดเจน หรือที่เรียกกันว่า “เรือนไทยเดิม” ซึ่งเรือนไทยเดิมนั้นจะมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทของที่ตั้ง เกิดเป็น “เรือนไทยสี่ภาค” คือ ๑) เรือนไทยภาคเหนือ ได้แก่ เรือนกาแล (ภาพที่ ๒-๓) ๒) เรือนไทยภาคอีสาน ได้แก่ เฮือนเกย (ภาพที่ ๒-๔) เฮือนแฝด (ภาพที่ ๒-๕) และเฮือนโข่ง (ภาพที่ ๒-๖) ๓) เรือนไทยภาคกลาง ได้แก่ เรือนเดี่ยว (ภาพที่ ๒-๗) เรือนขยาย เรือคหบดี (ภาพที่ ๒-๘) และเรือนแพ และ ๔) เรือนไทยภาคใต้ เรือนชาวไทยมุสลิมภาคใต้ เรือนชาวไทยพุทธภาคใต้)

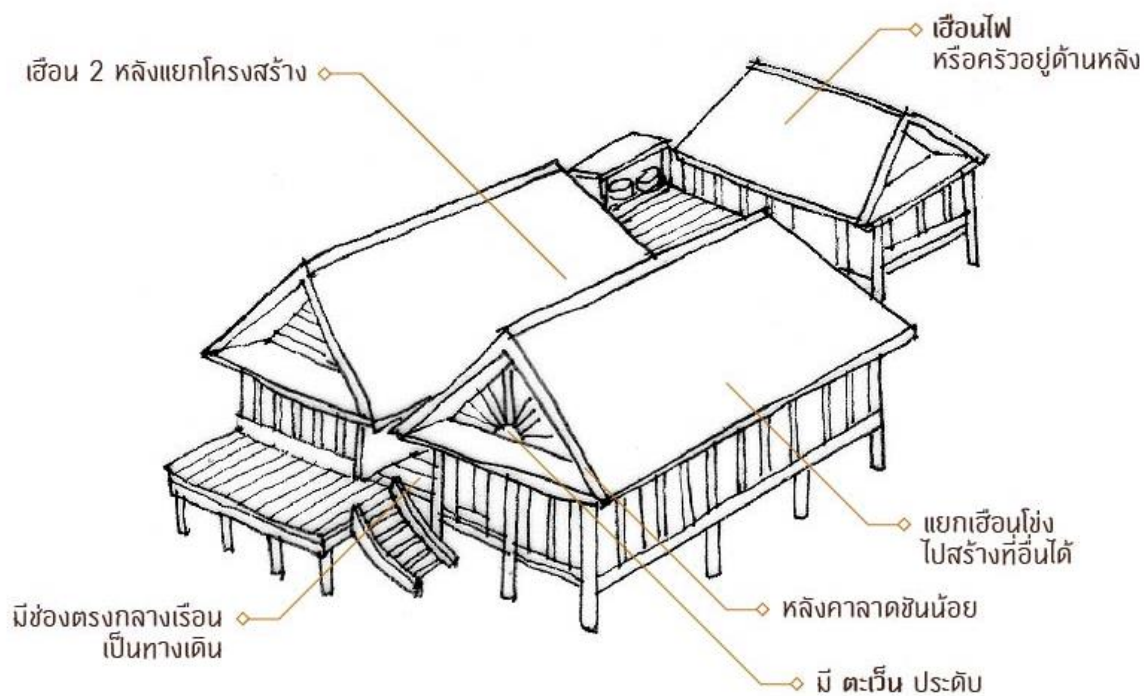
ภาพที่ ๒-๓ : เรือนไทยเดิมภาคเหนือ (เรือนกาแล)

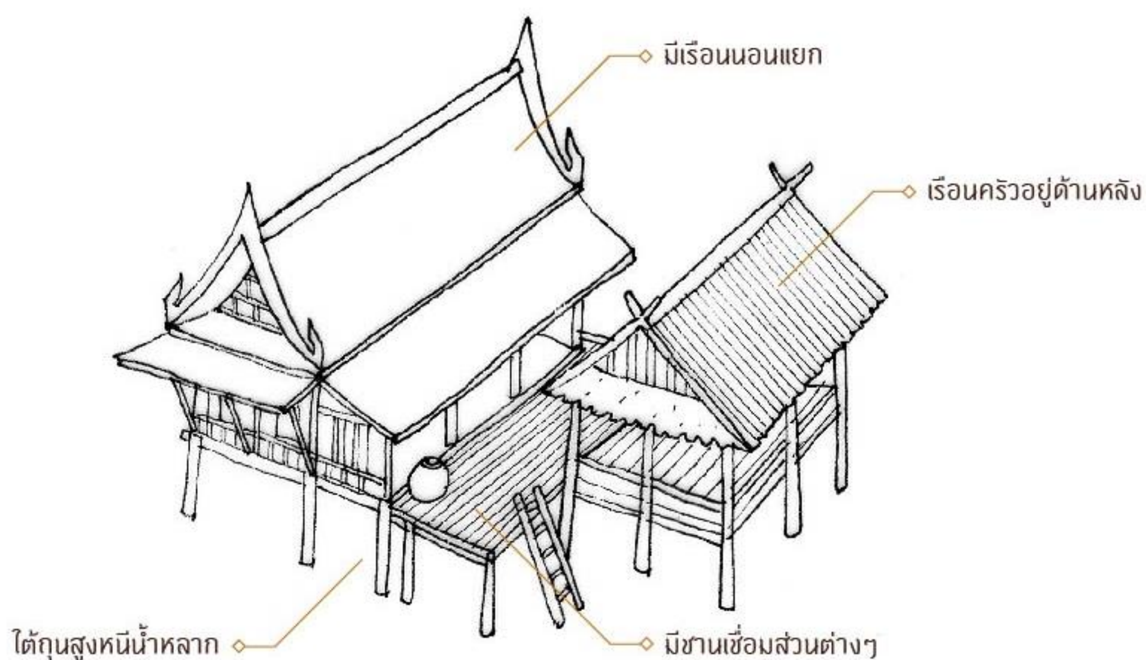
ภาพที่ ๒-๔ : เรือนไทยเดิมภาคอีสาน (เฮือนเกย)

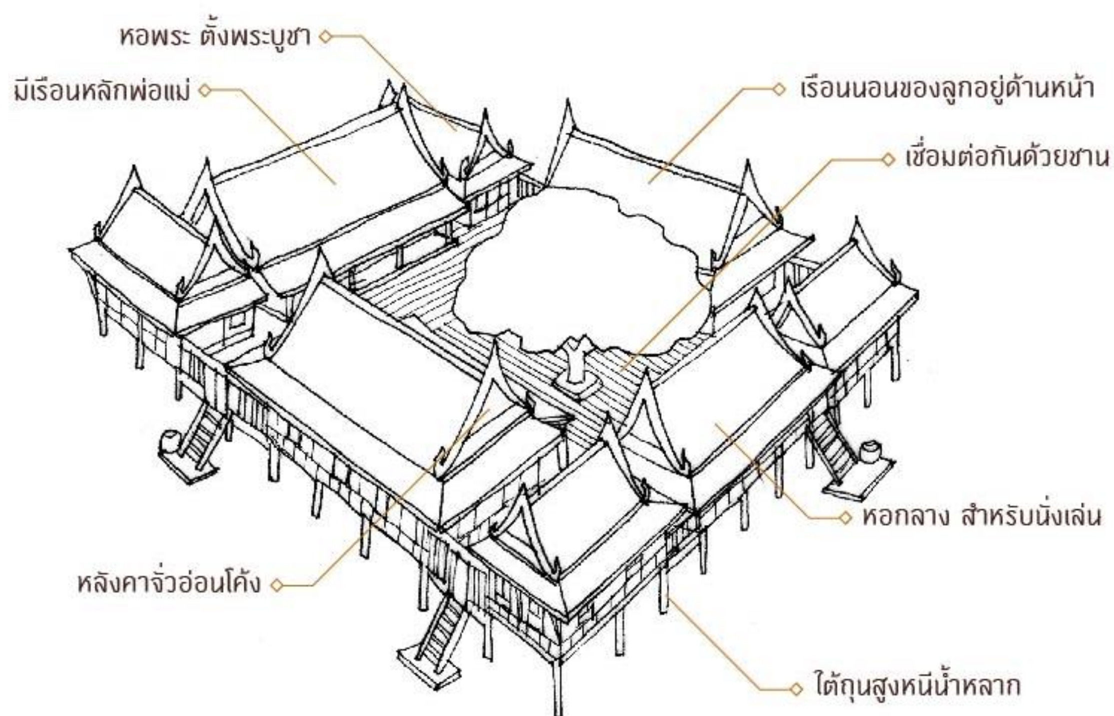
ภาพที่ ๒-๕ : เรือนไทยเดิมภาคอีสาน (เฮือนแฝด)

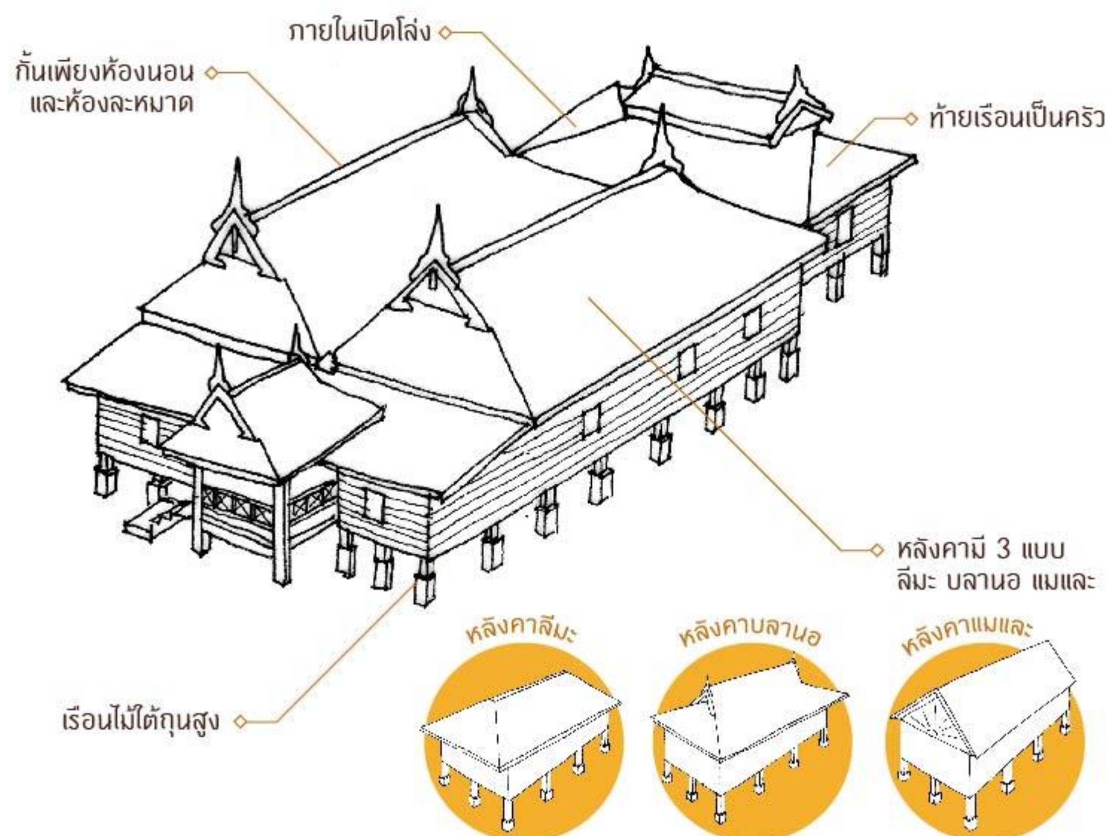
ภาพที่ ๒-๖ : เรือนไทยเดิมภาคอีสาน (เฮือนโข่ง)

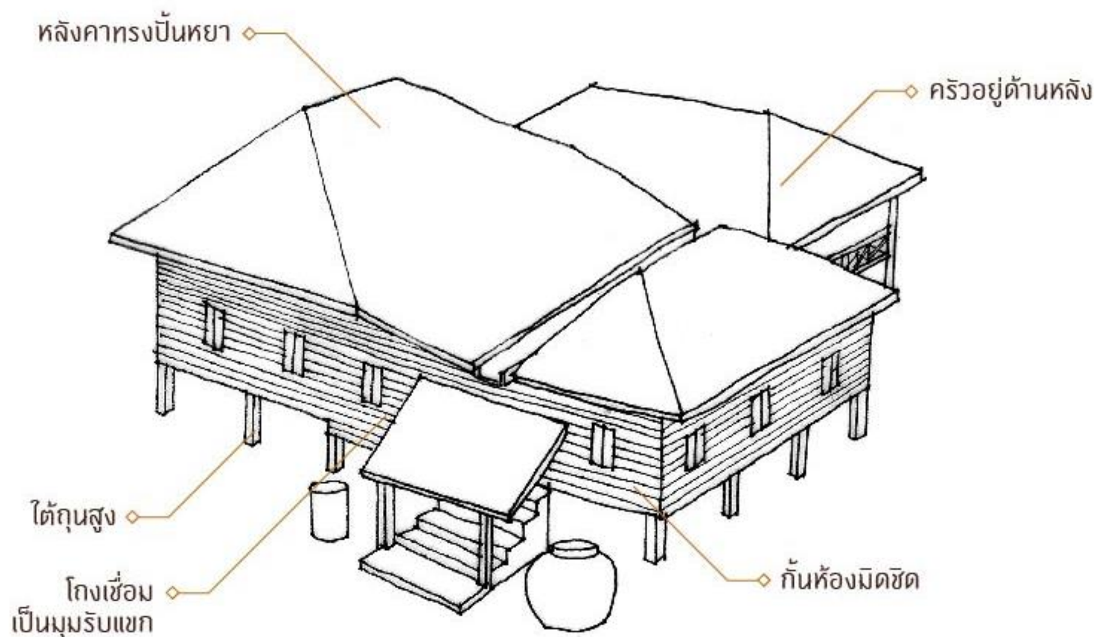
ภาพที่ ๒-๗ : เรือนไทยเดิมภาคกลาง (เรือนเดี่ยว)

ภาพที่ ๒-๘ : เรือนไทยเดิมภาคกลาง (เรือนคหบดี)

ภาพที่ ๒-๙ : เรือนไทยเดิมภาคใต้ (เรือนชาวไทยมุสลิม)

ภาพที่ ๒-๑๐ : เรือนไทยเดิมภาคใต้ (เรือนชาวไทยพุทธ)

๒.๑.๓ เรือนเครื่องก่อ คือเรือนที่ใช้วัสดุคงทนประเภทอิฐหรือแลงก่อทับซ้อนกันขึ้นไป ผสานวัสดุด้วยปูนเป็นโครงสร้างหลัก ตั้งแต่ส่วนฐานราก คาน และผนัง ส่วนหลังคามักใช้เป็นโครงสร้างไม้ มุงด้วยกระเบื้อง ในยุคแรกเริ่ม อาคารเครื่องก่อนี้จะใช้เฉพาะปลูกสร้างภายในวัด วัง และอาคารราชการเท่านั้น ต่อมานิยมปลูกสร้างในหมู่บุคคลที่มีฐานะ พบมากในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ปลาย เนื่องจากอาคารเครื่องก่อนี้ต้องใช้ต้นทุนในการก่อสร้างสูง วัสดุอาคารต้องผ่านการแปรรูป ช่างที่มีความรู้ด้านการก่อสร้างอาคารประเภทนี้มีจำกัด และต้องมีความพิถีพิถันในการก่อสร้าง

ภาพที่ ๒-๑๑ : บ้านพระนนท์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๘๐

ภาพที่ ๒-๑๑ : อาคารศาลจังหวัดสิงห์บุรี สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๔๕๑

๒.๒ สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

ด้วยประกรส่วนใหญ่ของชาวไทยนับถือศาสนาพุทธมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงพบศาสนสถานประเภท “วัด” โดยมาก รองลงมาเป็นมัสยิดและโบสถ์คริสต์ตามลำดับ สถาปัตยกรรมประเภทวัดประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ เขตสังฆาวาส เขตพุทธาวาส และเขตธรณีสงฆ์ มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๒.๑ เขตสังฆาวาส มาจากคำว่า สงฆ์+อาวาส แปลว่า ที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ ซึ่งอุบาสกอุบาสิกาจะไม่เข้าไปในเขตพื้นที่นี้โดยภาระกาล เนื่องจากพระสงฆ์จะปฏิบัติภารกิจส่วนตัวในเขตพื้นที่นี้ เช่น กิน นอน อาบน้ำ หรือวัตรอื่นๆ ที่ปฏิบัติเป็นการส่วนตัว สถาปัตยกรรมที่พบได้ในเขตพื้นที่สังฆาวาส ได้แก่

๑) กุฏิ คือ อาคารที่ใช้สำหรับหลับนอน (ภาพที่ ๒-๑๒)

๒) กัปปิยกุฏิ คือ อาคารสำหรับเก็บอาหาร

๓) หอฉัน คือ อาคารที่ใช้สำหรับฉันภัตตาหาร

๔) วัจจกุฏิ คือ อาคารที่ใช้สำหรับขับถ่าย

๕) ศาลาการเปรียญ คือ อาคารที่ใช้สำหรับเรียนหนังสือของพระสงฆ์

๖) หอไตร คือ อาคารที่ใช้เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎก (ภาพที่ ๒-๑๓)

๗) ชันตาฆร คือ อาคารเรือนไฟ หรือ โรงต้มน้ำ

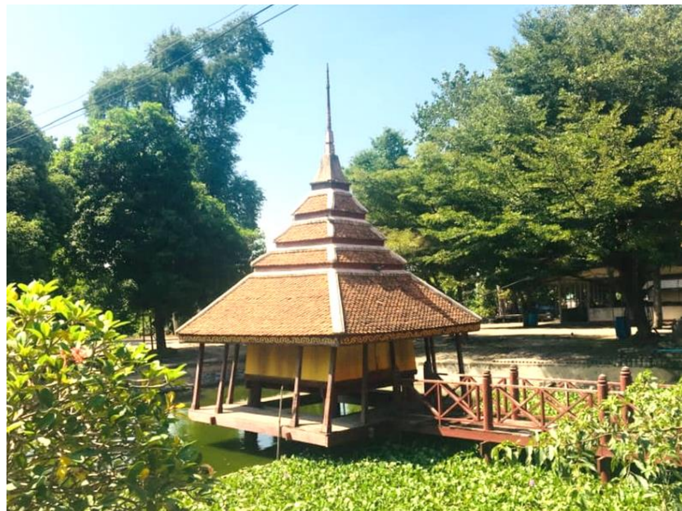
๘) ธรรมศาลา คือ อาคารที่ใช้สำหรับเทศนาธรรม

๙) ห้องสรงน้ำ คือ ห้องชำระล้างร่างกาย

๑๐. ศาลาท่าน้ำ คือ อาคารที่ใช้สำหรับพักคอยริมท่าน้ำ และเป็นทางเข้าวัด (ภาพที่ ๒-๑๔)

ภาพที่ ๒-๑๒ : หมู่กุฏิสงฆ์ วัดจำปาหล่อ จังหวัดอ่างทอง

ภาพที่ ๒-๑๓ : หอไตร วัดวังแดงใต้ จังหวัดสระบุรี

ภาพที่ ๒-๑๔ : ศาลาท่าน้ำ วัดวิเวกวายุพัด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๒.๒.๒ เขตพุทธาวาส มาจากคำว่า พุทธะ+อาวาส แปลว่า สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นสัญลักษณ์ (Symbol) เสมือนว่าภายในเขตพื้นที่นี้มีตัวแทนของพระพุทธเจ้า จึงใช้พื้นที่นี้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา สถาปัตยกรรมที่พบได้ในเขตพื้นที่พุทธาวาส ได้แก่

๑) พระปรางค์ พระเจดีย์ พระมณฑป คือ อาคารศูนย์กลางทางอุดมคติของวัด ภายในมักเจาะโพรงเป็นกรุเพื่อใช้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ พระอัฐิธาตุ พระราชสมบัติของพระมหากษัตริย์ หรือสิ่งสำคัญที่ชาวบ้านหรือผู้สร้างนั้นให้ความนับถือ (ภาพที่ ๒-๑๕ และ ภาพที่ ๒-๑๖)

๒) พระอุโบสถ คือ อาคารที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมของพระสงฆ์ เช่น การทำวัตรเช้าและเย็น การบวชพระภิกษุสงฆ์ เป็นต้น มีใบเสมาล้อมรอบเป็นสัญลักษณ์แสดงเขตการประกอบพิธีกรรม ซึ่งจะไม่พบในเขตพระวิหาร (ภาพที่ ๒-๑๗)

๓) พระวิหาร อาคารที่ใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมระหว่างฆราวาสและพระสงฆ์ เช่น การทำสังฆทาน การสวดพระอภิธรรมศพ เป็นต้น

๔) เจดีย์ราย เจดีย์ทิศ ปรางค์ราย ปรางค์ทิศ มณฑปราย มณฑปทิศ คือ อาคารที่ใช้บรรจุอัฐิธาตุ ตั้งตามแนวทิศ หรือตามแนวผังวัด (ภาพที่ ๒-๑๕)

๕) หอกลอง หอระฆัง คือ อาคารที่ใช้สำหรับตีบอกเวลาเพื่อทำกิจวัตรใดๆ ของพระสงฆ์ (ภาพที่ ๒-๑๘)

๖) ศาลา คือ อาคารที่ใช้สำหรับพักอาศัยของผู้มาเยือน

๗) พระระเบียง คือ อาคารที่ล้อมรอบอาคารสำคัญของวัดเพื่อแสดงขอบเขต มีการวางพระพุทธรูปภายในอาคารยาวตลอดแนว นอกจากเป็นพื้นที่สำหรับบอกเขตพุทธาวาสแล้ว ยังเป็นอาคารสำหรับพักคอยของฆราวาสที่รอประกอบพิธีกรรมอีกด้วย

๘) พลับพลาเปลื้องเครื่อง คือ อาคารที่ใช้สำหรับเปลี่ยนฉลองพระองค์ของพระมหากษัตริย์ครั้งพระราชดำเนินเพื่อมาบำเพ็ญพระราชกุศล

ภาพที่ ๒-๑๕ : มณฑปรอยพระพุทธบาท วัดพระงาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๒-๑๖ : พระปรางค์ประธาน (ซ้าย) และเจดีย์ราย (ขวา) วัดวรเชษฐ์นอก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๒-๑๗ : พระอุโบสถ วัดอ้อย จังหวัดอ่างทอง

ภาพที่ ๒-๑๘ : หอกลอง หอระฆัง วัดจำปาหล่อ จังหวัดอ่างทอง

๒.๒.๓) เขตธรณีสงฆ์ คือ เขตที่ดินที่วัดครอบครองเพื่อใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ เช่น สร้างโรงเรียน สร้างเมรุสำหรับฌาปนกิจศพ หรือเป็นลานโล่งรองรับกิจกรรมของชุมชน เป็นต้น

๒.๓ สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์

การศึกษาสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์ หรือที่เรียกโดยทั่วไปว่า “พระราชวัง” ปรากฏชัดเจนในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่ยังเห็นหลักฐานหลงเหลือถึงปัจจุบัน อาคารในเขตพระราชวังโดยมากเป็นอาคารเครื่องไม้ อาคารเครื่องก่อ และอาคารเครื่องไม้ผสมเครื่องก่อ ในสมัยรัชกาลที่ ๑ มีการสร้างพระราชวังขึ้น ๓ แห่ง ได้แก่ พระบรมมหาราชวัง พระราชวังบวรสถานมงคล และพระราชวังบวรสถานพิมุข ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังดุสิตเพื่อใช้ประทับแทนพระบรมมหาราชวัง จนถึงปัจจุบัน ส่วนพระบรมมหาราขวังในปัจจุบันนี้ นอกจากพระมหากษัตริย์จะพระราชดำเนินพระราชกรณีกิจภายในแล้ว ยังเปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชมได้ ซึ่งภายในมีวัดสำคัญประจำพระบรมมหาราชวัง คือ วัดพระศรีรัตนศาสดารามหรือวัดพระแก้ว ภายในประดิษฐานพระแก้วมรกตอันเป็นที่เคารพของประชาชนชาวไทย

พระบรมมหาราชวังก่อสร้างโดยแบ่งออกเป็น ๔ เขต ได้แก่ เขตพระราชฐานชั้นนอก ชั้นกลาง ชั้นใน และเขตวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ล้อมรอบด้วยกำแพงและป้อมปราการ มีประตูทางเข้า-ออกทั้ง ๔ ด้าน โดยอาคารในพระบรมมหาราชวัง มีดังนี้

๒.๓.๑ เขตพระราชฐานชั้นนอก เป็นเขตที่ตั้งอาคารเกี่ยวกับการปกครองของสมุหกลาโหมและสมุหนายก ปัจจุบันปรับเปลี่ยนเป็นหน่วยงานสำนักพระราชวัง กรมราชเลขานุกาลในพระองค์ และที่ทำการของทหารรัดษาพระราชวัง

๒.๓.๒ เขตพระราชฐานชั้นกลาง เป็นเขตที่พระมหากษัตริย์ออกว่าราชการ ที่ประทับ และประกอบพระราชพิธีต่างๆ ภายในประกอบด้วย

๑) หมู่พระที่นั่งดุสิตมหาประสาทล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีเรือนแถว (ทิม) กั้นยาวระหว่างฝ่ายหน้า (ชาย) กับฝ่ายใน (หญิง) ภายในหมู่พระที่นั่งประกอบด้วย พระที่นั่งดุสิตมาปราสาท (ภาพที่ ๒-๑๙) เชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยาเป็นอาคารที่ประทับ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นท้องพระโรงใช้ประกอบพระราชพิธีสำคัญ และประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์และสมเด็จพระราชินี นอกจากนี้ยังมีเรือนจันทร์ พระปรัศว์ซ้ายและขวา เป็นเรือนบริวาร หรือที่ประทับของพระมเหสี หรือเจ้านายฝ่ายใน ที่โปรดเกล้าฯ ให้ไปประทับ ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งราชกรัณยสภาเพิ่มเติมเพื่อใช้ประชุมที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน

ภาพที่ ๒-๑๙ : พระที่นั่งดุสิตมหาประสาท

๒) หมู่พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน มีลักษณะเป็นพระที่นั่งหมู่ใหญ่ ๕ องค์ ได้แก่ พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน (ภาพที่ ๒-๒๐) ใช้เป็นที่บรรทม พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ใช้เป็นที่ประทับเวลากลางวันและเป็นที่ประดิษฐานพระสยามเทวาธิราช พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมไหสูรยพิมาน ใช้เป็นท้องพระโรงเสด็จออกมหาสมาคม พระปรัศว์ขวา และพระปรัศว์ซ้าย ใช้เป็นที่ประทับของพระมเหสี (ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานนามใหม่ว่า พระที่นั่งเทพสถานพิลาศ และพระที่นั่งเทพอาส์นพิไล)

ภาพที่ ๒-๒๐ : พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน

๓) หมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ถูกสร้างขึ้นเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อใช้เป็นพระมหามณเธียรที่ประทับเช่นเดียวกับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ภายในเป็นหมู่พระที่นั่งหมู่ใหญ่ ๑๑ องค์ ได้แก่ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท (ภาพที่ ๒-๒๑) พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปปัติ พระที่นั่งดำรงสวัสดิ์อนัญวงศ์ พระที่นั่งพิพัทธพงศ์ถาวรวิจิตร พระที่นั่งบรมราชสถิตมโหฬาร พระที่นั่งอมรพิมานมณี พระที่นั่งสุทธาสีอภิรมย์ พระที่นั่งบรรณาคมสรณี พระที่นั่งราชปรีดีวิโรทัย และพระที่นั่งเทพดนัยนันทยากร ต่อมาได้รื้อถอนเหลือเพียง ๓ องค์ เนื่องจากอาคารมีความทรุดโทรมอย่างมาก ได้แก่ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ใช้เป็นท้องสำคัญในการออรับฑูตและงานพระราชทานเลี้ยงแขกต่างประเทศที่สำคัญ พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ และพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปปัติ พระที่นั่งหมู่นี้ล้วนก่อสร้างรูปแบบอย่างตะวันตก ยกเว้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทที่ตัวอาคารเป็นอย่างตะวันตกแต่ส่วนหลังคาสร้างแบบอย่างไทยเป็นปราสาท ๓ ชั้น ๓ องค์

ภาพที่ ๒-๒๑ : พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

๔) พระที่นั่งสนามจันทร์ (ภาพที่ ๒-๒๒) สร้างขึ้นเพื่อประทับทรงงานช่างบ้าง เสด็จออกขุนนางบ้าง หรือทรงพระสำราญบ้าง

ภาพที่ ๒-๒๒ : พระที่นั่งสนามจันทร์

๕) พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท (ภาพที่ ๒-๒๓) สร้างขึ้นเพิ่มเติมในสมัยรัชกาลที่ ๔ ตั้งอยู่บนกำแพงแก้วของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทด้านตะวันออก เพื่อเป็นที่ประทับพระราชยาน (เสลี่ยง) ในการสเด็จพระราชดำเนินพยุหยาตรา

ภาพที่ ๒-๒๓ : พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท

๖) พระที่นั่งดุสิดาภิรมย์ (ภาพที่ ๒-๒๔) มีลักษณะเป็นพระที่นั่งโถง ด้านเหนือมีที่เกยประทับพระราชยาน (เสลี่ยง) และด้านตะวันตกเป็นเกยประทับพระคชาธาร (ช้าง) ใช้เป็นที่ประทับของรัชกาลที่ ๑ ครั้งทรงพระราชปุจฉาธรรมะกับพระภิกษุสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ หรือใช้เป็นที่ตั้งพระราชสาสน์ที่ต่างประเทศเข้ามาเจริญพระราชไมตรี และเคยเป็นที่เลี้ยงพระในสมัยรัชกาลที่ ๕

ภาพที่ ๒-๒๔ : พระที่นั่งดุสิดาภิรมย์

๗) พระที่นั่งราชฤดี (ภาพที่ ๒-๒๕) เดิมในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นอย่างฝรั่ง เพื่อเสด็จออกว่าราชการ ต่อมา โปรดเกล้าให้นำสิ่งของที่ได้รับทูลเกล้าฯ ถวายจากนานาประเทศมาตั้งไว้ เสมือนพิพิธภัณฑ์ ต่อมาได้ถูกรื้อลง และในสมัยรัชกาลที่ ๖ ให้สร้างขึ้นใหม่เพื่อใช้เป็นที่สรงมูรธาภิเษกในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก มีลักษณะเป็นอาคารโถง

ภาพที่ ๒-๒๕ : พระที่นั่งราชฤดี

๒.๓.๓ เขตพระราชฐานชั้นใน เป็นที่ตั้งของตำหนักและเรือนพักอาศัยของเจ้านายฝ่ายในสำคัญ ทั้งเจ้าจอมมารดา พระมเหสี พระชายาต่างๆ บางตำหนักได้ถูกมอบและถวายให้ผู้อื่นครอบครองใหม่ (ส่วนมากเป็นตำหนักเครื่องไม้) แต่ปัจจุบันยังมีตำหนักและเรือนพักตั้งอยู่ภายในพระบรมมหาวังอีกหลายหลัง เช่น พระตำหนักกรมพระยาสุดารัตนราชประยูร (ภาพที่ ๒-๒๖) พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิรายรมราชเทวร พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (ภาพที่ ๒-๒๖) พระตำหนักสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี (ภาพที่ ๒-๒๗) ตำหนักพระราชชายาเจ้าดารารัศมี (ภาพที่ ๒-๒๗) ตำหนักพระองค์เจ้าอัพพันตรีปชาและพระองค์เจ้าทิพยาลังการ ตำหนักพระองค์เจ้าจุฑารัตนราชกุมารี เป็นต้น

ภาพที่ ๒-๒๖ : พระตำหนักกรมพระยาสุดารัตนราชประยูร (ซ้าย) และ พระตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิรายรมราชเทวร พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า

ภาพที่ ๒-๒๗ : พระตำหนักสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี **(ซ้าย)** และตำหนักพระราชชายาเจ้าดารารัศมี **(ขวา)**

๒.๓.๔ เขตวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในประกอบด้วย

- พระอุโบสถ

- หอพระมณเฑียรธรรมและพระมณฑป สร้างขึ้นเพื่อปะดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่และฉบับอื่นๆ และเป็นที่จารึกพระสุพรรณบัฏและพระราชสาสน์

- พระเจดีย์ทอง ๒ องค์

- พระระเบียง

- เศวตกุฏาคารวิหารยอด สร้างขึ้นเพื่อพระดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ

- หอพระนาก สร้างขึ้นเพื่อพระดิษฐานพระนากที่อัญเชิญจากกรุงศรีอยุธยา ต่อมาเป็นที่ประดิษฐานพระอัฐิของพระราชโอรส และพระราชธิดาในพระมหากษัตริย์

- พระปรางค์ ๘ องค์ สร้างขึ้นเพื่อถวายแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ

- พระพุทธปรางค์ปราสาม แรกเริ่มสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระแก้วมรกต ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๔ เสด็จสวรรคต ได้เปลี่ยนเป็นที่ประดิษฐานพระเจดีย์กะไหล่ทอง ต่อมาเกิดไฟไหม้ ในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ จึงเปลี่ยนเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปรัชกาลต่างๆ

- พระศรีรัตนเจดีย์ สร้างขึ้นเพื่อนประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ

- หอพระราชพงศานุสร และหอราชกรมานุสร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปางต่างๆ

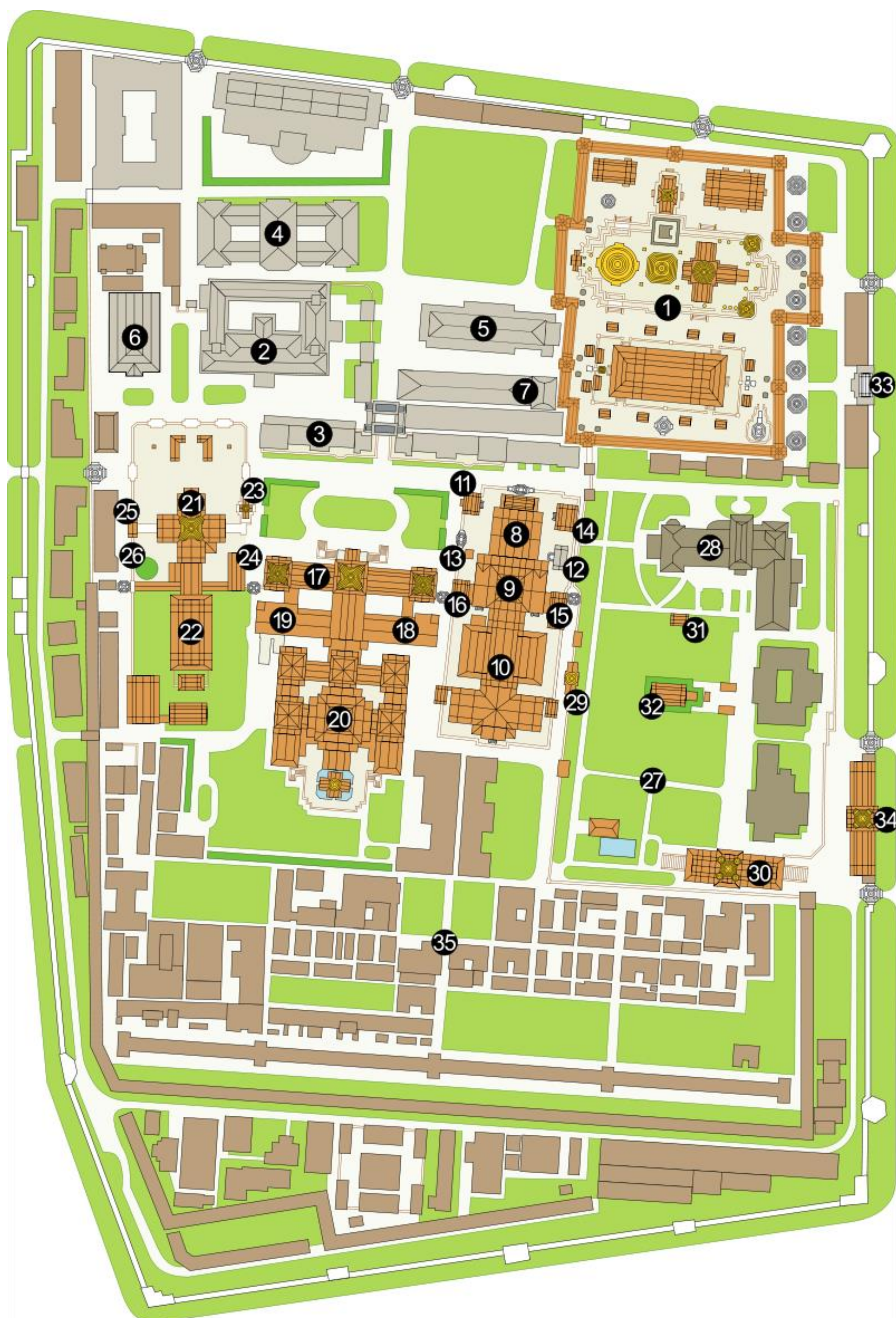
- พระโพธิธาตุพิมาน สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระปรางค์ทรงโบราณ

- หอระฆัง

- หอพระคันธารราษฎร์ สร้างขึ้นเพื่อพระคันธารราษฎร์ เพื่อใช้ในพิธีขอฝน

ภาพที่ ๒-๒๖ : วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ ๒-๒๗ : ผังอาคารภายในเขตพระบรมมหาราชวัง

ผังอาคารภายในเขตพระบรมมหาราชวัง	
๑)วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๑๘) พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์
๒) อาคารสำนักพระราชวัง	๑๙) พระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ
๓) สำนักราชเลขาธิการ	๒๐) พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร
๔)ศาลาลูกขุนใน	๒๑) พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
๕)ศาลาสหทัยสมาคม	๒๒) พระที่นั่งพิมานรัตยา
๖)พิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม	๒๓)พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท
๗)ศาลาเครื่องราชอิสริยยศ เครื่องราชอิสริยาภรณ์	๒๔) พระที่นั่งราชกรัณยสภา
และเหรียญกษาปณ์	๒๕) ศาลาเปลื้องเครื่อง
๘)พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย	๒๖) เขาไกรลาสจำลอง
๙)พระที่นั่งไพศาลทักษิณ	๒๗) สวนศิวาลัย
๑๐) พระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน	๒๘)พระที่นั่งบรมพิมาน
๑๑) พระที่นั่งดุสิตาภิรมย์	๒๙) พระที่นั่งมหิศรปราสาท
๑๒) พระที่นั่งราชฤดี	๓๐) พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท
๑๓)พระที่นั่งสนามจันทร์	๓๑) พระที่นั่งสีตลาภิรมย์
๑๔) หอศาสตราคม	๓๒) พระพุทธรัตนสถาน
๑๕) หอพระสุราลัยพิมาน	๓๓) พระที่นั่งไชยชุมพล
๑๖) หอพระธาตุมณเฑียร	๓๔) พระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท
๑๗) พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	๓๕) เขตพระราชฐานชั้นใน

ตารางที่ ๒-๑ : แสดงรายชื่ออาคารภายในเขตพระบรมมหาราชวัง

นอกจากนี้ ครั้งสร้างพระบรมมหาราชวัง ยังสร้างพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้าขึ้นพร้อมกัน เพื่อใช้เป็นที่พำนักของพระมหาอุปราช (สมัยอยุธยา) หรือสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช (สมัยรัตนโกสินทร์) ในสมัยอยุธยาที่ยังคงปรากฏวังหน้าอยู่ คือพระราชวังจันทรเกษม (ภาพที่ ๒-๒๘) ในสมัยรัตนโกสินทร์มีวังหน้าทั้งสิ้น ๖ พระองค์ ได้แก่

๑. กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (สมเด็จพระอนุชาธิราชในรัชกาลที่ ๑)
๒. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (ต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) แต่งตั้งเมื่อกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททิวงคต
๓. เจ้าฟ้ากรมหลวงเสนานุรักษ์ (สมเด็จพระอนุชาธิราชในรัชกาลที่ ๒)
๔. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศักดิพลเสพ (พระปิตุลาในรัชกาลที่ ๓)

๕. เจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (สมเด็จพระอนุชาธิราชในรัชกาลที่ ๔) ต่อมาโปรดฯ ให้เปลี่ยนพระนามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏจากเดิมว่า 'พระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล' เป็นพระนามอย่างพระเจ้าแผ่นดินว่า 'พระบาทสมเด็จพระปวเรนทราเมศมหิศเรศรังสรรค์ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว' ทรงเป็นวังหน้าที่มีพระเกียรติสูงยิ่งกว่าวังหน้าสมัยใด (**ภาพที่** ๒-๒๙)

๖. กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พ.ศ. ๒๔๑๑ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมา ขณะนั้นมีพระชนมพรรษาเพียง ๑๕ พรรษา บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์จึงอัญเชิญกรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระราชโอรสในสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขึ้นทรงดำรงตำแหน่งวังหน้า นับเป็น 'วังหน้า' พระองค์ที่ ๖ และพระองค์สุดท้าย ทรงเป็นวังหน้าพระองค์แรกที่พระเจ้าแผ่นดินมิได้ทรงแต่งตั้ง

ภาพที่ ๒-๒๘ : พลับพลาจตุรมุข (ซ้าย) และ พระที่นั่งพิมานรัตยา (ขวา) ในเขตพระราชวังจันทรเกษม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๒-๒๙ : พระที่นั่งอิศเรศราชานุสรณ์

๒.๔ สถาปัตยกรรมเพื่อรองรับกิจกรรมอื่นๆ

มนุษย์ต่างอยู่ร่วมกันเป็นสังคมโดยแบ่งเป็นสังคมกลุ่มย่อยและสังคมกลุ่มใหญ่ และสังคมไทยเป็นสังคมการปกครองแบบศูนย์กลางกระจายอำนาจ จึงทำให้เกิดสถาปัตยกรรมเพื่อรองรับกิจกรรมอื่นๆ และแสดงสถานภาพของสังคมไทยที่นอกเหนือจากการพักอาศัย และที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ที่ทำการว่าราชการของหน่วยงานต่างๆ ตึกแถว อาคารอเนกประสงค์ ศาลาริมทาง ศาลาริมน้ำ สะพาน อนุเสาวรีย์ เป็นต้น สถาปัตยกรรมประเภทนี้มีรูปแบบและการเลือกใช้วัสดุที่หลากหลายตามความต้องการของผู้สร้าง

ในอดีตจะพบทั้งอาคารเครื่องไม้ เครื่องปูน และเครื่องไม้ผสมเครื่องปูน ในปัจจุบันมีวิวัฒนาการและการพัฒนาเทคโนโลยีการก่อสร้าง จึงทำให้เกินรูปแบบและการเลือกใช้วัสดุที่หลากหลาย ทั้งนี้ ยังพบว่าบางอาคารที่เป็นโบราณสถานยังได้รับการอนุรักษ์และใช้งานมาจนถึงปัจจุบัน เช่น สถานีรถไฟหัวลำโพง (ภาพที่ ๒-๓๐) จังหวัดกรุงเทพมหานคร สถานีรถไฟ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ ๒-๓๑) สร้างเมื่อปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ ศาลากลางหลังเก่า จังหวัดนนทบุรี (ภาพที่ ๒-๓๒) สร้างเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕ สะพานมัฆวานรังสรรค์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร ประภาคารสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา (ภาพที่ ๒-๓๓) จังหวัดสมุทรปราการ สร้างเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕

ภาพที่ ๒-๓๐ : สถานีรถไฟหัวลำโพง จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ภาพที่ ๒-๓๑ : สถานีรถไฟ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๒-๓๒ : ศาลากลางหลังเก่า จังหวัดนนทบุรี

ภาพที่ ๒-๓๓ : สะพานมัฆวานรังสรรค์ จังหวัดกรุงเทพมหานคร (ซ้าย) ประภาคารสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา จังหวัดสมุทรปราการ (ขวา)

บทที่ ๓

แหล่งพื้นที่เก็บข้อมูลรูปแบบสถาปัตยกรรม
ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

หากเปรียบเทียบแหล่งโบราณสถานต่างๆ ในประเทศไทยในแต่ละภูมิภาค จะพบว่า พื้นที่ที่ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังสมัยอยุธยา – สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง โดยมากจะพบอยู่ในแถบพื้นที่ภาคกลางอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดเพชรบุรี จังหวัดราชบุรี จังหวัดกรุงเทพมหานคร และจังหวัดนนทบุรี โดยโครงการจัดการองค์ความรู้นี้ได้จำกัดขอบเขตพื้นที่การสำรวจจำนวน ๕ จังหวัด ซึ่งเป็นเขตพื้นที่ที่สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา ให้การดูแล ได้แก่ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จังหวัดสระบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง และจังหวัดนครนายก แม้ว่าในบางพื้นที่จะได้รับความเสียหายอย่างมากจากภัยพิบัติโดยมนุษย์และธรรมชาติ แต่ในบางพื้นที่ก็ยังคงความสมบูรณ์และได้รับการดูแลรักษามาโดยตลอด จึงหลงเหลือหลักฐานให้ได้นำมาศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏบนภาพจิตรกรรมฝาผนังได้เพียงบางแห่ง โดยแต่ละพื้นที่มีประวัติศาสตร์ของยุคสมัยที่แตกต่างกันและถูกบันทึกไว้ในหนังสือประวัติโบราณสถานทั่วราชอาณาจักร มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๑ วัดเชิงท่า

๓.๑.๑.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดเชิงท่า เป็นวัดโบราณสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเกาะเมืองริมฝั่งซ้ายของแม่น้ำลพบุรี ใกล้กับคูไม้ร้องซึ่งเป็นอู่เก็บเรือพระที่นั่ง ที่ตั้งวัดนี้อยู่ฝั่งตรงข้ามกับป้อมท้ายสนมและปากคลองท่อ ซึ่งเป็นท่าข้ามเรือของฝั่งเกาะเมืองมาขึ้นฝั่งที่วัดเชิงท่า ด้วยเหตุนี้จึงเรียกชื่อว่าวัดตีนท่าอีกด้วย ประวัติของวัดเชิงท่า ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด ใครเป็นผู้สร้าง คงปรากฏเพียงตำนานเล่าสืบ ๆ กันมาว่า เศรษฐีผู้หนึ่งสร้างเรือนหอให้แก่บุตรสาวซึ่งหนีตามชายคนรักไปแล้วไม่ย้อนกลับ เศรษฐีผู้บิดาคอยบุตรสาวอยู่นานไม่เห็นกลับมาจึงได้ถวายเรือนหอนั้นให้แก่วัดที่ตนสร้างขึ้น จึงได้ชื่อว่า **วัดคอยท่า**

ในรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ระหว่างพุทธศักราช ๒๑๙๙-๒๒๓๑ มีหลักฐานว่าเมื่อครั้งเจ้าพระยาโกษาปานเป็นราชทูต กลับจากประเทศฝรั่งเศสแล้วได้ปฏิสังขรณ์วัดนี้และเปลี่ยนชื่อเป็นวัดโกษาวาส ตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเพทราชาลงมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ (พ.ศ. ๒๒๓๑-๒๓๐๑) บริเวณวัดนี้คงจะเป็นที่รวบรวมหญ้า เพื่อนำข้ามฝั่งไปให้ช้างม้าในวัง จึงนิยมเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า **วัดติณ** ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้มีการปฏิสังขรณ์วัดนี้อีกครั้งหนึ่ง และ ในสมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เรียกชื่อวัดตีนท่า (วัดคอยท่า) หรือวัดติณ หรือวัดโกษาวาส (วัดคลัง) นี้ใหม่ เปลี่ยนเป็นใช้นามว่า วัดเชิงท่า ทั้งนี้อาศัยข้อสังเกตจากบทประพันธ์เรื่อง นิราศทวารวดี หน้า ๒๑ ของหลวงจักรปาณี (ฤกษ์) ซึ่งเป็นกวีในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ ๓-๕) ความว่า

“ครั้นรุ่งสางสว่างโพยมโทมนัส ข้ามไปวัดเชิงท่าด้วยอาลัย
เที่ยวดำเนินเดินยืนตามพื้นล่าง เห็นที่ร้างเราเอ๋ยเคยอาศัย
กระฎีคร่ำชำรุดเขารื้อไป ไม่มีใครอุปถัมภ์มานำพา”

ปัจจุบันวัดเชิงท่าอยู่ในตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา และยังเป็นวัดที่มีพระภิกษุสงฆ์จำพรรษาตลอดมา สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้กำหนดให้วัดเชิงท่า เป็นแหล่งโบราณสถานของชาติ นอกเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยา ทั้งนี้เนื่องจากภายในบริเวณวัดมีงานศิลปกรรมไทยสมัยอยุธยาตอนปลายในรูปแบบสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมหลายอย่าง สมควรที่จะใช้เป็นแบบอย่างในการศึกษาอารยธรรมโบราณ จึงได้กำหนดเป็นโบราณสถานที่สำคัญ ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๐ กรมศิลปากรได้ดำเนินโครงการขุดแต่งเพื่อออกแบบบูรณะวัดเชิงท่า เนื่องจากโบราณสถานมีสภาพทรุดโทรม อาคารหลายหลังถูกขุดเจาะทำลายเพื่อหาโบราณวัตถุรวมทั้งการเสื่อมสภาพตามกาลเวลา วัดเชิงท่าแบ่งพื้นที่ได้เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนกลุ่มโบราณสถาน และส่วนสังฆาวาส ส่วนโบราณสถานประกอบด้วย ปรางค์ วิหาร เจดีย์ ศาลาการเปรียญ อุโบสถ หอระฆัง และแนวกำแพงแก้ว

ภาพที่ ๓-๑ : พระปรางค์ประธาน (ซ้าย) และ พระอุโบสถ (ขวา) วัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๑.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่พบภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดเชิงท่านี้ พบภายในกรุพระปรางค์ประธานและศาลาการเปรียญ ทว่า ภายในกรุพระปรางค์ประธานไม่พบรูปแบบสถาปัตยกรรม อีกทั้งภาพจิตรกรรมมีความทรุดโทรมอย่างมาก จึงเลือกเก็บข้อมูลเฉพาะภายใน**ศาลาการเปรียญ**เท่านั้น ศาลาการเปรียญเป็นอาคารสร้างใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ประมาณรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหลักฐานตามประวัติบันทึกไว้ว่า นางแดง (โยมแดง) มีจิตศรัทธาบริจาคเงินสร้าง โดยมอบให้ ขุนกลั่นทิพย์ ชาวตำบลท่าวาสุกรี บ้านอยู่ใต้วัดใหม่ชัยวิชิตฝั่งเกาะเมือง เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้าง ลักษณะเป็นอาคารทรงเดียวกับอุโบสถ มีความยาวไปตามลำแม่น้ำหันหน้าไปทางทิศตะวันออก กว้าง ๑๑.๓๐ เมตร ยาว ๓๗.๑๒ เมตร ตัวอาคารก่ออิฐถือปูน ยกพื้นสูง บริเวณผนังอาคารเจาะเป็นช่องหน้าต่าง ๗ ช่อง ส่วนที่เป็นฐานก่อซุ้มโค้งเป็นช่องตรงกับหน้าต่าง ลักษณะเป็นใต้ถุนโปร่งให้ลมผ่านได้ รูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างนี้คล้ายกับศาลาการเปรียญที่วัดกุฎีดาว พื้นและหลังคาเป็นเครื่องไม้ มุงกระเบื้องลด ๓ ชั้น ส่วนที่เป็นหน้าบันแกะจำหลักด้วยลวดลายกระหนกประกอบภาพเทพนมตรงกลาง นอกจากนั้นยังมีเครื่องลำยอง อันได้แก่ ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และที่ใต้หน้าบันมีสาหร่ายรวงผึ้งจำหลักลายประดับกระจกสี ปัจจุบัน (พ.ศ. ๒๕๔๗) อยู่ในสภาพชำรุด ภาพจำหลักไม้

เหล่านี้เป็นฝีมือช่างเก่าที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนปลาย ประมาณรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งแต่เดิมอยู่ที่วัดพระศรีสรรเพชญ และได้นำมาใช้กับศาลาที่วัดเชิงท่านี้

ภายในศาลาตกแต่งด้วยภาพเขียน เป็นผลงานจิตรกรรมอันงดงามทรงคุณค่ายิ่ง ส่วนบานประตูด้านนอกทั้งด้านหน้าและด้านหลังเป็นภาพเซี่ยวกางกับทวารบาล (ปัจจุบันลบเลือนหมดแล้ว) ส่วนบานประตูด้านในทั้งด้านหน้าด้านหลังเป็นภาพแบบจีน บานหน้าต่างด้านทิศใต้ (ติดแม่น้ำ) เขียนเป็นภาพแบบจีนมีลายม่านประกอบสัญลักษณ์ ฮก ลก ซิ่ว (ด้านนอกลบเลือนหมดแล้ว) ส่วนหน้าต่างดานทิศเหนือ ซึ่งมีอาสนะสงฆ์ยกพื้นสูงนั้นมีลักษณะเป็นแผงไม้เรียงกันเป็นบานเกล็ด และเขียนภาพจิตรกรรมบนแผงไม้นั้นด้วย ที่ผนังอาคารมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง ตอนบนเป็นภาพเทพชุมนุม ตอนล่างเขียนภาพเล่าเรื่องทศชาติชาดกและพุทธประวัติ ภาพกลุ่มนี้เป็นฝีมือของพระอาจารย์ธรรมเจ้าอาวาสในสมัยนั้น กับครูแข ช่างเขียนชาวบ้านตำบลท่าวาสุกรี ครูแขเป็นช่างเขียนที่มีความสามารถยิ่งผู้หนึ่งซึ่งพระยาโบราณราชธานินทร์ได้มอบหมายให้ร่วมมือกับพันเที่ยง คัดลอกภาพเขียนจากผนังพระอุโบสถวัดยม ลงบนสมุดข่อยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ผลงานของครูแขยังปรากฏอยู่ที่พระอุโบสถวัดใหม่ชัยวิชิต วัดธรรมิกราช และที่ประตูวัดญาณเสน เป็นต้น

นอกจากนั้น ภายในศาลายังมีภาพเขียนปรากฏอยู่ที่เพดานและเสา ซึ่งทำเป็นเสากลม จำนวน ๑๔ ต้น ตัวเสาเขียนลายก้านแย่ง มีภาพเทพนมดอกลอยอยู่ระหว่างลายกับทั้งมีชื่อจิตรกรผู้เขียนภาพจารึกไว้ที่ส่วนล่างของลายประดับเสาทุกต้น ปรากฏชื่อเรียงตามแผนผังเสาในศาลา ดังนี้

๑	๒	๓	๔	๕	๖
๑๔					๗
๑๓	๑๒	๑๑	๑๐	๙	๘

คำจารึก	คำอ่าน
๑. ต้นนีคูนภีนวัทษาลาปุญเขียน	ต้นนี้คุณภีน วัดศาลาปูน เขียน
๒. ต้นนิคูนแกววัทพรเมรเขียน	ต้นนี้คุณแก้ว วัดพระเมรุ เขียน
๓. ต้นนิคูนแกววัทพรเมรเขียน	ต้นนี้คุณแก้ว วัดพระเมรุ เขียน
๔. ต้นนินายอินวัทไมพรเขียน	ต้นนี้นายอิน วัดใหม่ เขียน
๕. ต้นนีคูนแก้ววัทหน้าพรเมรเขียน	ต้นนี้คุณแก้ว วัดหน้าพระเมรุ เขียน
๖. ...(ลบเลือนอ่านไม่ได้)...	
๗. ต้นนีคุนษรรวัทบอระโพชเขียน	ต้นนี้คุณษรร วัดวรโพธิ์ เขียน
๘. ต้นนีคูนทำวัทพรเมรเขียน	ต้นนี้คุณทำ วัดพระเมรุ เขียน
๙. ต้นนีคุนทำวัทหน้าพระเมรเขียน	ต้นนี้คุณทา วัดหน้าพระเมรุ เขียน
๑๐.ต้นนีนายอินวัท...(ลบเลือน)...	

๑๑.ต้นนิคูนเยนวัทสาลาปุญเขียน ต้นนี้คุณเย็น วัดศาลาปูน เขียน
๑๒.ต้นนินาถูบบ้านป้อมเขียน ต้นนี้นายถูบ บ้านป้อม เขียน
๑๓.ต้นนีคุนภีนวัทษาลาปุญเขียน ต้นนี้คุณภีน วัดศาลาปูน เขียน
๑๔....(ลบเลือนอ่านไม่ได้)...

ภายในศาลาด้านตะวันตกเป็นอาสนะสงฆ์ ยกพื้นสูงประมาณ ๗๐ เซนติเมตร ตรงหน้ากระดาษอาสนะสงฆ์เขียนภาพพื้นบ้าน มีธรรมาสน์ยอดบุษบกและสังเค็ดจำหลักไม้ ประดับกระจกงดงามพิจารณาจากลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมและลวดลายเป็นฝีมือช่างสมัยอยุธยา ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ มีส่วนที่สังเกตเห็นได้ชัดคือ เส้นอ่อนโค้งที่ฐานและหลังคา อาจพบทั่วไปในโบสถ์วิหารที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยา นอกจากนี้การตกแต่งหลังคาสังเค็ดก็กระทำเช่นเดียวกับการตกแต่งเครื่องบนหลังคาของโบสถ์วิหาร ซึ่งประกอบด้วยเครื่องลำยอง และหน้าบันที่จำหลักด้วยไม้อย่างงดงาม อันอาจถือเป็นแบบอย่างในการศึกษาสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาที่สมบูรณ์ที่สุดชิ้นหนึ่ง ดังที่ น. ณ ปากน้ำ ได้กล่าวไว้ว่า “ฝีมือจำหลักไม้ดีเยี่ยม เห็นแบบบราลีที่หลังคาเป็นยอดแหลม ๆ ซึ่งไม่เคยเห็นที่ไหน”

ภาพที่ ๓-๒ : ภายนอก (ซ้าย) และ ภายในศาลาการเปรียญ วัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๒ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร

๓.๑.๒.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดกษัตราธิราช ปรากฏนามในจดหมายเหตุพระราชกิจรายวัน ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๓๑ เดิมชื่อ “วัดกษัตราหรือวัดกระษัตราราม” วัดนี้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เลขที่ ๑๕ หมู่ ๗ ตำบลบ้านป้อม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วัดนี้ปรากฏนามในพระราชพงศาวดารครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ ด้วยเป็นวัดที่พม่าใช้เป็นที่ตั้งปืนใหญ่ยิงเข้ามาในพระนคร ทำให้บ้านเรือนเสียหายและราษฎรล้มตายมาก และวัดได้รกร้างไปในเวลาต่อมา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ระหว่าง พ.ศ. ๒๓๒๘-๒๓๔๙ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์ (ทองอิน) ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระราชศรัทธาปฏิสังขรณ์ และสร้างขึ้นใหม่เกือบทั้งพระอาราม และโปรดประทานนามพระอารามใหม่ว่า “**วัดกษัตราธิราช**”

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๖๑ ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศรานุรักษ์ (เกศ) ก็ได้ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่อีกครั้งหนึ่งและเข้าใจว่า น่าจะได้รับการปฏิสังขรณ์อีกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะลวดลายที่ประดับบนหน้าบันของศาลาตรีมุข เป็นลายพระเกี้ยว อันเป็นตราพระราชลัญจกรของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

วัดกษัตราธิราชนี้ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี เมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๐ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๙๔ ตอนที่ ๒๓ วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๐ หน้า ๑๒๖๑ มีเนื้อที่ ๓๖ ไร่ ๓ งาน ๓๒ ตารางวา

เนื่องจากอาคารโบสถ์วิหารต่าง ๆ ภายในวัดส่วนใหญ่ได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่หมด และใน พ.ศ. ๒๕๓๔ ก็ซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ใหม่อีก ดังนั้นรูปแบบอาคารภายนอก จึงเป็นรูปแบบศิลปะสถาปัตยกรรมแบบประเพณีสมัยใหม่ แต่ยังปรากฏร่องรอยที่แสดงว่าเป็นวัดมาแต่โบราณ ได้แก่ พระอุโบสถ พระปรางค์ประธาน พระเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง และพระปรางค์เล็กด้านหน้าพระอุโบสถ หอระฆัง มีรูปแบบคล้ายหอระฆังที่สร้างในรัชกาลที่ ๔ ด้วยยอดเป็นทรงยอดมงกุฎ ศาลาตรีมุข และกุฏิตึกแบบฝรั่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๕ ตามพระราชนิยม อันแสดงให้เห็นว่าวัดกษัตราธิราชนี้ได้รับการดูแลทะนุบำรุง ปรับปรุงและปฏิสังขรณ์ สืบต่อมาทุกยุคสมัยจนปัจจุบัน และได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๑ ตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๕ ตอนที่ ๓๗ ง วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๔๑

ภาพที่ ๓-๓ : ด้านหน้าพระอุโบสถ และ พระวิหาร วัดกษัตราธิราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๒.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **ศาลาการเปรียญ** มีลักษณะเป็นอาคารทรงไทย ๒ ชั้น หลังคามุงด้วยกระเบื้องเคลือบปลายแหลม หน้าบันแกะไม้ลายเครือเถา ส่วนช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ทำใหม่ ปะดับกระจกสี กระจังฐานแกะไม้ มีประตูทางเข้าด้านหน้า ๒ บาน หน้าต่างอีก ๒ บาน ทิศตะวันตกและทิศตะวันออก มีหน้าต่างข้างละ ๗ บาน ด้านทิศเหนือมีประตู ๒ บาน หน้าต่าง ๒ บาน ช่วงบนของประตูหน้าต่างเจาะเป็นรูปโค้งแหลม มีกรอบใส่ภาพพระเวสสันดรชาดกทุกช่อง ประตูทางเข้ามีทั้งทางด้านหน้าและด้านหลัง มีลูกกรงเป็นซี่ๆ ทำด้วยไม้ทาสีเหลือง

ลักษณะภาพจิตรกรรมเขียนจากสีฝุ่น มีวรรณะโทนเย็น เป็นการเขียนภาพร่างภาพบนฝาผนังที่รองพื้นแล้ว แบ่งภาพออกเป็น ๒ ช่วง คือ ภาพจิตรกรรมช่วงล่างเขียนบริเวณห้องภาพระหว่างช่องประตู-หน้าต่าง และจิตรกรรมช่วงบนเหนือเส้นลวดขอบประตูหน้าต่างบนเขียนเรื่องพระพุทธประวัติ การลำดับภาพจิตรช่วงบนเริ่มทางผนังทิศเหนือ มุมขวามือเป็นภาพตอนอภิเษก พระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา ผนังด้านทิศตะวันตกมีภาพตอนประสูติ พุทธทำนายอภิเษก ออกมหาภิเนษกรณ์ บำเพ็ญทุกขรกิริยา พุทธประวัติตอนลอยภาดที่อยู่ของกาลนครราช ตอนธิดาพญามารทำอุบายยั่วยวนพระพุทธองค์ ตอนมารผจญ ตอนแห่พระบรมอัฐิ พระเจ้าสุทโธทนะสวรรณคต ตอนยมกปาฏิหาริย์ ตอนเสด็จจากดาวดึงส์ ปรินิพพาน ผนังด้านตะวันออก ตอนถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ การลำดับภาพจิตรกรรมช่วงล่าง เริ่มที่ผนังด้านเดียวกับช่วงบน คือ มุมด้านทิศตะวันออกฉียงเหนือ เขียนภาพเล่าเรื่องชาดก ได้แก่ เตมีย์มหาชนก สุวรรณสาม มโหสถ ภิทัตต์ พรหมนารทวิธูร และบางห้องภาพเขียนเป็นพุทธประวัติ

ภาพที่ ๓-๔ : ภายในศาลาการเปรียญ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๓ วัดหน้าพระเมรุ

๓.๑.๓.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดหน้าพระเมรุ เป็นวัดที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ มีสิ่งก่อสร้างและปูชนียวัตถุที่สวยงามและมีคุณค่าทั้งในด้านศิลปะโบราณคดี นอกเหนือไปจากคุณค่าในทางศาสนา จัดเป็นวัดที่น่าชมอย่างยิ่งแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองริมคลองสระบัว ตำบลท่าวาสุกรี อำเภอพระนครศรีอยุธยา บนฝั่งขวาของแม่น้ำลพบุรีเดิม (ปัจจุบันเรียกคลองเมือง) ฝั่งตรงข้ามกับพระราชวังโบราณด้านทิศเหนือ หันหน้าเข้าหาแม่น้ำ

วัดหน้าพระเมรุมีชื่อเรียกในพงศาวดารว่า วัดพระเมรุราชิการาม แต่ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใด ปรากฏชื่อบันทึกไว้ครั้งแรกในรัชกาลสมเด็จพระมหาจักรพรรดิในเหตุการณ์สงครามกับพม่า เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๒ ซึ่งอ้างเหตุที่สมเด็จพระมหาจักรพรรดิไม่ส่งช้างเผือกไปให้ตามคำขอ โดยยกทัพใหญ่เข้าตีหัวเมืองฝ่ายเหนือตั้งแต่พิษณุโลกเรื่อยลงมาจนถึงพระนคร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิทรงพระราชดำริว่าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงเกินกำลังจะต่อสู้ได้ เพื่อพระเจ้าบุเรงนองมีพระราชสาส์นมาว่าหากไม่ออกมารบก็ให้ออกมาเจรจากัน พระองค์จึงเลือกวิธีสันติเพื่อไม่ให้บ้านเมืองเดือดร้อน เสด็จออกไปเจรจากับพระเจ้ากรุงหงสาวดี ที่บริเวณวัดหน้าพระเมรุ โดยให้ปลูกพลับพลาเป็นที่ประทับ ณ ที่นั้น ดังความในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ว่า ... “ก็ให้แต่งลักษณราชสาส์นกำหนดที่จะเสด็จ ให้ทูตานุทูตถือออกไปถวายพระเจ้าหงสาวดีแล้วตรัสให้เจ้าพนักงานออกไปปลูกราชสัณฐาคาร ณ ตำบลวัดพระเมรุราชิการามกับวัดหัสดาวาสต่อกันมีราชบัลลังก์อาสน์สองพระที่นั่งเสมอกัน” ในคำให้การขุนหลวงหาวัด กล่าวว่า “ครั้งนั้นฝ่ายกรุงพระมหานครศรีอยุธยาออกเป็นพระราชไมตรีและสมเด็จพระมหากษัตริย์เจ้าทั้งสองฝ่าย เสด็จมาทำสัตยาธิษฐานหลั่งทักษิโณทกตำบลวัดพระเมรุ”

โดยเหตุที่วัดหน้าพระเมรุตั้งอยู่นอกกำแพงพระนครทางด้านเหนือของพระราชวัง คนละฟากแม่น้ำ วัดนี้จึงมักจะเป็นที่ตั้งค่ายหรือเป็นที่บัญชาการรบของข้าศึกดังที่มีหลักฐานกล่าวไว้ในพงศาวดารว่า ในรัชกาลพระมหาธรรมราชา พ.ศ. ๒๑๐๐ พระยาละแวกยกทัพเข้ามายังกรุงศรีอยุธยา เข้ามายืนช้างในวัดสามพิหารและพลข้าศึกรายกันมาถึงวัดโรงฆ้องและวัดกุฎีทอง แล้วเอาช้างมายืนอยู่ในวัดพระเมรุราชิการามประมาณสามสิบช้าง...พระยาละแวกยกพลเข้าปล้นเมืองถึง ๓ ครั้งก็มิได้ จึงลาทัพกลับไป” และเมื่อ พ.ศ. ๒๓๐๓ พระเจ้าอลองพญากษัตริย์พม่ายกทัพเข้ามาตีกรุงศรีอยุธยา มาตั้งค่ายอยู่นอกกำแพงพระนคร แล้วให้ตั้งปืนใหญ่ยิงเข้ามาในพระนคร โดยใช้สถานที่วัดพระเมรุราชิการามเป็นที่ตั้งปืนใหญ่ยิงพระราชวัง ความในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวว่า “ครั้น ณ วันขึ้นค่ำ ๑ เดือน ๖ เพลาเช้าพม่าเอาปืนใหญ่มาตั้ง ณ วัดพระเมรุราชิการามและวัดท่าช้าง จังกายิงระดมเอาพระราชวังและพระที่นั่งสุริยามรินทร์ทั้งกลางวันและกลางคืนต้องยอดปราสาททำลายลง” แต่การรบครั้งนี้พม่าต้องเลิกทัพกลับไป เพราะพระเจ้าอลองพญา (หรืออลองพราญีมังลอง ตามที่เรียกในพระราชพงศาวดารฉบับพระรราชหัตถเลขา) ถูกปืนแตกต้องพระกายจนประชวรหนักเมื่อคราวยิงพระราชวังจากวัดหน้าพระเมรุนั้นเอง

วัดหน้าพระเมรุคงจะได้รับการบำรุงรักษาและบูรณปฏิสังขรณ์ต่อ ๆ กันมาตลอดสมัยอยุธยา ครั้นถึงสมัยรัตนโกสินทร์วัดนี้ทรุดโทรมลงและไม่มีภิกษุสงฆ์จำพรรษา พระยาไชยวิชิต (เผือก) ผู้รักษากรุงศรีอยุธยาในสมัยรัชกาลที่ ๓ จึงได้ทำการปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ รวมทั้งปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เพิ่มเติมและนิมนต์พระสงฆ์มาอยู่รักษาพระอารามเมื่อศักราช ๑๑๙๗ (ตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๘) วัดหน้าพระเมรุจึงมีภิกษุสงฆ์จำพรรษาและได้รับการทะนุบำรุงและบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการซ่อมอุโบสถ วิหารและกุฏิสงฆ์ รวมทั้งสร้างกุฏิสงฆ์เพิ่ม ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ก็ได้มีการซ่อมอุโบสถวิหารอีก โดยเปลี่ยนตัวไม้และกระเบื้องมุงหลังคาที่ชำรุดหักพัง และทำช่อฟ้าใหม่ ในรัชกาลปัจจุบันก็เช่นกันมีการบูรณะอุโบสถวิหารตลอดจนสร้างสะพาน ทำถนนเข้าวัด รวมทั้งก่อกำแพงวัดขึ้นใหม่แทนกำแพงเดิมที่ชำรุดหักพังไป โดยคงทิ้งร่อยรอยกำแพงของเดิมให้เห็นภายในวงล้อมของกำแพงใหม่

โดยที่วัดหน้าพระเมรุเป็นวัดโบราณ มีความสำคัญและคุณค่าทั้งในแง่ของประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดี กรมศิลปากรจึงได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ ตอนที่ ๗๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

ภาพที่ ๓-๕ : ด้านหน้าพระอุโบสถ (ซ้าย) และพระประธานภายในพระอุโบสถ (ขวา) วัดหน้าพนะเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๓.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

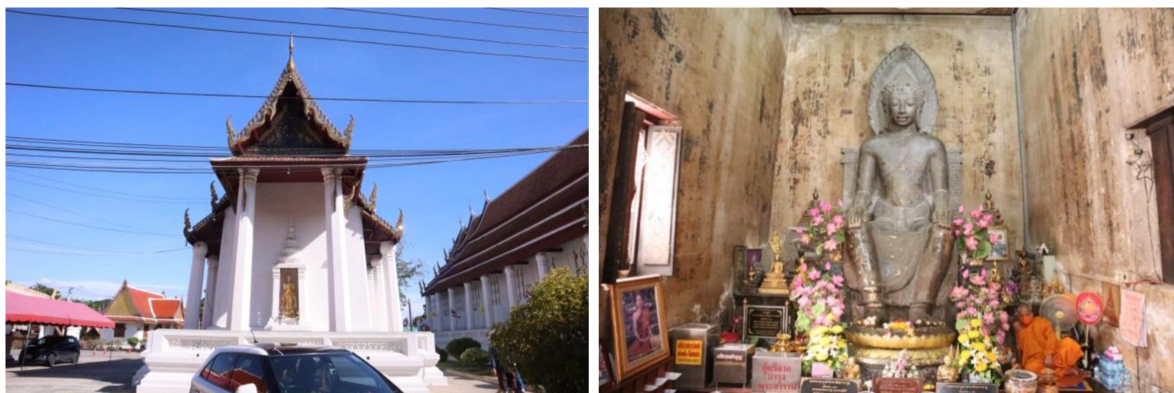
ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **วิหารเขียน** ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของอุโบสถ เป็นวิหารขนาดเล็ก กว้าง ๑๑.๕๐ เมตร ยาว ๒๕ เมตร หันหน้าไปทางทิศใต้ มีมุขหน้า หลังคามุงกระเบื้องดินเผาประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ปิดทองประดับกระจกเช่นเดียวกับอุโบสถ หน้าบันสลักลายดอกไม้และนก มีประตูเข้าสู่ภายในพระวิหารเฉพาะด้านหน้าประตูเดียว เป็นประตูไม้แกะสลักลายก้านขดเคล้าภาพเป็นภาพเทพนม ครุฑ นาค และนก ตอนล่างแกะลายฐานสิงห์ ตอนบนเป็นวิมานและลายเปลว

(ฝีมือช่างสมัยอยุธยาตอนปลาย อาจเป็นสมัยพระเจ้าปราสาททอง) ซุ้มประตูเป็นลายปูนปั้นปิดทอง ตรงกลางทำเป็นรูปอาคารแบบยุโรป ล้อมด้วยลายดอกไม้มีลายเครือเถาอยู่ที่กรอบ เป็นลายแบบฝรั่งปนจีนฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๔ ผนังด้านข้างของวิหารมีหน้าต่างด้านละ ๑ บาน ผนังด้านในมีจิตรกรรมฝาผนัง เขียนภาพเล่าเรื่องชาดก ปัจจุบันภาพเขียนยังคงอยู่แม้จะเลือนรางไปบ้างตามกาลเวลา ภาพเหล่านี้ได้รับการอนุรักษ์แล้วจากเจ้าหน้าที่กลุ่มอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรมติดที่ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒ ทั้งนี้ไม่ใช่เป็นการเขียนทับภาพเดิมหรือเขียนขึ้นใหม่ แต่ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ได้ศึกษาค้นคว้าและทดลองจนเป็นที่ยอมรับกันเป็นสากลแล้วเข้าช่วยเพื่อรักษาให้คงสภาพเดิมไว้ และป้องกันไม่ให้เกิดการเสียหายเพิ่มขึ้น วิหารหลังนี้มักเรียกกันว่าวิหารน้อยและโดยที่มีภาพเขียนที่ผนัง จึงมีผู้เรียกว่า วิหารเขียน อีกชื่อหนึ่ง

ภายในวิหารเขียนเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาประทับนั่งห้อยพระบาท ศิลปะทวารวดี ประดิษฐานอยู่ในวิหาร เป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ หน้าตักกว้างประมาณ ๑.๗๐ เมตร สูง ๕.๒๐ เมตร พระหัตถ์ทั้งสองข้างวางคว่ำอยู่บนพระชานุ เบื้องพระปฤษฎางค์มีพนักและเหนือขึ้นไปหลังพระเศียรมีประภามณฑลหรือรัศมีสลักลายที่ขอบ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ได้เขียนเล่าเรื่องพระพุทธรูปองค์นี้ไว้ว่า

“...พระพุทธรูปองค์นี้ที่เป็นของโบราณก็มีแต่พระเศียร พระพักตร์ พระพาหาท่อนบนและตั้งแต่พระองค์ลงมาถึงพระชงฆ์เท่านั้น นอกนั้นคือเรือนแก้วข้างบน (คือประภามณฑล) พะนักหลังพระพาหาท่อนล่างและพระหัตถ์ ข้อพระบาทจนพระบาทและฐานบัวหงาย บัวคว่ำ เป็นของทำใหม่ทั้งนั้น ขอบสบงและรอยพับก็เป็นของใหม่เหมือนกัน...เดิมอยู่ที่วัดพระเมรุ จังหวัดนครปฐม ที่รู้ได้เช่นนี้ก็เพราะเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ได้ขุดพบชิ้นศิลาทับหลังเรือนแก้วพระบาทกับฐานบัวรองพระบาทของพระพุทธรูปองค์นี้ที่วัดพระเมรุ ชิ้นศิลาทับหลังเรือนแก้วนี้ สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเล่าว่า ม. ไกลเคยได้เอาไปปรับกับเรือนแก้วพระพุทธรูปที่วัดหน้าพระเมรุ เข้ากันได้สนิท

...ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองนครปฐมเป็นเมืองร้างอยู่ รัชกาลใดรัชกาลหนึ่งคงโปรดให้เชิญพระองค์นี้มาไว้ที่วัดมหาธาตุกลางพระนครศรีอยุธยา” เมื่อพระยาไชยวิชิต (เผือก) ปฏิสังขรณ์วัดหน้าพระเมรุได้เชิญพระพุทธรูปองค์นี้จากวัดมหาธาตุ ซึ่งถูกไฟไหม้และถูกทิ้งร้างมาแต่สมัยเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ มาไว้ที่วัดหน้าพระเมรุ ตามที่กล่าวไว้ในจารึกพระยาไชยวิชิต (เผือก) ซึ่งติดไว้ที่ผนังวิหาร แต่ในขณะนั้นเชื่อกันว่าพระพุทธรูปองค์นี้ทูตลังกานำเข้ามาสมัยที่มาของพระสงฆ์ไทยไปเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า พระคันธานุราชซึ่งคงจะเรียกเพี้ยนมาจากคำว่า พระคันธารราษฎร์ เป็นเหตุให้เรียกพระพุทธรูปองค์นี้ต่อ ๆ กันมาว่าพระคันธารราษฎร์ และเรียกวิหารหลังนี้ว่าวิหารพระคันธารราษฎร์อีกชื่อหนึ่ง

ภาพที่ ๓-๖ : ด้านหลังวิหารเขียน (ซ้าย) และ พระพุทธรูปศิลาแบบนั่งห้อยพระบาท ภายในวิหารน้อย (ขวา) วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๔ วัดสุวรรณดาราราม

๓.๑.๔.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดสุวรรณดาราราม ตั้งอยู่ในกำแพงเมืองเก่า ด้านตะวันออกตอนใต้ เหนือบริเวณป้อมเพชร เลขที่ ก. ๕๐ ตำบลหอรัตนไชย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เขตและอุปจารวัด ทางทิศเหนือจดลำรางวัดกระบือ (วัดร้าง) และติดที่ราชพัสดุ มีเสาหลักเป็นเขต ทิศตะวันออกจดถนนอู่ทองและแม่น้ำป่าสัก ทิศใต้จดถนนอู่ทองและแม่น้ำป่าสัก แม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกจดลำรางวัดกำแพง (วัดร้าง) วัดท่าโพธิ์ (วัดร้าง) และลำคลองหรือคู เป็นเนื้อที่ของวัดทั้งหมดประมาณ ๘๒ ไร่ ๓ งาน โดยรวมที่ดินซึ่งทางวัดซื้อเข้าไว้ด้วย พิกัดทางภูมิศาสตร์ รุ้ง ๘๖ องศา ๒๐ ลิปดา ๕ ฟิลิปดาเหนือ แวง ๗๐ องศา .๓๕ ลิปดา ๑ ฟิลิปดาตะวันออก

สถานะของวัดสุวรรณดาราราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดวรมหาวิหาร เป็นพระอารามของต้นราชวงศ์จักรี กรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ สิ่งสำคัญคือ พระอุโบสถ พระวิหาร และพระเจดีย์

วัดสุวรรณดารารามนี้ ขุนศารทประภาศึกษากรได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมา ไว้ว่า

"...วัดนี้เป็นวัดที่มีมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ตั้งอยู่ภายในกำแพงเมืองด้านตะวันออกตอนใต้ เหนือบริเวณป้อมเพชร โดยสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกแห่งพระบรมราชวงศ์จักรี พระนามเดิมว่า "ทองดี" มีอัครชายาว่า "ดาวเรือง" รับราชการเป็นเสมียนตรามหาดไทย ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นออกพระอักษรสุนทรศาสตร์ มีนิวาสถานอยู่เหนือป้อมเพชร นายทองดีสืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาโกษาธิบดี (ปาน) คือ บุตรเจ้าพระยาโกษา มีชื่อว่า คุณทอง ได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระราชนิกูล พระราชนิกูลมีบุตรชื่อทองดี และท่านผู้นี้เป็นพระบรมมหาชนกของพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นผู้ทรงสร้าง

วัดนี้ขึ้นและให้ชื่อว่า “วัดทอง” (ในราวแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศต่อพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ)” วัดนี้จึงจัดเป็นวัดของต้นบรมราชวงศ์จักรี ทางฝ่ายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช คู่กับวัดอัมพวันเจติยาราม แขวงบางช้าย อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งสมเด็จพระรูปศิริโสภาคย์มหานาคนารี (นาค) พระชนนีของ สมเด็จพระอมรินทรามาตย์ พระบรมราชินีของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกสร้างขึ้น”

สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) พระราชบิดาของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระผู้ทรงสถาปนาราชวงศ์จักรีนี้ มีพระประวัติกล่าวต่อไปอีกว่า อันพระบุรุษบรรพชนของท่านซึ่งสืบเชื้อสายมาจากเจ้าพระยาโกษาปานนั้น ท่านเจ้าพระยาโกษาปานผู้นี้ เป็นบุตรของหม่อมเจ้าหญิงบัวราชนัดดาของสมเด็จพระเจ้าเอกาทศรถ พระราชอนุชาของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช กษัตริย์ราชวงศ์สุโขทัย หม่อมเจ้าหญิงบัว ผู้นี้ในพงศาวดารมักจะรู้จักกันในนาม เจ้าแม่วัดดุสิต พระนมของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ส่วนฝ่ายข้างบิดาของเจ้าพระยาโกษาปานนั้นเล่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงเล่าให้ฟังว่ามีเชื้อสายสืบมาแต่ทหารมอญ ซึ่งได้ละทิ้งการอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของพม่า ติดตามสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมาแต่เมื่อคราวเสด็จกลับจากถูกนำพระองค์ไปเป็นองค์จำนำและเมื่อคราวกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ นั้น สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) มีบรรดาศักดิ์เป็นที่ออกพระอักษรสุนทรศาสตร์หรือพระอักษรสุนทร ท่านหาได้อยู่ในกรุงไม่ หากแต่ท่านได้ไปรับราชการอยู่ที่เมืองพิษณุโลกแต่ตอนก่อนกรุงแตก ครั้นเมื่อกรุงแตกแล้วได้มีคนไทยผู้รักชาติตั้งก๊กต่าง ๆ เพื่อทำการกู้ชาติขึ้น ๕ ก๊กและเจ้าพระยาพิษณุโลกก็ได้เป็นหัวหน้าก๊ก ๆ หนึ่งด้วยนั้น ท่านเจ้าพระยาพิษณุโลกก็ได้แต่งตั้งพระอักษรสุนทร (ทองดี) ขึ้นเป็นที่ “เจ้าพระยาจักรี” ในรัฐบาลของท่านด้วย

ส่วนพระอรรคชายาของสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก (ทองดี) นั้นเล่า นอกจากบางตำราว่าท่านชื่อ “ดาวเรือง” เช่น ตำราเรื่องราชนิกูล รัชกาลที่ ๕ พระนิพนธ์ของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ก็ชื่อว่า “ดาวเรือง” เหมือนกันนั้น แต่จากพระนิพนธ์ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงศ์ในหนังสือ ชื่อก็มีบางตำรากล่าวว่า ชื่อ “หยก” อีกพระนามหนึ่งซึ่งมีอยู่ไม่น้อยเล่มเหมือนกัน อาทิ เจ้าชีวิตทรงกล่าวว่าชื่อ หยกเหมือนกัน โดยพระองค์ท่านทรงอ้างถึงหลักฐานจากหนังสือชื่อ... ซึ่งท่านเซอร์จอนบาวริง อ้างว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเล่าให้ฟังเป็นภาษาอังกฤษว่าชื่อ “หยก” และเป็นธิดามหาเศรษฐีชาวจีน แห่งกรุงศรีอยุธยา นี่ก็อีกตำราหนึ่ง จึงเป็นการสมควรจะได้นำมากล่าวไว้ในที่นี้ด้วย

ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าข้าศึก พม่าได้เอาไฟเผาพระราชวังวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดจนบ้านเรือนภายในกำแพงเมืองเสียย่อยยับ กวาดต้อนเจ้านายและราษฎรเก็บทรัพย์สินไปจนหมดสิ้น เพื่อมิให้ชาติไทยตั้งหลักฐานได้ต่อไป ข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อย ราษฎรต่างหอบหนีเข้าดงเข้าป่าลี้ภัยพม่า และพม่ายังได้ตั้งค่ายกวาดต้อนผู้คนเก็บทรัพย์สินอยู่ที่ตำบลโพธิ์สามต้น อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นับตั้งแต่นั้นมากรุงศรีอยุธยาก็เป็นป่ารกร้างถูกรื้อทำลายขุดค้นหาทรัพย์สินภายในกำแพงเมือง พระนครศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรี ถึงกับประมูลผูกขาดขุดค้นทรัพย์และรื้อทำลายเอาอิฐไปสร้างกรุงธนบุรี และกรุงเทพฯ วัดทองนี้ก็ได้ถูกรื้อทำลายไปเช่นเดียวกัน ปล่อยรกร้างมาประมาณ ๑๘-๑๙ ปี

ภาพที่ ๓-๗ : ด้านหน้าเขตกำแพงแก้ว วัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๔.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้มี คือ **พระอุโบสถ** มีลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ยกฐานสูง ฐานมีลักษณะอ่อนโค้งทรงเรือสำเภา ตัวอาคารมีขนาด ๗ ห้อง ภายในกว้าง ๗.๖๘ เมตร ยาว ๑๖.๔๖ เมตร สูงจากเพดานถึงพื้นภายใน ๖.๘๖ เมตร มีมุขหน้าและหลัง หลังคาชั้นลด ๒ ชั้น เครื่องประดับอาคารมีช่อฟ้า ใบระกา นาคสะดุ้ง หางหงส์ และคันทวยไม้จำหลักทำเป็นลายเถาวัลย์ เช่นเดียวกับฝีมือช่างวังหน้าที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดมหาธาตุฯ กับวัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ ลงรักประดับกระจกสีทอง หน้าบันเป็นไม้จำหลักอย่างเดียวกัน ประดับกระจกรูปพระนารายณ์ทรงครุฑยุดนาค ลายประกอบเป็นก้านขดเทพนม พื้นหลังประดับกระจก ประตูหน้าต่าง มีประตูด้านหน้า ๓ ประตู ด้านหลัง ๒ ประตู มีหน้าต่างด้านข้างด้านละ ๗ บาน เป็นหน้าต่างปลอม ๔ บาน หน้าต่างจริง ๓ บาน ประดับกรอบประตู หน้าต่างด้วยฐานสิงห์ เสากรอบวงกบมีหัวเสาเป็นบัว และประดับกรอบเป็นเรือนแก้ว ๒ ชั้น ทำด้วยปูนปั้นประดับกระจก บานประตูหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำ ลายเทพชุมนุม พุ่มข้าวบิณฑ์ ด้านในเขียนสีลายทวารบาล ประตูด้านในเขียนเสี้ยวกาง มีลานประทักษิณรอบพระอุโบสถและกำแพงแก้ว ใบเสมาคู่เป็นหินสีเขียวของจีนตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว บริเวณพุทธาวาส ซึ่งมีพระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ และต้นมหาโพธิ์นี้มีกำแพงล้อมอีกชั้นหนึ่ง มีซุ้มประตูประดับปูนปั้นเป็นรูปพระมหามงกุฎ

ภายในพระอุโบสถมีจิตรกรรมฝาผนังเขียนด้วยสีฝุ่นเต็มผนังทั้ง ๔ ด้าน ด้านหลังพระประธานเขียนเรื่องไตรภูมิ มีภาพวิมานเล็ก ๆ อยู่เต็มพื้นที่ตอนบน และภาพเขาพระสุเมรุ เขาสัตตบรรพต มนุษย์โลก และนรกภูมิต่าง ๆ ด้านหน้าพระประธานเขียนภาพมารผจญ ด้านบนขึ้นไปเขียนภาพวิทยาธรเหาะในมือถือผลไม้และช่อดอกไม้ ด้านข้างเหนือบานหน้าต่างทั้ง ๒ ด้าน เขียนภาพเทพชุมนุม ๒ ชั้น ชั้นบนพื้นสีแดง เขียนภาพเทวดาทั้งหมด ชั้นล่างพื้นดำเขียนภาพเทพสลับยักษ์ ผนังตอนล่างระหว่างแนววงกบบนกับวงกบล่างของบาน

หน้าต่าง สูงขึ้นไปจากพื้นภายใน ๙๕ เซนติเมตร จากมุมห้องด้านซ้ายหน้าพระประธานไปจรดมุมห้องด้านหลังพระประธานเขียนเรื่องพระเตมีย์ พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมีราช พระมโหสถ พระภูริทัต พระจันทกุมาร พระพรหมนารถ และพระวิฑูรชาดก ตามลำดับ ส่วนผนังด้านขวาของพระประธานเขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดกกัณฑ์ต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนจบเต็มทั้งผนังมีชื่อกัณฑ์เขียนไว้ตอนล่างของภาพ

ภาพที่ ๓-๘ : ภายนอก (ซ้าย) และ ภายในพระอุโบสถ (ขวา) วัดสุวรรณดาราราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๕ วัดพุทไธสวรรย์

๓.๑.๕.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านทิศใต้ของเกาะเมือง สร้างขึ้นในบริเวณเวียงเหล็ก หรือเวียงเล็ก สมเด็จพระเจ้าอู่ทอง โปรดให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๑๘๙๖ เพื่อเป็นที่ระลึกตรงบริเวณที่พระองค์เคยเสด็จมาตั้งพระนครอยู่ก่อนสร้างกรุงศรีอยุธยา และได้สถาปนาวัดพุทไธศวรรย์ขึ้นเป็นอนุสรณ์ถึงความสำคัญของพื้นที่บริเวณนี้

ปัจจุบันโบราณวัตถุและโบราณสถานต่าง ๆ ในวัดพุทไธสวรรย์มีคุณค่าและมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะนอกจากเป็นหลักฐานแสดงพลังความเลื่อมใสศรัทธาในบวรพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคงของคนไทยท่ามกลางสภาวะสังคมและวัฒนธรรมต่างชาติที่หลากหลายโดยรอบของวัดแล้ว ความงดงามของศิลปะในการก่อสร้างและการตกแต่งยังเป็นหลักฐานให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ถึงความสามารถของช่างและวิชาช่างที่สูงส่งแสดงความรุ่งโรจน์ในอดีตกาลอีกด้วย

ด้วยเหตุที่วัดพุทไธสวรรย์ ตั้งอยู่นอกเกาะเมืองอยุธยาจึงไม่ได้รับผลกระทบจากภัยสงครามครั้งต่าง ๆ มากนัก สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ในเขตพุทธาวาส ซึ่งได้แก่ พระปรางค์ พระมณฑป พระอุโบสถ และพระระเบียง ซึ่งสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ (พระเจ้าอู่ทอง) โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นตลอดจนวิหาร เจดีย์ ที่ได้สร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกมากในรัชกาลต่อ ๆ มา ส่วนใหญ่ยังมีสภาพค่อนข้างดี ถ้าเทียบกับสิ่งก่อสร้างของวัดอื่น ๆ ที่สร้างมาใน

สมัยใกล้เคียงกันแต่มีเจดีย์ วิหาร จำนวนไม่น้อยที่พังทลายลงจนไม่อาจคาดคะเนรูปทรงเดิมได้ สำหรับเขตสังฆาวาสอันเป็นที่อยู่ของสงฆ์นั้น ปัจจุบันสิ่งก่อสร้างโบราณที่เหลืออยู่ คือ ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์และหอระฆังเท่านั้น ส่วนกุฏิและอาคารอื่น ๆ ของเดิมสันนิษฐานว่าทำด้วยไม้จึงผุพังไปหมดไม่เหลือซาก

ภาพที่ ๓-๙ : พระปรางค์ประธาน วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๕.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์** ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีใช้เป็นกุฏิของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เป็นอาคารตึก ๒ ชั้น กว้างประมาณ ๕.๗๐ เมตร ยาวประมาณ ๑๘.๓๒ เมตร ช่องหน้าต่างและประตูทุกช่องมีลักษณะพิเศษ คือทำเป็นโค้งยอดแหลมตามลักษณะสถาปัตยกรรมที่นิยมในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ผนังชั้นบนทั้งสี่ด้านเขียนภาพจิตรกรรม ผนังด้านทิศตะวันออกเป็นภาพพระพุทธโฆษาจารย์ลงเรือสำเภาเดินทางไปกรุงลังกา พบพระพุทธทัตตเถระกลางทะเล ภาพขบวนพยุหยาตราทางสถลมารค เพื่อเสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทและภาพพระเจดีย์ที่มีมนุษย์และเทพมาชุมนุมสักการบูชา ผนังด้านทิศตะวันตก เป็นภาพเรื่องทศชาติชาดก ผนังด้านทิศเหนือ เป็นภาพเรื่องไตรภูมิ ผนังด้านทิศใต้ ช่องบนเป็นภาพมารผจญใต้ลงมาเป็นภาพพระสาวก ช่วงล่างเป็นภาพเรื่องรามเกียรติ์ หลังบานประตูและหน้าต่าง เป็นภาพเขียนสีทวารบาล เป็นภาพชาวต่างประเทศ ๑๒ ภาษา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังและภาพเขียนบานประตูและบานหน้าต่างในตำหนักพระพุทธโฆษาจารย์นับว่าเป็นงานศิลปะชิ้นสำคัญ ซึ่งใช้เป็นหลักฐานให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาและทราบถึงสภาวะสังคมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสมัยอยุธยายุคต่าง ๆ ได้ นอกจากความมีคุณค่าของงานศิลปะการเขียนภาพจิตรกรรม

ฝาผนัง ปัจจุบันภาพเขียนต่าง ๆ ดังกล่าวมีส่วนที่ได้ลบเลือนไปบ้างเป็นปริมาณมาก ส่วนที่เหลือฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมและปฏิมากรรม กรมศิลปากร ได้ทำการอนุรักษ์ไว้แล้ว

ภาพที่ ๓-๑๐ : ตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ซ้าย) และภาพจิตรกรรมภายในกุฏิสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขวา) วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๖ วัดพระงาม

๓.๑.๖.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดพระงาม ตั้งอยู่เลขที่ ๒๗ หมู่ที่ ๑ ตำบลบางเดื่อ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๒๗ ไร่ ๑ งาน โฉนดเลขที่ ๑๑๑๘๐ อาณาเขต ทิศเหนือติดต่อกับคลองชลประทาน ทิศใต้ติดต่อกับทางโคกระบือ ทิศตะวันออกติดต่อกับคลองชลประทาน ทิศตะวันตกติดต่อกับคลองเกาะเลิ่ง มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๒ แปลง เนื้อที่ ๗ ไร่ ๑ งาน โฉนดเลขที่ ๔๓๖๑ อยู่ที่ตำบลบางปะหัน ๑ แปลง ตำบลขยายอีก ๑ แปลง

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ดอนอยู่ติดต่อกับลำคลองเกาะเลิ่ง อาคารเสนาสนะต่างๆ มี อุโบสถกว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๓ เมตร ก่ออิฐถือปูน ศาลาการเปรียญกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๕ เมตร หอสวดมนต์กว้าง ๗.๕๐ เมตร ยาว ๑๒.๕๐ เมตร กุฏิสงฆ์ จำนวน ๑๐ หลัง เป็นอาคารไม้ สำหรับปูชนียวัตถุมีพระประธานในอุโบสถขนาดพระเพลากว้าง ๕ ศอก และมีเจดีย์ใหญ่

วัดพระงามสร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๑๑๒ ในสมัยอยุธยาได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ. ๒๔๐๑ ทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๔๘๔ มีห้องสมุด โรงเรียนประถมศึกษาตั้งอยู่ในที่วัดนี้ด้วย

ภาพที่ ๓-๑๑ : วิหารจตุรมุข (ซ้าย) และบานประตูจำหลักที่พบภายในวัดพระงาม (ขวา) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๖.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **มณฑปรอยพระพุทธบาท** เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ลักษณะผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยกฐานสูง ก่อระเบียง ๑ ชั้น มุมของระเบียงทั้ง ๔ ทิศมีหอระฆังตั้งอยู่รูปแบบหลังคาของหอระฆังคล้ายสถาปัตยกรรมจีน ตรงกลางของระเบียงทั้ง ๔ ด้านมีบันไดทางขึ้นและซุ้มประตูหลังคาโค้ง ภายในระเบียงมีอาคารรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสตั้งตรงกลาง เป็นอาคารเครื่องยอดทรงมงกุฎ ภายในประดิษฐานรอยพระพุทธบาท ผนังทั้งสี่ด้านถูกเจาะเป็นช่องประตูทุกด้าน ด้านละ ๑ บาน ภายในอาคารพบภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องพระเจ้าพิมพิสาร สันนิษฐานว่าเป็นผลงานการเขียนภาพของขรัวอินโข่ง

ภาพที่ ๓-๑๒ : ด้านหน้ามณฑปพระพุทธบาท (ซ้าย) และภาพจิตรกรรมภายใน (ขวา) วัดพระงาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๗ วัดกลาง

๓.๑.๗.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ ๔ ตำบลนครหลวง อำเภอนครหลวง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก ไม่พบประวัติอื่นๆ พบเพียง ปีที่สร้าง ประมาณ พ.ศ.๒๓๓๐ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ภายในวัดมีโบราณสถานและภาพจิตรกรรมสำคัญตั้งอยู่ คือ พระมณฑป

๓.๑.๗.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **มณฑป** เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนในผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีทางเข้าสี่ทางโดยทางเข้าหลักอยู่ทางทิศเหนือ สันนิษฐานจากร่องรอยการสร้างทางเดินปูอิฐตรงไปสู่แม่น้ำป่าสัก ซุ้มประตูทางเข้าทำเป็นวงโค้งเลียนแบบศิลปะตะวันตก หลังคาของมณฑปเป็นทรงจอมประกอบด้วยหลังคาที่เอียงลาดเข้าหากันทั้งสี่ด้านจนถึงคอสอง แล้วจึงมีหลังคายอดทรงกรวยเหลี่ยมคล้ายปีรามิดสี่ด้านต่อขึ้นไป เป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง ยอดของหลังคาทำคล้ายปล้องไฉนหรือบัวคลุ่มเถาเป็นเป็นทรงกรวยแหลม ชายคาทั้ง สี่ด้านรองรับด้วยผนังอาคารไม่มีเสารับชายคาด้านนอก หางหงส์ปูนปั้นเป็นรูปหงอนนาค ครีบเรียงกันตามแนวหลังคาสันหลังคา มณฑปแห่งนี้สร้างขึ้นด้วยงานช่างแบบพื้นบ้านโดยมีอิทธิพลจากงานแบบประเพณีนิยมที่ผสมผสานอิทธิพลจากตะวันตกด้วย ภายในประดิษฐานประติมากรรมชุดพระกัสสปะเถรถวายบังคมพระศพพระพุทธองค์ ประกอบด้วยรูปโลงที่มีพระบาทตั้งตรงโผล่ออกมาทางทิศเหนือ มีสาวกคือพระกัสสปะยืนประคองอัญชลีอยู่ด้านข้างพระพุทธบาท โลงแต่งด้วยลายทองบนพื้นสีแดง ภาพรวมของงานศิลปกรรมที่มณฑปวัดกลาง เป็นการสื่อถึงเรื่องราวของพระกัสสปะในคราวถวายพระเพลิงพระพุทธเจ้า

ภาพที่ ๓-๑๓ : ด้านหน้ามณฑป (ซ้าย) และประติมากรรมชุดพระกัสสปะเถรถวายบังคมพระศพพระพุทธองค์ (ขวา) วัดกลาง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๘ วัดขนอนเหนือ

๓.๑.๘.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดขนอนเหนือ ตั้งอยู่เลขที่ ๗๐ บ้านกรด หมู่ที่ ๑๑ ตำบลบ้านกรด อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๓๐ ไร่ อาณาเขตทิศเหนือยาว ๒๐๐ วา ติดต่อกับลำคลองบ้านกรด ทิศใต้ยาว ๒๐๐ วา ติดต่อกับลำรางสาธารณะ ทิศตะวันออกยาว ๖๐ วา ติดต่อกับลำคลองบ้านกรด ทิศตะวันตกยาว ๖๐ วา ติดต่อกับที่นาของนายวิเชียร บางกุหลาบ มีที่ธรณีสงฆ์ ๑๑ แปลง เนื้อที่ ๑๔๒ ไร่ ๓ งาน ๕๘ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๑๕๖๕, ๑๘๗๓, ๒๑๘๐, ๓๐๒๑, ๓๐๔๔, ๓๐๘๔

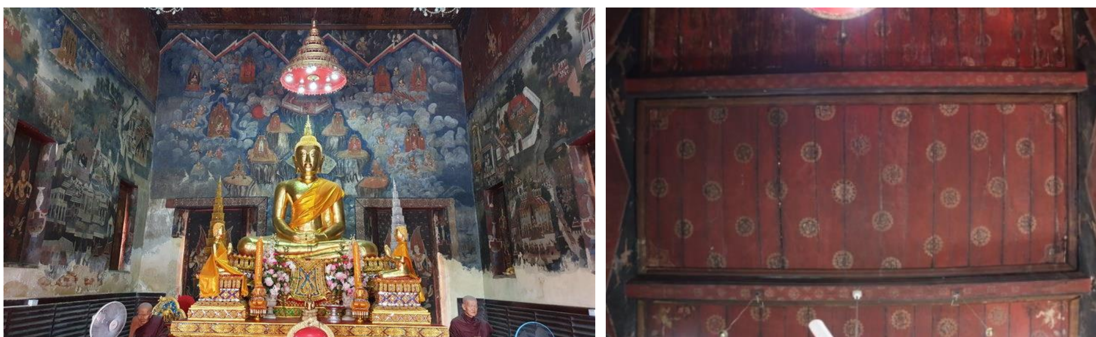
พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่ม สภาพแวดล้อมเป็นที่นาและมีลำคลองห้วยกรดเป็นทางสัญจรทางน้ำ อาคารเสนาสนะต่าง ๆ มี อุโบสถกว้าง ๙ เมตร ยาว ๒๒ เมตร ที่ฝาผนังภายในมีภาพพุทธประวัติโดยรอบ ศาลาการเปรียญกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๒๙ เมตร หอสวดมนต์กว้าง ๗ เมตร ยาว ๑๕ เมตร กุฏิสงฆ์ จำนวน ๒๔ หลัง สำหรับปูชนียวัตถุมี พระประธานในอุโบสถ พระเพลากว้าง ๖ ศอก สูง ๗ ศอก และมีพระพุทธฉายด้วย

วัดขนอนเหนือ สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๖ โดยมีนายด่านใหญ่ชื่อพระยาสีหราชเดโช เป็นผู้สร้างวัดนี้ขึ้น เดิมที่ตั้งวัดนี้เป็นที่ตั้งด่านเก็บภาษีอยู่ริมคลองห้วยกรด และมีอีกวัดหนึ่งอยู่ทางตอนใต้มีนามว่า “วัดขนอนใต้” วัดนี้จึงได้นามว่า “วัดขนอนเหนือ” เดิมเรียกว่า “วัดปทุมสังขรขนอนเหนือ” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาประมาณ พ.ศ. ๒๒๒๕ เขตวิสุงคามสีมากว้าง ๙ เมตร ยาว ๒๒ เมตร การศึกษาทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นต้นมา นอกจากนี้ได้ให้ทางราชการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นในที่วัดนี้ด้วย

๓.๑.๘.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **พระอุโบสถ** เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ลักษณะอาคารทรงคฤห์ มีมุขลดทั้งด้านหน้าและด้านหลัง หลังคาอาคารซ้อนกัน ๒ ชั้น หน้าบันไม้ปิดทองประดับกระจก ตรงกลางหน้าบันประดับลายพระนารายณ์ทรงครุฑล้อมรอบด้วยลายก้านขด ถัดลงมาใต้หน้าบันประดับรวงผึ้งลายดอกประจำยามทั้งด้านหน้าและหลังอาคาร อาคารมีประตูทางเข้าออก ๔ ด้าน ทางด้านหน้าและด้านหลัง ด้านละ ๒ บาน ด้านข้างเจาะเป็นช่องหน้าต่าง ด้านละ ๕ บาน ภายนอกรอบกรอบบานประตู-หน้าต่างประดับปูนปั้นลายบุษบก

ภายในอาคารมีภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ด้านหลังพระประธานเขียนภาพพระธาตุเจดีย์จุฬามณีและปราสาทต่างๆ ถัดลงมาเขียนเรื่องพระมาลัยโปรสัตว์นรก ด้านหน้าพระประธานเขียนภาพมารผจญ ส่วนผนังด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน เล่าเรื่องพุทธประวัติ เหนือภาพพุทธประวัติเขียนภาพเทพชุมนุม บานประตู-หน้าต่างเขียนลายทวารบาล ส่วนฝ้าเพดานเขียนลายดาวล้อมเดือน ทาพื้นด้วยสีแดงและปิดทองทับลาย

ภาพที่ ๓-๑๔ : ภายในพระอุโบสถ (ซ้าย) และภาพจิตรกรรมฝ้าเพดาน (ขวา) วัดขนอนเหนือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๑.๙ วัดเสนาสนาราม ราชวรวิหาร

๓.๑.๙.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดเสนาสนารามเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ด้านหลังพระราชวังจันทรเกษม เดิมชื่อว่าวัดเสื่อ เป็นวัดโบราณในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงปฏิสังขรณ์ วัดนี้แต่เดิมเป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์ เพราะเป็นวัดในเขตกำแพงพระราชวัง ภายหลังการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 พระราชวังได้รับความเสียหายและถูกทิ้งร้างเรื่อยมา จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นถึงความสำคัญจึงทรงสถาปนาขึ้นใหม่หมดทั้งพระอารามใน พ.ศ. 2406 เสร็จแล้วพระราชทานนามว่า วัดเสนาสนารามนอกเหนือไปจากเจดีย์ประธาน พระอุโบสถ และหมู่เจดีย์ราย ซึ่งเป็นงานสถาปัตยกรรมพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4-5 แล้ว ภายในวัดยังปรากฏหมู่กุฏิตึกโบราณซึ่งเป็นกลุ่มอาคารที่มีคุณค่าทางการศึกษาที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งในปัจจุบัน

๓.๑.๙.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ พระอุโบสถ และ พระวิหารพระอินทร์แปลง **พระอุโบสถ** สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาด ๗ ห้อง กว้าง ๓ ห้อง ตั้งอยู่บนฐานยกพื้นสูง ๑.๑๕ เมตร มีมุขหน้าและหลัง หน้าบันมุขเป็นลายปูนปั้นรูปช้างเอราวัณมีพระมหามงกุฎอยู่หลังช้าง มีพระเศวตฉัตรประดับอยู่ ๒ ข้าง พื้นหลังประดับกระจกสีครามและปิดทอง มุขด้านหน้าพระอุโบสถด้านนอกประดิษฐานพระพุทธรูปยืนสัมฤทธิ์ปางเปิดโลก ซุ้มเป็นรูปปูนปั้นประดับกระจกยอดทรงมงกุฎ ๓ ยอด ประตูข้างเป็นยอดปราสาทมีซุ้มจระนำ ภายในมีปูนปั้นพระมหามงกุฎและพระเศวตฉัตร ซุ้มหน้าต่างทำแบบเดียวกัน มีหน้าต่างด้านละ ๗ บาน ประตูด้านละ ๒ บาน บานหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำ ด้านในเขียนรูปทวารบาล เหนือกรอบประตูหน้าต่างด้านในมีจารึกอักษรขอม ด้านนอกพระอุโบสถมีกำแพงแก้ว

ล้อมรอบ หลังพระอุโบสถตั้งพระเจดีย์องค์ใหญ่รวมไว้ในเขตพัทธสีมา มีใบเสมา หินอ่อนรูปสี่เหลี่ยมตั้งไว้บนกำแพงแก้วฝาผนังภายในพระอุโบสถทั้ง ๔ ด้าน

ภายในพระอุโบสถเหนืออาสนสงฆ์เป็นที่ตั้งซุ้มเรือนแก้วยอดเป็นรูปพระมหามงกุฎประดิษฐานพระพุทธรูปสัมฤทธิ์ปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๒ ศอก ๒ นิ้ว สูงตลอดพระรัศมี ๓ ศอก ๑ นิ้ว มีพระนามว่าพระสัมพุทธมนี ฝาผนังทั้ง ๔ ด้านมีภาพจิตรกรรม เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ สามารถแบ่งออกได้ ๒ ส่วน คือส่วนเหนือกรอบบานประตู-หน้าต่างขึ้นไป เขียนภาพเทวดาลอยอยู่ท่ามกลางหมู่เมฆ ส่วนข้างใต้เขียนเล่าเรื่องต่างๆ ส่วนผนังด้านหน้าพระประธานเขียนเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคา ที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ มุมห้องทั้ง ๒ ด้าน เขียนพระสงฆ์ปลงซากศพชักผ้าบังสุกุลและบำเพ็ญสมถกรรมฐาน ผนังด้านหลังพระประธานเขียนภาพปริศนาธรรมพระสงฆ์ปลงซากศพชักผ้าบังสกุลและบำเพ็ญสมถะกรรมฐาน ส่วนผนังด้านข้างทั้ง ๒ ด้านเขียนเล่าเรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน

ภาพที่ ๓-๑๕ : ด้านหน้าพระอุโบสถ วัดเสนาสนาราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ ๓-๑๖ : พระประธานภายในพระอุโบสถ วัดเสนาสนาราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

พระวิหารพระอินทร์แปลง พระวิหารพระอินทร์แปลง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาด ๕ ห้อง กว้าง ๒.๕ ห้อง หลังคามุงกระเบื้องดินเผาเคลือบหน้าบันและเครื่องประดับเป็นปูนปั้น มีประตูด้านหน้า ๒ ประตู ตอนกลางระหว่างประตูมีหน้าต่าง ๑ บาน หน้าต่างด้านข้างด้านละ ๔ บาน บานสุดท้ายทางด้านหลังทำเป็นประตูออกข้างผนังด้านหลังติดต่อกับวิหารพระพุทธไสยาสน์ จึงเป็นผนังทึบด้านหน้ามีมุข สร้างสกัดหน้า ทำช่องซุ้มโค้งเป็นประตู ทุกซุ้มประตูหน้าต่างประดับลายปูนปั้น บานประตูหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำ ด้านในเขียนสีลายทวารบาล พื้นปูหินอ่อน ยกพื้นขึ้นเป็นอาสนสงฆ์ เพดานปิดทองลายฉลุ รูปดาวล้อมเดือน ตรงกลางผนังด้านหลังสร้างเป็นห้องประดิษฐานพระพุทธรูปปางปาลิไลยก์ ตอนหน้าของห้องสร้างเรือนแก้วประดิษฐานพระประธาน "พระอินทร์แปลง" และพระสาวกยืนถวายสักการะอยู่ทั้ง ๒ ข้าง

ภายในอาคารมีภาพจิตรกรรมทั้ง ๔ ด้าน แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนเหนือบกรอบบานประตู-หน้าต่างเขียนภาพเทพชุมนุมนั่งพนมมือหันหน้าไปทางพระประธาน เหนือขึ้นไปเขียนภาพลายดอกไม้ร่วงและริ้วริบบิ้น ส่วนใต้กรอบบ้านประตู-หน้าต่างลงมาเขียนภาพเล่าเรื่องตำนานพระอินทร์และวิหารพระอินทร์แปลง

ภาพที่ ๓-๑๗ : พระประธานภายในพระอุโบสถ วัดเสนาสนาราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๒ จังหวัดสิงห์บุรี

๓.๒.๑ วัดม่วง

๓.๒.๑.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดม่วง ตั้งอยู่เลขที่ ๙๖ บ้านบางกะปิ หมู่ที่ ๘ ตำบลอินทร์บุรี อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๘ ไร่ ๒ งาน ๔๐ ตารางวา ส.ค. ๑ เลขที่ ๑๐๖ อาณาเขต ทิศเหนือยาว ๑๙๑.๕๐ เมตร ติดต่อกับทางเดินเข้าสู่หมู่บ้าน ทิศใต้ยาว ๑๙๑.๕๐ เมตร ติดต่อกับลำคลองและทางเดิน ทิศตะวันออกยาว ๖๕.๗๐ เมตร ติดต่อกับถนนชนบท ทิศตะวันตกยาว ๖๕.๗๐ เมตร ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา มีที่ธรณีสงฆ์ ๗ แปลง เนื้อที่ ๑๑๗ ไร่ ๑ งาน ๖๕ ตารางวา โฉนดและ ส.ค. ๑ เลขที่ ๗๘๑๖, ๘๘๖๑, ๕๕๒๗, ๕๕๒๙, ๕๕๖๘, ๑๒๑๘๗, ๑๐๕ อยู่ท้องที่ตำบลอินทร์บุรี ๒ แปลง ตำบลน้ำตาล ๓ แปลง ตำบลช่องแคและตำบลสร้อยทอง อำเภอตาคลี จังหวัดนครสวรรค์ ๒ แปลง

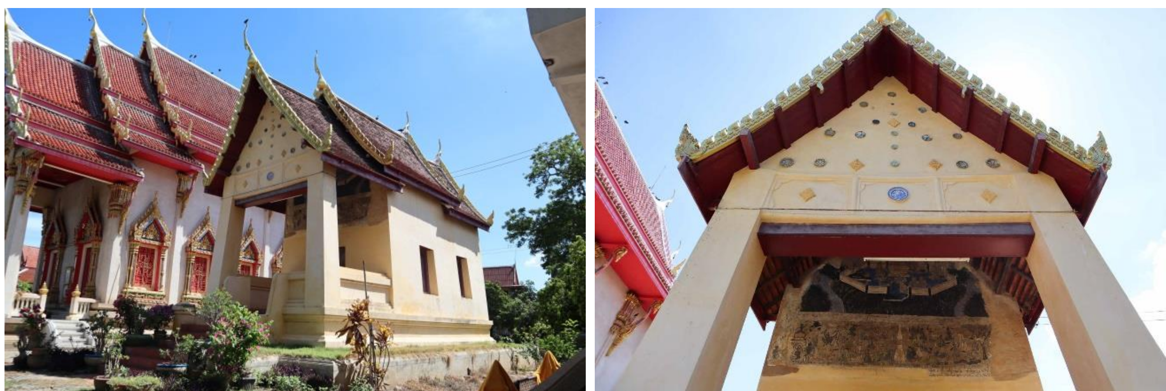
พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา อาคารเสนาสนะต่าง ๆ มี อุโบสถกว้าง ๘ เมตร ยาว ๒๓ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๒๑ โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ที่หน้าบันอุโบสถมีพระนามาภิไธยย่อ “ส.ก.” ประดิษฐานอยู่ ศาลาการเปรียญกว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๒๒.๕๐ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๐๔ เป็นอาคารไม้เสาคอนกรีต หอสวดมนต์กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๑๒.๕๐ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๔๘๑ กุฏิสงฆ์ จำนวน ๙ หลัง เป็นอาคารคอนกรีต ๒ ชั้น และมีวิหาร ๑ หลัง ที่ฝาผนังภายในมีภาพพุทธประวัติทศชาติ และนรกสวรรค์ เป็นภาพเขียนสีฝุ่น ฝีมือวาดชั้นครูที่งดงามสมบูรณ์มากที่สุดของภาคกลางสันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับปูชนียวัตถุมี พระประธานในอุโบสถ พระประธานในวิหารและมีเจดีย์ ๑ องค์ ฐานกว้างด้านละประมาณ ๕ วา สูงประมาณ ๑๕ วา ชาวบ้านเล่าต่อ ๆ กันมาว่า เจดีย์นี้สร้างขึ้นเพื่อล้างบาป

วัดม่วง สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๒๓๖๕ เดิมมีต้นมะม่วงใหญ่ ๆ อยู่มาก ชาวบ้านจึงเรียกตามสภาพท้องที่ตั้งวัด ชาวบ้านแถวนี้ส่วนมากมีถิ่นฐานอยู่ที่เวียงจันทร์ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งหลังวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๒๖ เขตวิสุงคามสีมากว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๔๐ เมตร มีพระภิกษุอยู่จำพรรษาปีละ ๑๒ รูป สามเณร ๖ รูป ทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรม พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ ได้เคยเสด็จมาและได้ประทับเสวยพระกระยาหารที่บนศาลา การเสด็จมาครั้งนั้นได้เสด็จโดยทางน้ำ

ในการสร้างอุโบสถเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑ สมเด็จพระสังฆราช วัดราชบพิธสถิตมหาสีมารามได้เสด็จมาทรงวางศิลาฤกษ์เพื่อเป็นมิ่งมงคลแก่วัด

ต่อมาเมื่อวันที่ ๙ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๖ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จมาทรงเปิดพระนามาภิไธยย่อ “ส.ก.” ที่ได้โปรดพระราชทานแก่วัด นำประดิษฐานไว้ที่หน้าบันอุโบสถ นับว่าเป็นเกียรติแก่วัดอย่างสูงยิ่งหาที่สุดมิได้

ภาพที่ ๓-๑๘ : ภายนอกพระวิหาร วัดม่วง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๒.๑.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **พระวิหาร** เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ตั้งอยู่ข้างพระอุโบสถ เป็นอาคารทรงคฤห์ ยกพื้นสูง มีมุขลดด้านหน้า ทางเข้าออกอาคารมีเพียงด้านเดียว คือด้านหน้า ด้านหลังเป็นผนังทึบตัน ส่วนด้านข้างเจาะช่องหน้าต่างด้านละ ๒ บาน เครื่องหลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ บริเวณจั่วมุขลดด้านหน้าอาคารและบริเวณจั่วด้านหลังอาคารประดับเครื่องถ้วย

ภายในมุขลดด้านหลังจั่วมีภาพจิตรกรรม ภาพรอยพระพุทธบาทและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ผนังด้านนอกอาคารเขียนภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องพระมาลัยครั้งสนทนาธรรมกับพระอินทร์ พระศรีอาริยเมตไตร และโปรดสัตว์ในนรกภูมิ

ภายในอาคารมีพระประธานตั้งอยู่บนฐานชุกชี ๑ องค์ เหนือพระประธานมีฝ้าเขียนลายดาวล้อมเดือน ผนังทั้ง ๔ ด้าน เขียนภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ด้านหลังพระประธานเขียนภาพมารผจญ ด้านหน้าพระประธานเขียนภาพขนาบช้างด้านพระสาวก ภาพครั้งเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และภาพสัตว์นรก บริเวณผนังด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน เขียนภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ ส่วนบานประตู-หน้าต่างเขียนภาพทวารบาล บริเวณผนังเหนือบานหน้าต่างถูกเจาะเป็นช่องซุ้มขนาดเล็ก ภายในเขียนภาพพระพุทธเจ้าปางสมาธิ

ภาพที่ ๓-๑๙ : พระประธานภายในวิหาร (ซ้าย) และภาพจิตรกรรมด้านหลังจั่วมุขลด (ขวา) วัดม่วง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๓.๒.๒ วัดสุทธาวาส (วัดใหม่)

๒.๒.๒.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดสุทธาวาส ตั้งอยู่เลขที่ ๔๖ บ้านใหม่ หมู่ที่ ๔ ตำบลทับยา อำเภออินทร์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๒๔ ไร่ ๒ งาน ๗๕ ตารางวา อาณาเขต ทิศเหนือยาว ๖ เส้น ๑๓ วา ติดต่อกับที่ดินของนายใบ นางฉ่าย ทิศใต้ยาว ๖ เส้น ๑๓ วา ติดต่อกับที่ดินของนางจำลอง นายพวง ทิศตะวันออกยาว ๓ เส้น ๑๘ วา ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา ทิศตะวันตกยาว ๓ เส้น ๑๓ วา ติดต่อกับที่ดินของนางบูญชู

พื้นที่ตั้งวัดเป็นพื้นที่ราบลุ่ม อยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก อาคารเสนาสนะต่างๆ มีอุโบสถกว้าง ๖ เมตร ยาว ๒๒ เมตร สร้าง พ.ศ.๒๕๑๘ โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก มีกำแพงแก้วโดยรอบ ศาลาการเปรียญกว้าง ๑๒.๘๐ เมตร ยาว ๓๑.๕๐ เมตร สร้าง พ.ศ.๒๔๙๓ เป็นอาคารไม้ หอสวดมนต์กว้าง ๗.๕๐ เมตร ยาว ๑๓ เมตร สร้าง พ.ศ.๒๕๐๕ เป็นอาคารไม้ กุฏิสงฆ์ จำนวน ๕ หลัง เป็นอารไม้ นอกจากนี้มีวิหารพระพุทธบาท ที่ฝาผนังมีภาพเขียนพุทธประวัติและวิหารพุทธปรินิพพาน สำหรับปูชนียวัตถุมี พระประธานในอุโบสถ พระพุทธประดิษฐานอยู่ตามช่องกำแพง พระพุทธฉายประทับยืนพร้อมด้วยพระอัครสาวกแนบติดอยู่ที่หน้าผา และรอยพระพุทธบาทจำลอง

วัดสุทธาวาส สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.๒๔๐๓ แรกเริ่มสร้างวัดนั้นได้มีบิดาของหลวงทวีสมบัติชื่อว่า “เอม” เป็นชาวบ้านบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม ได้อพยพครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานอยู่ได้พบพระพุทธรูปศิลาใหญ่ชำรุดอยู่บนเนินดิน และมีสระน้ำอยู่ติดต่อกับเนินดิน และมีซากเจดีย์อีกด้วย เป็นที่เข้าใจว่าเป็นวัดร้างอยู่เดิม จึงได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปไว้เป็นที่สักการบูชา ต่อมา หลวงทวีสมบัติ

(สอน ปภูสโร) ผู้เป็นบุตรก็ได้ทำการก่อสร้างให้เป็นวัดที่เจริญขึ้นมา ระยะแรกเรียกว่า "วัดใหม่" ต่อมาได้เติมสร้อยวัดเป็น "วัดใหม่สุทธาวาส" ในสมัยของพระใบฎีกาอิ่มเป็นเจ้าอาวาส ถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ได้เปลี่ยนใหม่เป็น "วัดสุทธาวาส" ได้รับพระราชทานวิงสุงคามสีมาครั้งหลังเมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๓ เขตวิสุงคามสีมากว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๑๒ เมตร ได้ผูกพัทธสีมาวันที่ ๙ มีนาคม พ.ศ.๒๕๑๕ มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ ๗ รูป ทางวัดได้เปิดสอนพระปริยัติธรรมพ.ศ. ๒๕๒๓ มีโรงเรียนประถมศึกษาของทางราชการอยู่ที่วัดนี้ด้วย

๓.๒.๒.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **วิหารรอยพระพุทธบาท** ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน ทรงคฤห์ บริเวณจั่วด้านหน้าอาคารมีร่องรอยการประดับเครื่องถ้วน ปัจจุบันหลงเหลืออยู่เพียง ๒ ใบ จากทั้งหมด ๑๗ ใบ ผังตัวอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส แบ่งพื้นที่ออกเป็น ๒ ส่วน ด้านหน้าเป็นระเบียงและด้านในประดิษฐานรอยพระพุทธบาท อาคารเข้า-ออกได้ทางเดียวคือทางด้านหน้า ผนังภายในในถูกเจาะเป็นช่องหน้าต่าง ๒ ช่อง บริเวณด้านข้างอาคาร ด้านละ ๑ ช่อง โดยตำแหน่งเจาะช่องหน้าต่างอยู่ในแนวแกนเดียวกับรอยพระพุทธบาท ภายในอาคารมีภาพจิตรกรรมโบราณ เล่าเรื่องพุทธประวัติ

ภาพที่ ๓-๒๐ : ภายนอกวิหารพระพุทธบาท วัดสุทธาวาส (ใหม่) จังหวัดสิงห์บุรี

ภาพที่ ๓-๒๑ : ภายในวิหารพระพุทธบาท วัดสุทธาวาส (ใหม่) จังหวัดสิงห์บุรี

๓.๓ จังหวัดอ่างทอง

๓.๓.๑ วัดไชโยวรวิหาร

๓.๓.๑.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดนี้เดิมเป็นวัดราษฎร์เก่าแก่มาช้านาน มีนามว่าวัดไชโย ครั้นเมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมารํสี) เจ้าอาวาสวัดระฆังโฆษิตารามได้เลือกวัดนี้เป็นที่สร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ ตั้งอยู่กลางแจ้ง กล่าวกันว่าการก่อสร้างพระพุทธรูปนี้ใช้เวลานานเกือบ ๓ ปี ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงแล้วเสร็จ แล้วสมเด็จพระพุฒาจารย์ได้ถวายวัดไชโยเป็นวัดหลวง ได้รับพระราชทานนามว่าวัดเกตุไชโย

ใน ปี พ.ศ.๒๔๓๐ มีการปฏิสังขรณ์วัดเกตุไชโยทั้งพระอาราม ทำให้พระพุทธรูปได้รับแรงกระเทือน จากการก่อสร้างพระวิหารก็พังทลายลง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ทดแทน โดยโปรดเกล้าฯ ให้พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าประดิษฐ์วรการ เป็นแม่กองช่าง โดยรื้อองค์พระเดิมออกหมด วางรากฐานก่อสร้างใหม่ใช้โครงเหล็กรัดอิฐปูนไว้ภายในลดขนาดจากองค์เดิมลง พระพุทธรูปองค์นี้ได้รับพระราชทานนาม พระมหาพุทธพิมพ์ ขนาดหน้าตักกว้าง ๘ วา ๖ นิ้ว สูง ๑๑ วา ๑ ศอก ๗ นิ้ว และยังมีการก่อพระวิหาร สร้างพระอุโบสถเป็นมุขลดยื่นออกมาทางด้านหน้า มีศาลาราย กำแพงแก้ว กุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ หอสวดมนต์ หอระฆัง ศาลารายกลางวัด ศาลาท่าน้ำ รวมเวลาการปฏิสังขรณ์นานถึง ๘ ปี

วัดเกตุไชโยตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในอดีตนั้นเมื่อถึงหน้าเทศกาลไหว้พระประจำปีจะมีเรือพายมากมายจอดทอดอยู่หน้าวัดริมน้ำ เสียงเพลงเรือ เพลงพื้นบ้านดังโต้ตอบกันครึกครื้น ปัจจุบันท่าน้ำมีเพียงสายน้ำไหลริน และการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาที่กำลังดำเนินการอยู่

๓.๓.๑.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **พระอุโบสถ** ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นปางสมาธิ ผนังทุกด้านมีภาพจิตรกรรม ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๕ เล่าเรื่องพุทธประวัติรอบทุกผนัง โดยเขียนขึ้นไปสูงประมาณครึ่งหนึ่งของผนัง ส่วนที่เหลือเขียนเป็นภาพเทพชุมนุมตามแบบวัดเขมาภิรตาราม ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๕ ส่วนบนประตูหน้าต่างนั้น ด้านนอกเขียนลายตาข่ายเทพนมลงรักปิดทอง ส่วนด้านในเป็นภาพเขียนสีฝุ่นรูปเครื่องบูชาจีน ยังอยู่ในสภาพที่ดี กล่าวได้ว่าพระวิหารแห่งนี้มีความสำคัญและคุณค่าในการศึกษาทางสถาปัตยกรรมไทยแห่งหนึ่ง

ภาพที่ ๓-๒๒ : ด้านหน้าวิหาร (ซ้าย) และภายในวิหาร (ขวา) วัดไชโยวรวิหาร จ.อ่างทอง

๓.๓.๒ วัดเขียน

๓.๓.๒.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดเขียน ตั้งอยู่เลขที่ ๕๐ บ้านบางกะพัน หมู่ที่ ๘ ตำบลศาลเจ้าโรงทอง อำเภอวิเศษชัยชาญ จังหวัดอ่างทอง สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๑๙ ไร่ ๒๕ ตารางวา น.ส. ๔ ง เลขที่ ๑๓๙๕๕ อาณาเขต ทิศเหนือติดต่อกับถนนสาธารณะ และหมู่บ้าน ทิศใต้ติดต่อกับถนนและลำรางสาธารณะและทุ่งนา ทิศตะวันออกติดต่อกับคลองวัดเขียนและที่มีการครอบครอง ทิศตะวันตกติดต่อกับคลองชลประทาน

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่ม มีหมู่บ้านและลำคลองโดยรอบบริเวณวัด วัดเขียน สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่สมัยอยุธยาปลาย ประมาณ พ.ศ. ๒๒๐๐ ที่ฝาผนังอุโบสถมีภาพเขียนศิลปสมัยอยุธยา นามวัดคงจะมีความหมายถึงว่าเป็นวัดที่มีสภาพเขียนมาแต่เดิม นับเข้าเป็นวัดชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว ประมาณ พ.ศ. ๒๒๑๐ สิ่งสำคัญที่พบภายในวัดนี้ ได้แก่ อุโบสถ ๑ หลัง กว้าง ๗.๔๐ เมตร ยาว ๙.๖๐ เมตร และฐานโบราณสถาน

๓.๓.๒.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **พระอุโบสถ** ภายในมีภาพเขียนด้วยสียางไม้ สมัยอยุธยา เขียนแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ทศชาติชาดก และสุธนชาดก สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสกุลเมืองวิเศษชัยชาญสมัยอยุธยาตอนปลาย ลักษณะภาพคล้ายกับภาพเขียนที่พระอุโบสถวัดเกาะ และวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งอยู่ในยุคเดียวกัน ศาลาการเปรียญกว้าง ๙.๕๐ เมตร ยาว ๑๖.๕๙ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๒๕ หอสวดมนต์กว้าง ๑๐.๘๖ เมตร ยาว ๒๑.๓๔ เมตร สร้าง พ.ศ. ๒๕๒๖ กุฏิสงฆ์ จำนวน ๔ หลัง เป็นอาคารไม้แฝด ๒ แถว สำหรับปูชนียวัตถุมี พระประธานในอุโบสถ

ภาพที่ ๓-๒๓ : ด้านหน้าวิหาร (ซ้าย) และภาพถ่ายภายนอกลักษณะอาคารเดิม (ขวา) วัดเขียน จ.อ่างทอง

๓.๔ จังหวัดสระบุรี

๓.๔.๑ วัดหนองโนเหนือ

๓.๔.๑.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดหนองโนเหนือ ตั้งอยู่เลขที่ ๖๘ บ้านหนองโน หมู่ที่ ๓ ตำบลหนองโน อำเภอเมืองสระบุรี จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๕ ไร่ ๗๐ ตารางวา ส.ค. ๑ เลขที่ ๑ อาณาเขต ทิศเหนือยาว ๔๓ วา ติดต่อกับที่สวนของนายเปลี่ยม และนายปุก ทิศใต้ยาว ๕๓ วา ติดต่อกับทางน้ำ ทิศตะวันออกยาว ๔๕ วา ติดต่อกับที่ดินของนายสมบุญ หินอ่อน ทิศตะวันตกยาว ๕๑ วา ติดต่อกับถนนประจำตำบล สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ พ.ศ.๒๓๖๓ เดิมตั้งอยู่ในหมู่บ้านเรียก "วัดหนองโน" ได้ย้ายเสานาสนะมาสร้างขึ้นเพื่อความเหมาะสมและสะดวกสบาย ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา พ.ศ.๒๓๗๓

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มมีที่นาที่สวนของชาวบ้านล้อมรอบ อาคารเสานาสนะต่างๆ มีอุโบสถกว้าง ๔ เมตร ยาว ๖ เมตร ก่ออิฐถือปูน ภายในมีภาพจิตรกรรม ศาลาการเปรียญกว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๒๒ เมตร เป็นอาคาร ๒ ชั้น ครึ่งตึกครึ่งไม้ สร้าง พ.ศ. ๒๕๐๐ หอสวดมนต์กว้าง ๔ เมตร ยาว ๘ เมตร เป็นอาคารไม้ กุฏิสงฆ์ จำนวย ๒ หลัง เป็นอาคาครึ่งตึกครึ่งไม้ สำหรับปูชนียวัตถุมีพระประธานภายในอุโบสถ

๓.๔.๑.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **พระอุโบสถ** ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูน ขนาดกว้าง ๔ เมตร ยาว ๖ เมตร หลังคาทรงคฤห์ซ้อน ๒ ชั้น มีระเบียงล้อมรอบ ๓ ด้าน คือด้านข้างอาคารและด้านหลัง ด้านหน้ามีมุขยื่น หลังคาประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ อาคารถูกล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มี

ทางเข้าทองทั้ง ๔ ด้าน ตัวอาคารเข้า-ออกได้ทางด้านหน้าทางเดียว ผนังอาคารด้านข้างถูกเจาะเป็นช่องหน้าต่าง ข้างละ ๒ บาน

ภายในอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ ๒ องค์ ชาวบ้านเรียกขานว่า "หลวงพ่อแล้ง" เป็นพระพุทธรูปหินทรายสีแดง รูปแบบศิลปะอู่ทองปางมารวิชัย องค์ที่ ๑ พระเพลากว้าง ๒๗ นิ้ว สูง ๔๐ นิ้ว องค์ที่ ๒ พระเพลากว้าง ๒๘ นิ้ว สูง ๔๑ นิ้ว ผนังทั้ง ๔ ด้านเขียนภาพจิตรกรรมเล่าเรื่องต่างๆ ด้านหลังพระประธานเขียนภาพการบูชาพระธาตุเจดีย์จุฬามณี และพระเวสสันดรตอนฉกษัตริย์และนครกัณฑ์อยู่ข้างใต้ ด้านหน้าพระประธานเขียนภาพมารผจญและเขียนเล่าเรื่องจันทโครพ ส่วนผนังด้านข้างทั้ง ๒ ด้าน เขียนเล่าเรื่องพระเวสสันดรและจันทโครพอยู่ข้างใต้ สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น-ตอนกลาง

ภาพที่ ๓-๒๔ : ด้านหน้าพระอุโบสถ (ซ้าย) และภายในพระอุโบสถ (ขวา) วัดหนองโนเหนือ จ.สระบุรี

๓.๔.๒ วัดจันทบุรี

๓.๔.๒.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดจันทบุรี ตั้งอยู่เลขที่ ๖ บ้านเมืองเก่า หมู่ที่ ๖ ตำบลเมืองเก่า อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ ๒๗ ไร่ ๓ งาน ๖๐ ตารางวา โฉนดเลขที่ ๗๗๙๖-๔๕๑ อาณาเขต ทิศเหนือยาว ๑๓๒ เมตร ติดต่อกับหมู่ลบ้านเรือนของประชาชน ทิศใต้ยาว ๒๘๔ เมตร ติดต่อกับที่นาของเอกชน ทิศตะวันออกยาว ๒๓๖ เมตร ติดต่อกับแม่น้ำแควป่าสัก ทิศตะวันตกยาว ๒๒๘ เมตร ติดต่อกับที่นาของเอกชน มีที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๑ แปลง เนื้อที่ ๑๐ ไร่ โฉนดเลขที่ ๔๒๐

พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่มอยู่ริมแม่น้ำแควป่าสัก อาคารเสนาสนะต่างๆ มีอุโบสถกว้าง ๘ เมตร ยาว ๑๘ เมตร สร้าง พ.ศ.๒๔๓๖ ที่หน้าบันมีถ้วยชามประดับ ที่ฝาผนังมีภาพจิตรกรรม เป็นภาพพุทธประวัติและเทพชุมนุม มีลักษณะสวยงามเป็นผลงานของฝีมือช่างชั้นสูงรูปแบบศิลปกรรมก็อยู่ในสมัยเดียวกันกับตัว

อุโบสถ ศาลาการเปรียญกว้าง ๑๓ เมตร ยาว ๒๐ เมตร สร้างด้วยไม้ พ.ศ.๒๕๐๕ หอสวดมนต์กว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๑๕ เมตร สร้างด้วยไม้ยกพื้นสูง กุฏิสงฆ์จำนวน ๓ หลัง เป็นอาคารไม้ยกพื้นสูง สำหรับปูชนียวัตถุมีพระประธานในอุโบสถ

วัดจันทบุรี สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่วันที่ ๑๕ มีนาคม พ.ศ.๒๕๓๕ จากคำบอกเล่าสืบต่อมากันว่า มีพี่น้องสองคนได้สร้างวัดคนละวัด คนพี่ชื่อ “จัน” ได้สร้างวัดนี้จึงได้มีนามวัดว่า “วัดจันทบุรี” คนน้องชื่อ “ศรี” ได้สร้างวัดศรีมหาโพธิ ซึ่งปัจจุบันเรียน “วัดมะกรูด” สถานที่ตั้งวัดจันทบุรี แต่เดิมนั้นเมืองสระบุรีตั้งอยู่แถสนี้ ชาวบ้านมักเรียกนามวัดว่า “วัดเมือง” ปัจจุบันนิยมเรียกว่า “วัดจันท์” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครั้งแรก ปีพ.ศ.๒๔๓๖ ได้รับพระราชทานครั้งหลังวันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๒๕ มีพระภิกษุจำพรรษา ๑๐ รูป สามเณร ๒ รูป มีโรงเรียนประถมศึกษาของทางราชการและมีที่ทำการเกษตรตั้งอยู่ที่วัดนี้ด้วย

๓.๔.๒.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **พระอุโบสถ** ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูนทรงจั่ว หลังคาตับเดียว หน้าบันประปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษาและประดับเครื่องถ้วย ทางเข้า-ออกอาคารมีเพียงด้านหน้าทางเดียว แบ่งเป็นบานประตู ๒ บาน ขนาบซุ้มประตูก่อปิด ๑ บาน ผนังด้านข้างถูกเจาะช่องหน้าต่างด้านละ ๕ บาน เหนือกรอบบานประตู-หน้าต่างประดับลายปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษาและเครื่องถ้วย

ภายในอาคารประดิษฐานพระพุทธรูป ๕ องค์ พระประธานปางสมาธิ ๑ องค์ ปางมารวิชัย ๒ องค์ และปางสมาธิ ๒ องค์ ผนังทั้ง ๔ ด้านเขียนภาพจิตรกรรมครบทุกด้าน ด้านหน้าพระประธานเขียนภาพมารผจญ และเล่าเรื่องพุทธประวัติข้างใต้ ด้านหลังพระประธานเขียนภาพม่านแหวกกลางอย่างเทศน์ ลายม่านเขียนบลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ส่วนผนังด้านข้างทั้งสองด้านแบ่งเป็น ๒ ชั้น ชั้นบนเหนือกรอบหน้าต่างเขียนภาพเทพชุมนุม ประดับลายอุบะดอกไม้ด้านบน ผนังระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพเล่าเรื่อง ด้านขวาพระประธานเขียนภาพทศชาติชาดก ส่วนทางด้านซ้ายพระประธานเขียนภาพพุทธประวัติ ฝ้าเพพานทาสีคราม เขียนลายดาวเพดานปิดทอง และโครงชื่อทาสีแดงเขียนลายดาวเพดานปิดทองเช่นเดียวกัน

ภาพที่ ๓-๒๕ : ด้านหน้าพระอุโบสถ (ซ้าย) และภายในพระอุโบสถ (ขวา) วัดจันทบุรี อ.เสาไห้ จ.สระบุรี

๓.๔.๓ วัดสมุหประดิษฐาราม

๓.๔.๓.๑ ประวัติวัดโดยสังเขป

วัดสมุหประดิษฐารามหรือวัดสมุหประดิษฐ์เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดสามัยตั้งอยู่ เลขที่ ๒ หมู่ ๗ ตำบลสวนดอกไม้ อำเภอเสาไห้ จังหวัดสระบุรี เดิมชื่อว่าวัดไผ่จ้อก้อ หมายถึง วัดที่ตั้งอยู่ในกลุ่มของป่าไผ่เล็กๆ เตี้ยๆจำนวนไม่มาก กอตั้งอยู่ห่างจากที่ตั้งวัดปัจจุบันไปทางตะวันตกประมาณ ๒๐๐ เมตร ในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยมีเจ้าพระยานิกรบดินทร์ฯ (โต) ได้เดินทางทางเรือมาพบวัดไผ่จ้อก้อและกราบบังคมทูลขอพระบรมราชอนุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสร้างวัด และต่อมาพระองค์จึงทรงสถาปนาวัดขึ้นเป็นอารามหลวงพร้อมทั้งเปลี่ยนชื่อใหม่จากวัดไผ่จ้อก้อเป็นวัดสมุหประดิษฐารามตามตำแหน่งของเจ้าพระยานิกรบดินทร์มหินทรมหากัลยาณมิตร (โต) สมุหนายกในสมัยรัชกาลที่๓ และรัชกาลที่๔ (ต้นตระกูลกัลยาณมิตร) ซึ่งเป็นผู้สร้างอารามนี้

ในปี พ.ศ.๒๔๔๒ (ร.ศ.๑๑๘) มีการซ่อมแซมครั้งใหญ่ทั้งอุโบสถศาลากุฏิ ๘ หลัง ๑และพระยาพิไชยณรงค์สงครามผู้ว่าราชการเมืองสระบุรีในขณะนั้นขอพระบรมราชานุญาตเขียนภาพในพระอุโบสถเป็นภาพเล่าในวรรณกรรมเรื่องคาวีและภาพประเพณีท้องถิ่น ต่อมาในปี พ.ศ.๒๔๕๓ (ร.ศง๑๒๙) พระองค์เจ้าพัทธรายุวดีได้บูรณะซ่อมแซมวัดและจัดสร้างโรงเรียนประชาบาลขึ้น และต่อมาพระองค์เจ้าเจริญศรีชนมายุได้ทรงอุปถัมภ์วัดแทน หลังจากนั้นเจ้าอาวาสวัดได้มีการสร้างโรงเรียนปริยัติธรรม กุฏิสงฆ์ หอสวดมนต์ ศาลาดินหรือศาลาหลวงพ่อโต และ อื่นๆ ภายในวัด รวมทั้งมีการพัฒนาดูแลบูรณะวัดเรื่อยมา

๓.๔.๓.๒ ตำแหน่งพื้นที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ตำแหน่งที่เก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวัดนี้ คือ **พระอุโบสถ** ลักษณะอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคาทรงคฤห์ ซ้อน ๒ ตับ ลดระดับหลังคา ๒ ชั้น ทางด้านหน้าและด้านหลังอาคาร มีระเบียงและหลังคาคลุมทางด้านหน้าและด้านหลังอาคาร รูปแบบสถาปัตยกรมมอย่างไทยผสมจีน นิยมมากในช่วงรัชกาลที่ ๓ หน้าบันประดับปูนปั้นลายพันธุ์พฤกษาและสิงห์ อาคารเข้าออกได้ ๒ ทาง คือด้านหน้าและด้านหลัง ผนังด้านข้างถูกเจาะช่องหน้าต่างด้านละ ๕ บาน เหนือกรอบบานประตูและหน้าต่างประปูนปั้นลายปพันธุ์พฤกษา บานประตู-หน้าต่างลงรักปิดทอง ทวารบาลรูปแบบอย่างจีนยืนบนหลังสิงโต พระอุโบสถถูกล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว แต่ละด้านมีซุ้มประตูรูปแบบจีนด้านละ ๑ ซุ้ม

ภายในอาคารประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ซึ่งถูกอัญเชิญมาจากสุโขทัย และพระอัครสาวก ๒ องค์ ตั้งอยู่เบื้องหน้าพระประธาน ผนังถายในอาคารทั้ง ๔ ด้านเขียนภาพจิตรกรรม แบ่งเป็น ๒ ส่วน ส่วนแรกอยู่เหนือกรอบบานประตู-หน้าต่าง เขียนลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ส่วนข้างใต้เขียนเล่าเรื่องหลวิชัยคาวีพระสมุทรโฆษ และวิถีชีวิตของชาวบ้านของชาวไท-ยวน

ภาพที่ ๓-๒๖ : ด้านหน้าพระอุโบสถ (ซ้าย) และซุ้มประตูเขตกำแพงแก้ว (ขวา) วัดสมุหประดิษฐาราม จังหวัดสระบุรี

ภาพที่ ๓-๒๗ : ด้านหน้าพระอุโบสถ (ซ้าย) และบานประตู (ขวา) วัดสมุหประดิษฐาราม จังหวัดสระบุรี

บทที่ ๔

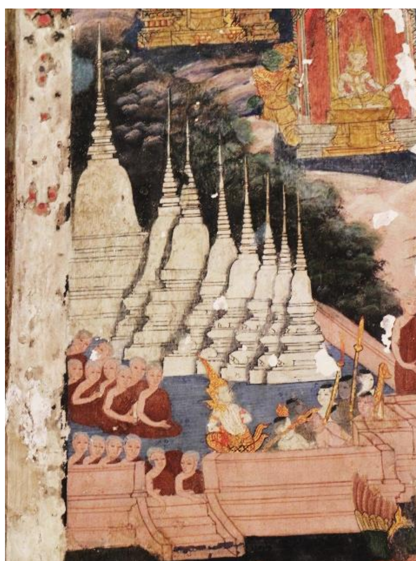
รูปแบบสถาปัตยกรรม
ที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

โครงการจัดการองค์ความเรื่องรูปแบบสถาปีตยกรรมที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังนี้กำหนด ขอบเขตการเก็บรวบรวมภาพจิตรกรรมฝาผนังทั้งสิ้นจำนวน ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดสระบุรี จังหวัดสิงห์บุรี จังหวัดอ่างทอง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และจังหวัดนครนายก แต่ด้วยสภาพภาพจิตรกรรมที่พบในจังหวัดนครนายกปัจจุบันมีความชำรุดและเลือนหายเป็นจำนวนมาก จึงไม่สามารถนำมาวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมได้ ข้อมูลที่ปรากฏจึงเหลือเพียงพื้นที่ ๔ จังหวัด ได้แก่ ๑) จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ วัดเชิงท่า วัดกษัตราธิราชวรวิหาร วัดหน้าพระเมรุ วัดสุวรรณดาราราม วัดพุทไธสวรรย์ วัดพระงาม วัดกลาง วัดขนอนเหนือ และวัดเสนาสนาราม ราชวรวิหาร ๒) จังหวัดสิงห์บุรี ได้แก่ วัดม่วง วัดสุทธาวาส (วัดใหม่) ๓) จังหวัดอ่างทอง ได้แก่ วัดไชโยวรวิหาร วัดเขียน ๔) จังหวัดสระบุรี ได้แก่ วัดหนองโนเหนือ วัดจันทบุรี และวัดสมุหประดิษฐาราม รวมทั้งสิ้น ๑๖ แห่ง โดยรูปแบบสถาปัตยกรรมที่พบบนภาพจิตรกรรมฝาผนังมีลักษณะดังต่อไปนี้

๔.๑ วัดเชิงท่า จ.พระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในศาลาการเปรียญวัดเชิงท่าทั้ง ๔ ด้าน เป็นการเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติและภาพทศชาติชาดก ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านี้พบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๑๐ ประเภท ได้แก่ ๑) เจดีย์ ๒) ป้อมปราการ ๓) ซุ้มประตู ๔) รั้ว เขต กำแพง ๕) ศาลา อาคารที่ประทับ ๖) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๗) กุฏิ อาศรม ๘) บ้านเรือน ๙) เมรุมาศ และ ๑๐) วิมาน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ เจดีย์

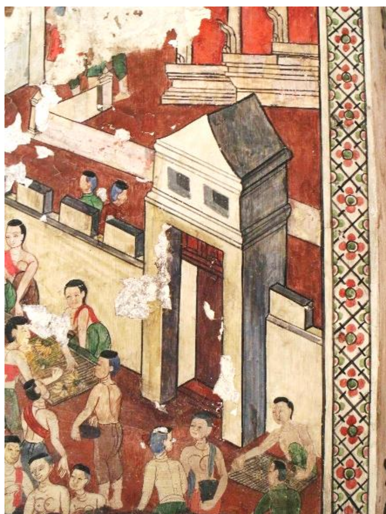

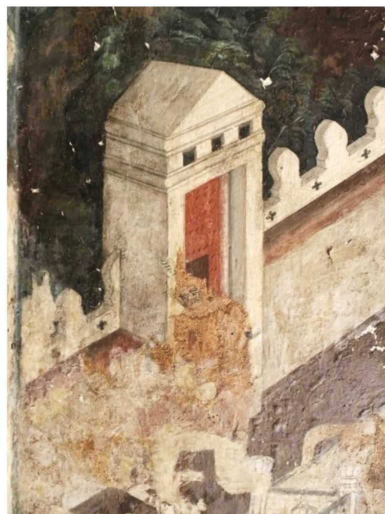
๔๑.๒ ป้อมปราการ

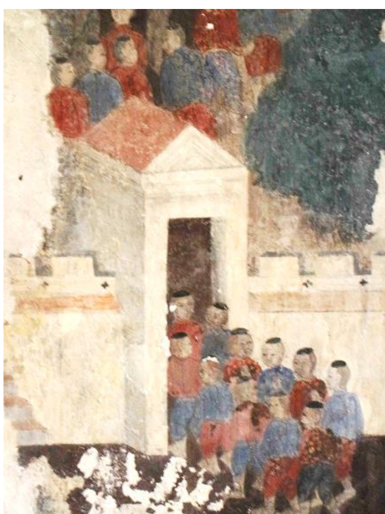
๔.๑.๓ ซุ้มประตู

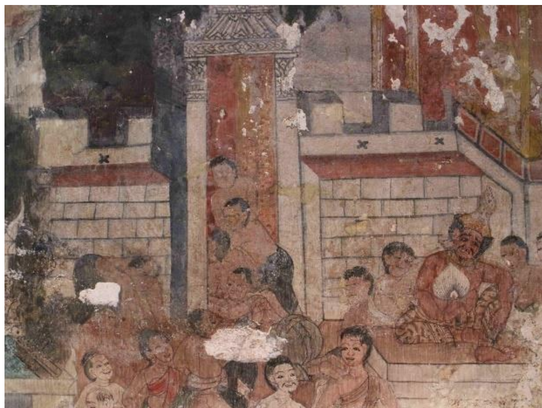

๔.๑.๔ รั้ว เขต กำแพง

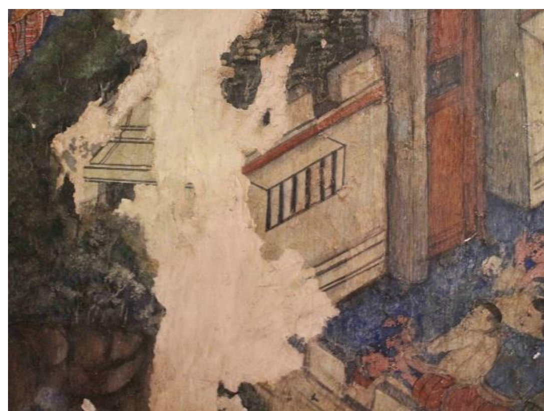

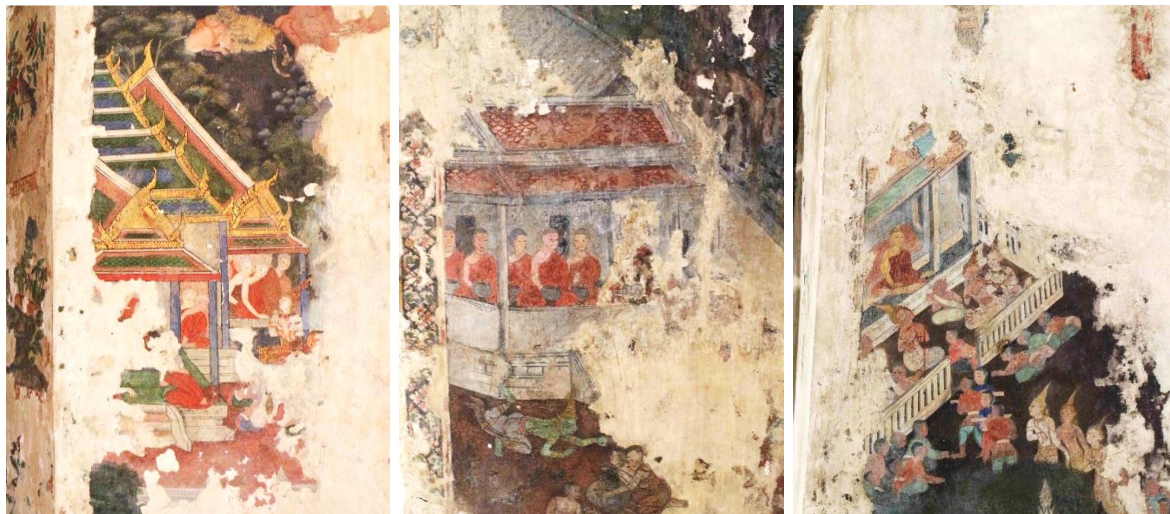
๔.๑.๕ ศาลา อาคารที่ประทับ

๔.๑.๖ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๑.๗ กุฏิ อาศรม

๔.๑.๘ บ้านเรือน

๔.๑.๙ เมรุมาศ

๔.๑.๑๐ วิมาน

๔.๒ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในศาลาการเปรียญ วัดกษัตราธิราช ทั้ง ๔ ด้าน เป็นการเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติตั้งแต่ตอนประสูติ พุทธทำนายอภิเษก ออกมหาภิเนษกรณ์ บำเพ็ญทุกขรกิริยา ตอนมารผจญ ตอนแห่พระบรมอัฐิ พระเจ้าสุทโธทนะสวรรณคต ตอนยมกปาฏิหาริย์ ตอนเสด็จจากดาวดึงส์ ปรินิพพาน ตอนถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตอนแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ และภาพชาดก เรื่อง เตมีย์มหาชนก สุวรรณสาม มโหสถ ภิทัตต์ และพรหมนารทวิธูร ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านี้พบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๑๒

ประเภท ได้แก่ ๑) เจดีย์ ๒) ป้อมปราการ ๓) ซุ้มประตู ๔) รั้ว เขต กำแพง ๕) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๖) ศาลา อาคารที่ประทับ ๗) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๘) กุฏิ อาศรม ๙) บ้านเรือน ๑๐) เมรุมาศ ๑๑) มณฑป และ ๑๒) วิมาน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ เจดีย์

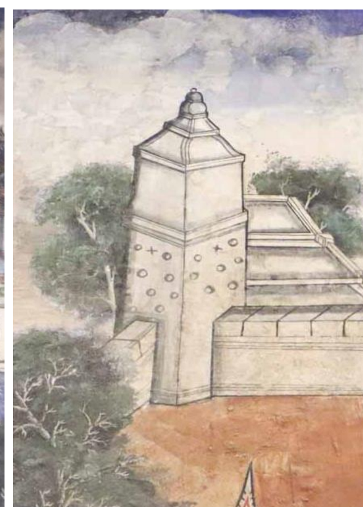

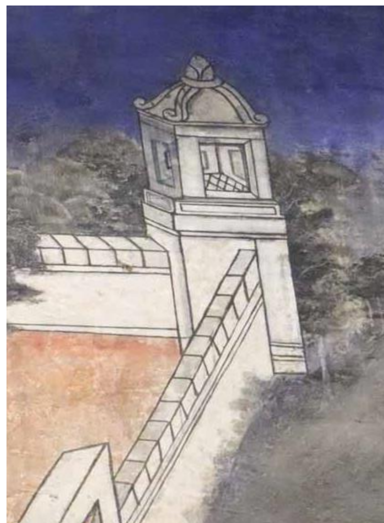
๔๒.๒ ป้อมปราการ

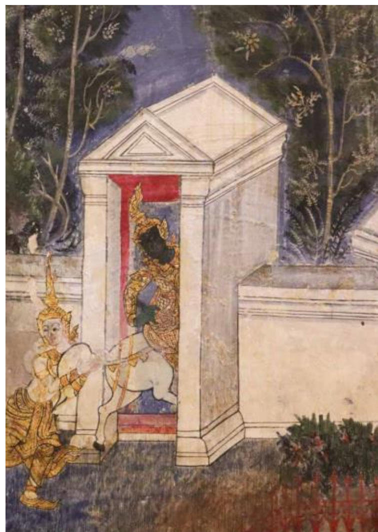

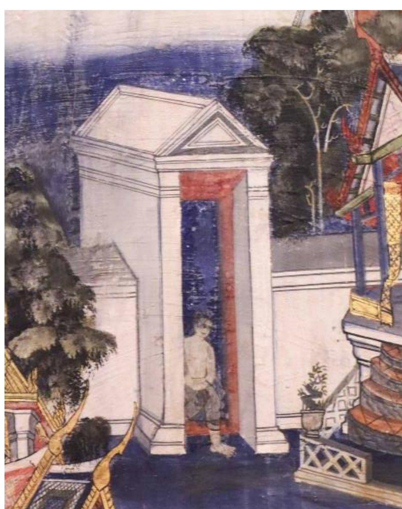

๔.๒.๓ ซุ้มประตู

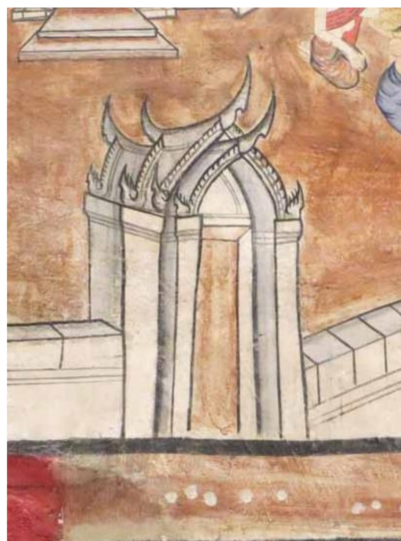

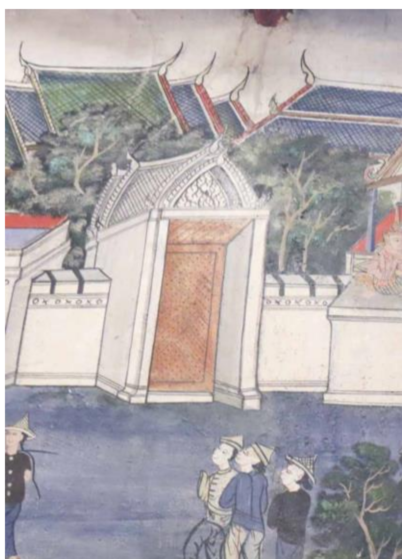
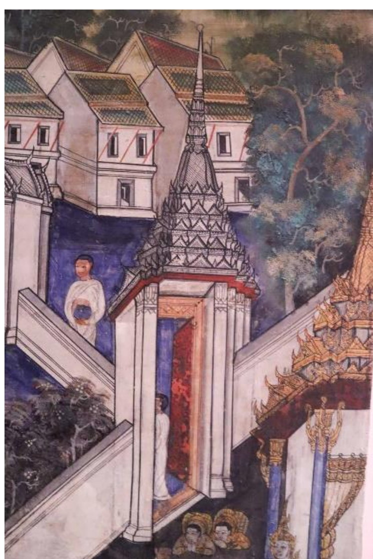

๔.๒.๔ รั้ว เขต กำแพง

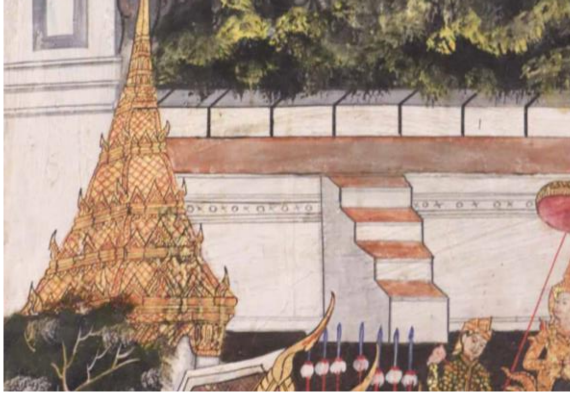

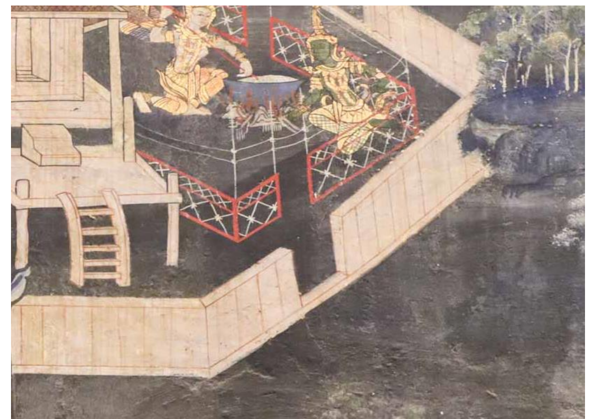

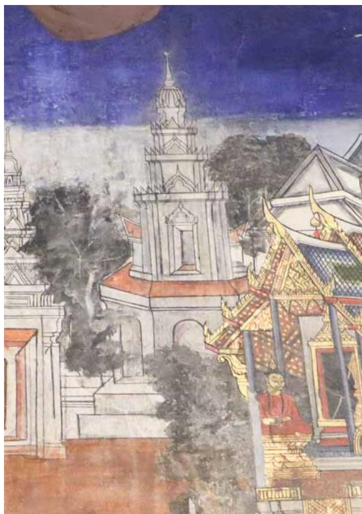

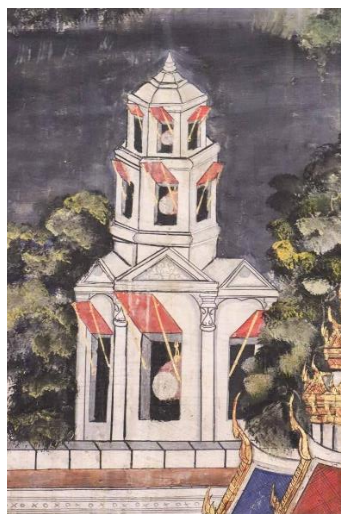

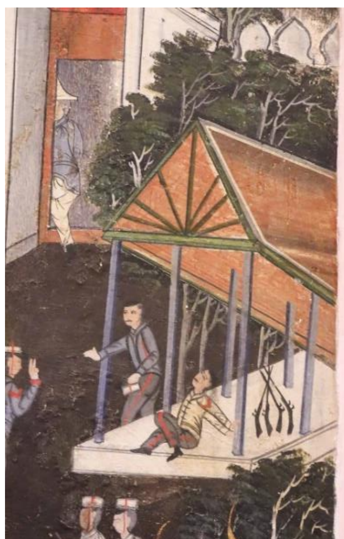

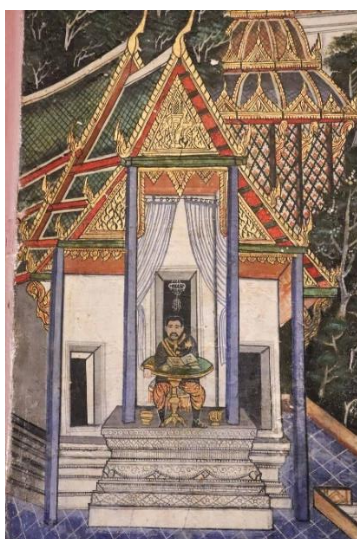
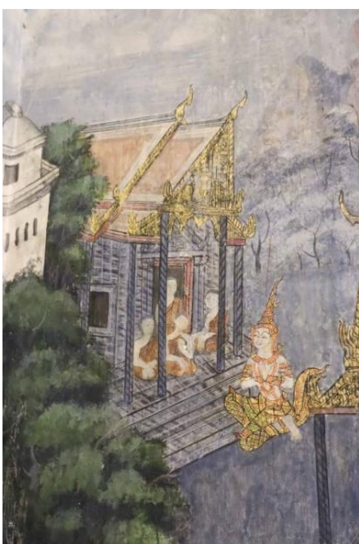
๔.๒.๕ หอกลอง หอระฆัง หอคอย

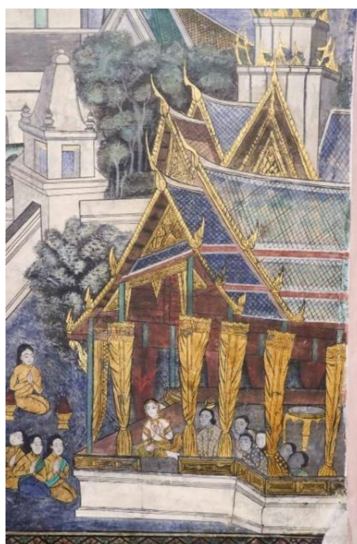

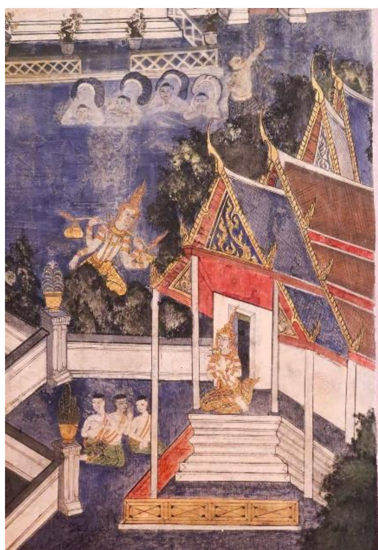
๔.๒.๖ ศาลา อาคารที่ประทับ

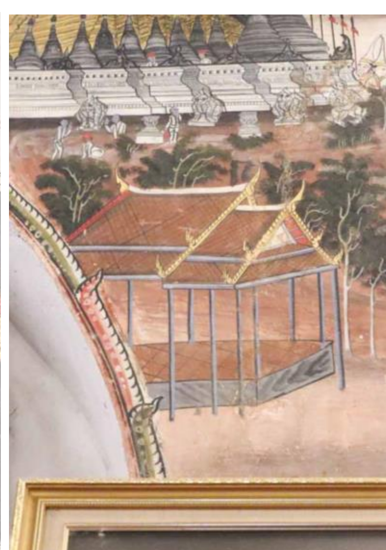
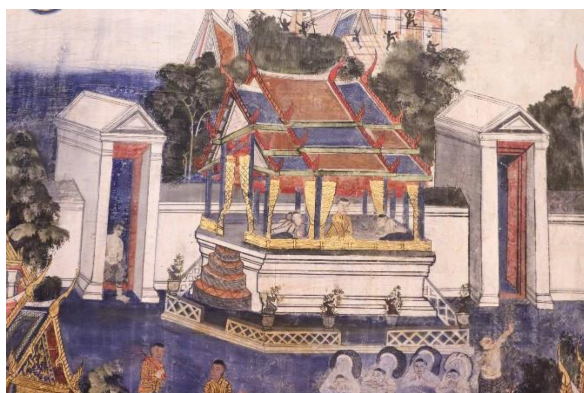
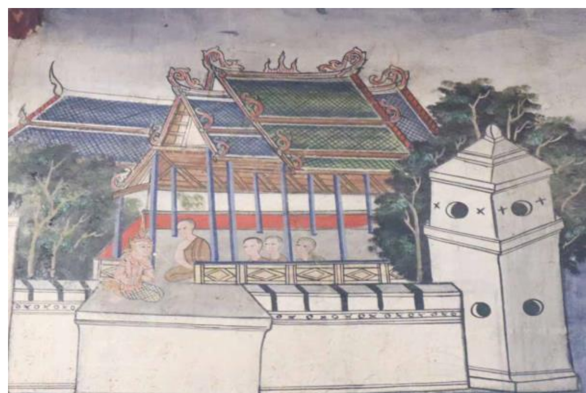

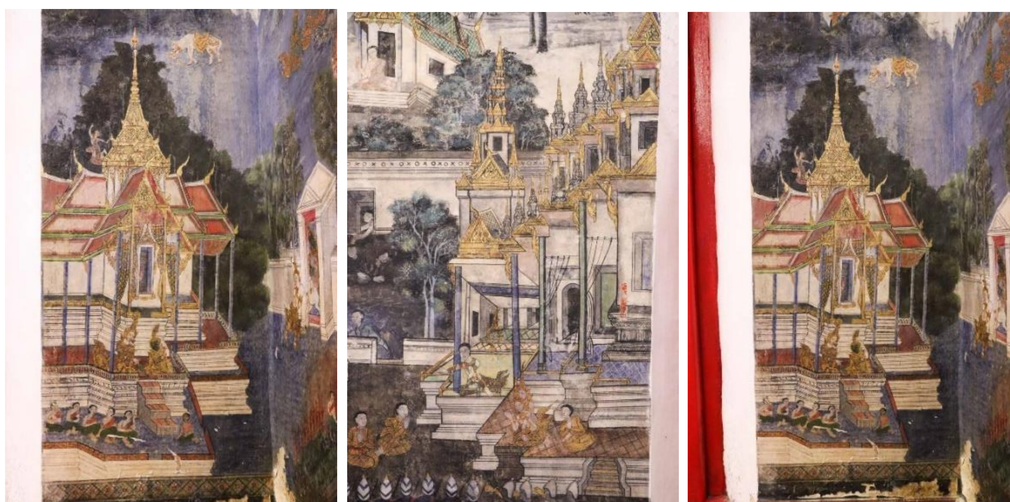

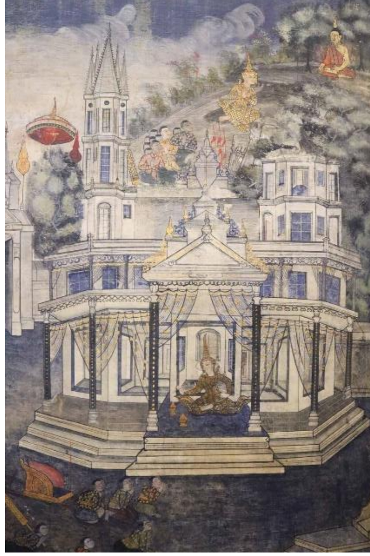

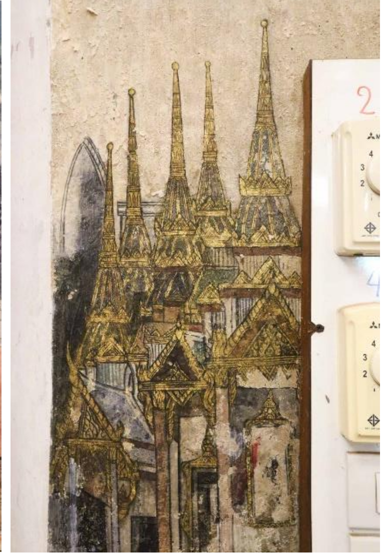
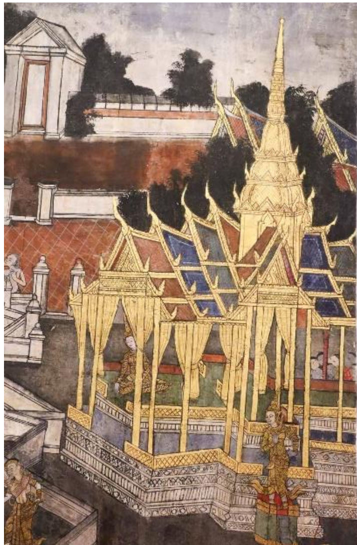
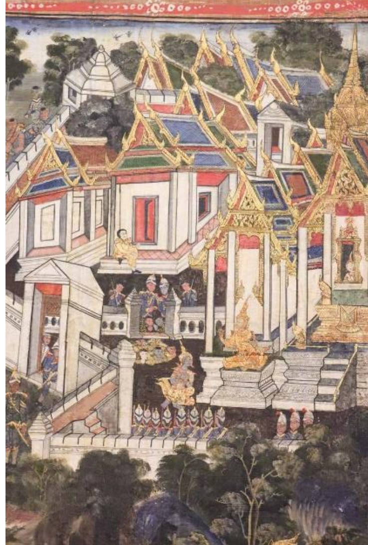
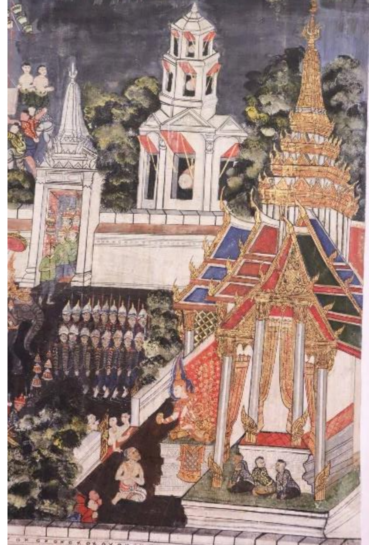

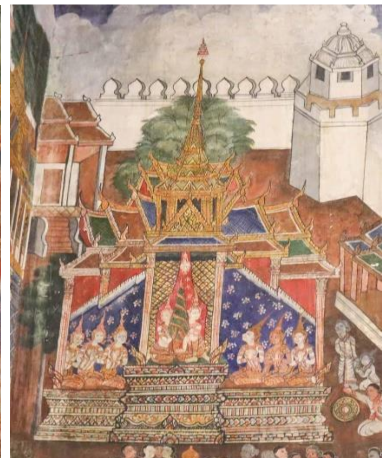

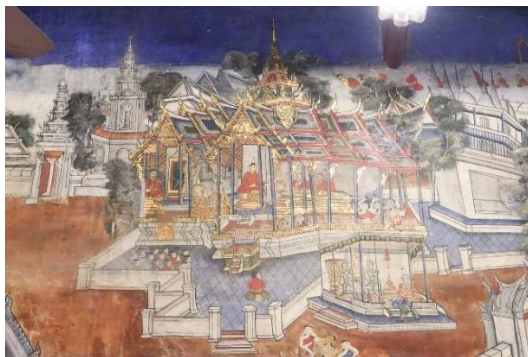
๔.๒.๗ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

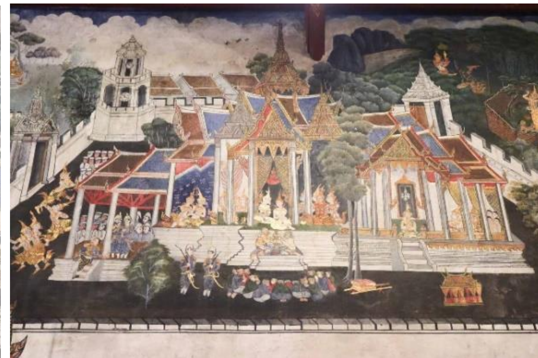

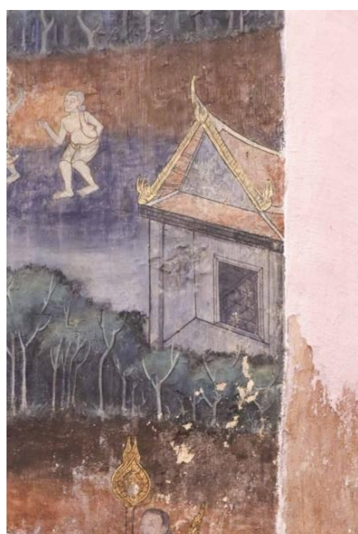

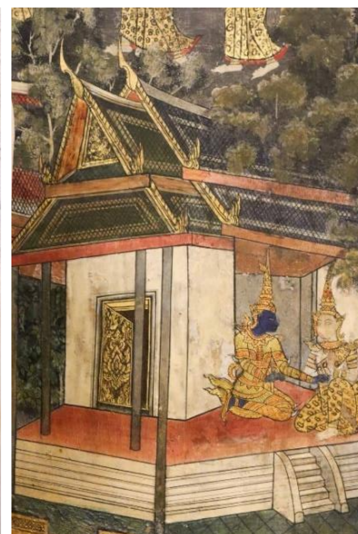

๔.๒.๘ กุฏิ อาศรม

๔.๒.๙ บ้านเรือน

๔.๒.๑๐ เมรุมาศ

๔.๒.๑๑ มณฑป

๔.๒.๑๒ วิมาน

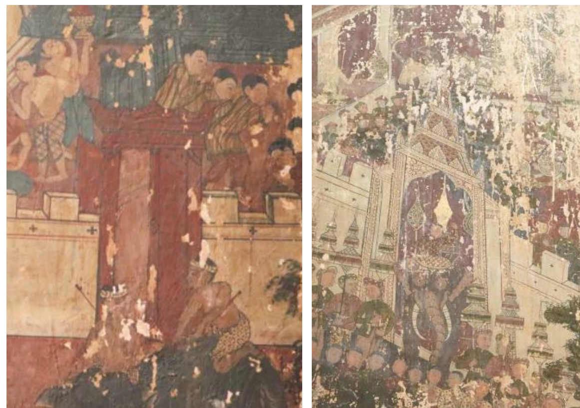
๔.๓ วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารเขียน วัดหน้าพระเมรุ เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องชาดก ซึ่งสภาพเลือนลางโดยกว้างตามกาลเวลา ส่วนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านี้พบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๕ ประเภท ได้แก่ ๑) ป้อมปราการ ๒) ซุ้มประตู ๓) รั้ว เขต กำแพง ๔) ศาลา อาคารที่ประทับ และ ๕) บ้านเรือน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๓.๑ ป้อมปราการ

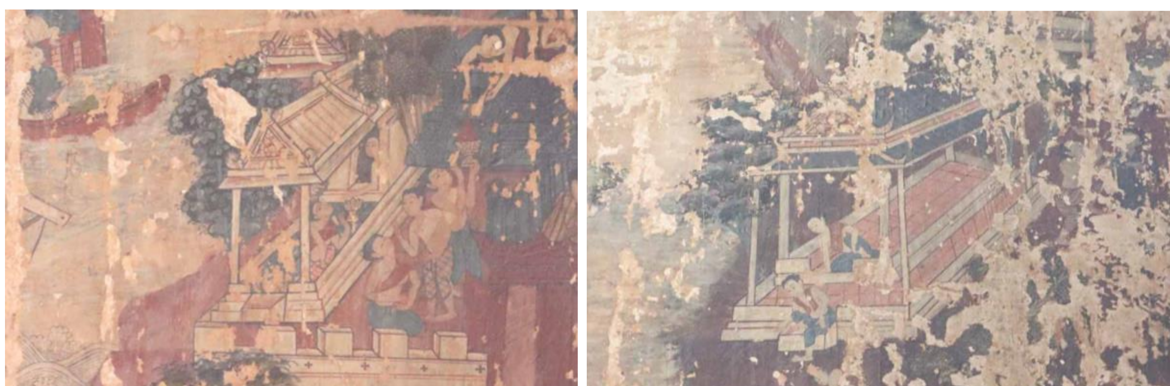
๔.๓.๒ ซุ้มประตู

๔.๓.๓ รั้ว เขต กำแพง

๔.๓.๔ ศาลา อาคารที่ประทับ

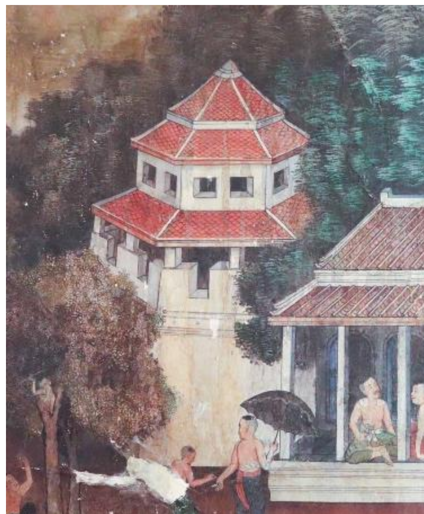
๔.๓.๕ บ้านเรือน

๔.๔ วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

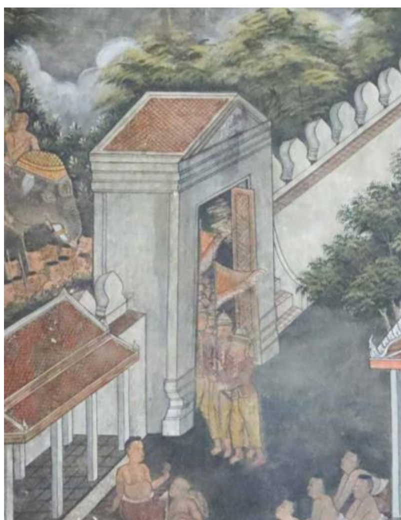
ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดสุวรรณดาราราม เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติและภาพทศชาติชาดก ประกอบด้วย เรื่องพระเตมีย์ พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมีราช พระมโหสถ พระภูริทัต พระจันทกุมาร พระพรหมนารถ พระวิฑูรชาดก และเน้นการเล่าเรื่องพระเวสสันดรแบ่งเป็นกัณฑ์ต่างๆ เต็มผืนผนังด้านขวาของพระประธาน ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านี้พบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๘ ประเภท ได้แก่ ๑) ป้อมปราการ ๒) ซุ้มประตู ๓) รั้ว เขต กำแพง ๔) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๕) ศาลา อาคารที่ประทับ และ ๖) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๗) กุฏิ อาศรม และ ๘) บ้านเรือน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๔.๑ ป้อมปราการ

๔.๔.๒ ซุ้มประตู

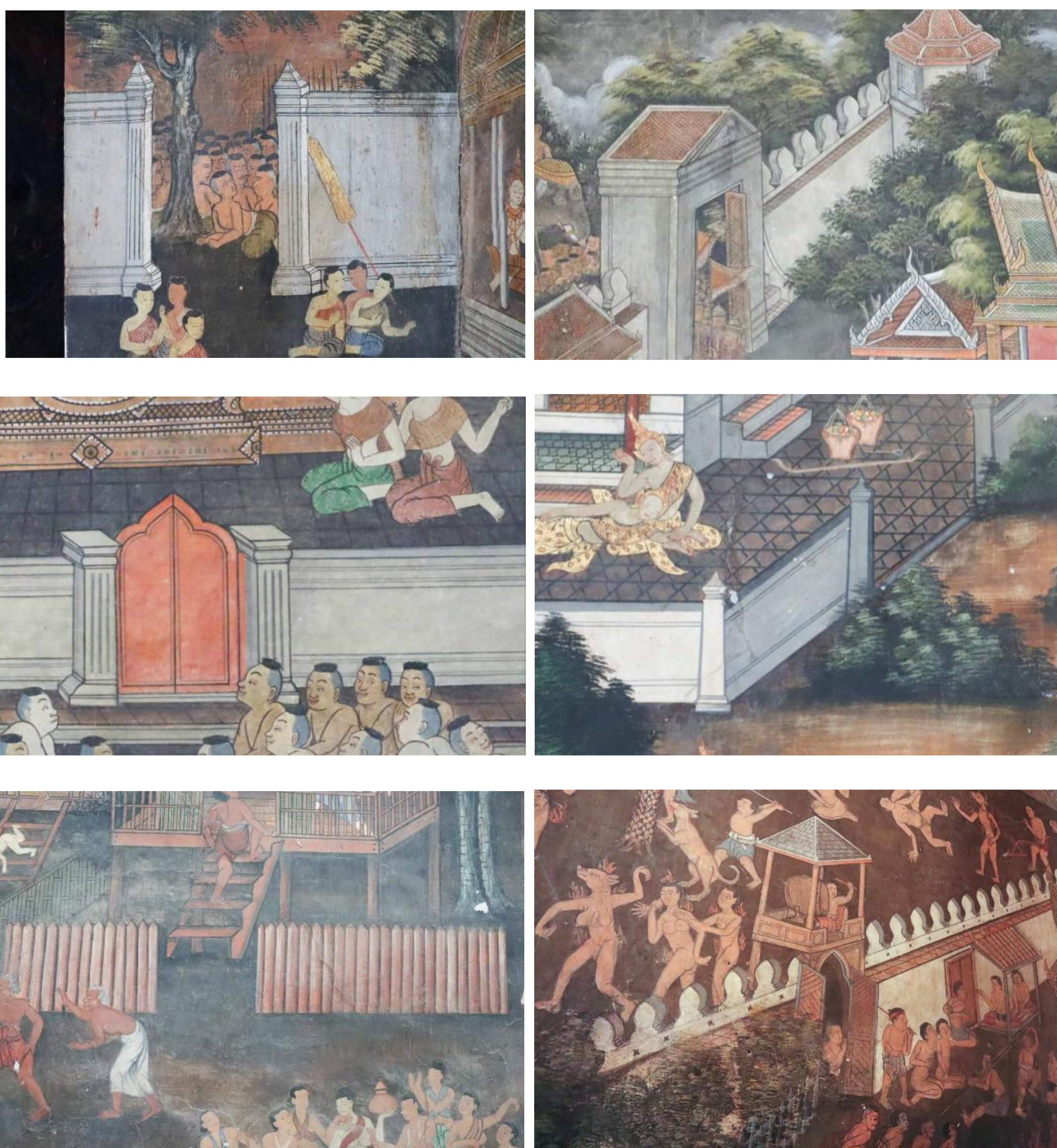

๔.๔.๓ รั้ว เขต กำแพง

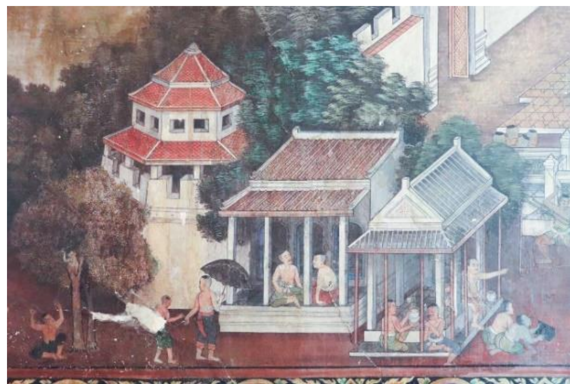

๔.๔.๔ หอกลอง หอระฆัง หอคอย

๔.๔.๕ ศาลา อาคารที่ประทับ

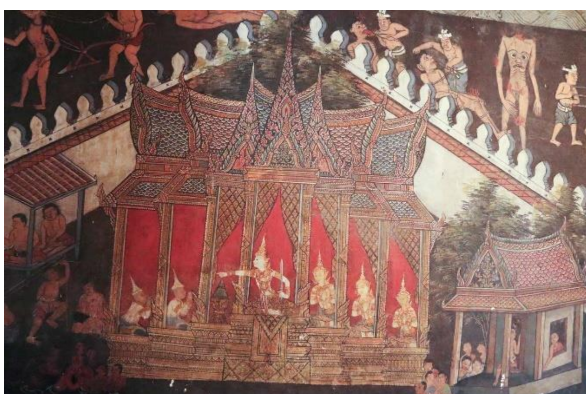
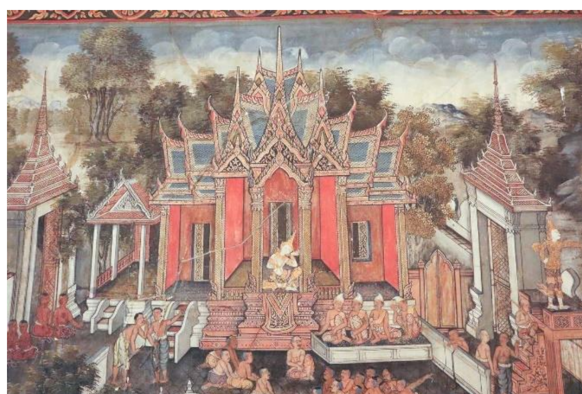

๔.๔.๖ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๔.๗ กุฏิ อาศรม

๔.๔.๘ บ้านเรือน

๔.๕ วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทไธสวรรย์ เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิ รามเกียรติ์ และภาพพระพุทธโฆษาจารย์ขณะกำลังเดินเรือไปยังกรุงลังกา ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๖ ประเภท ได้แก่ ๑) ซุ้มประตู ๒) รั้ว เขต กำแพง ๓) ศาลา อาคารที่ประทับ และ ๔) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๕) กุฏิ อาศรม และ ๖) เมรุมาศ มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ ซุ้มประตู

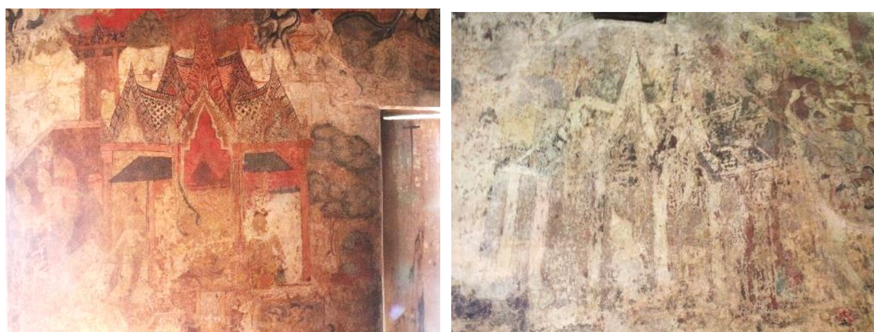
๔.๕.๒ รั้ว เขต กำแพง

๔.๕.๓ ศาลา อาคารที่ประทับ

๔.๕.๔ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๕.๕ กุฏิ อาศรม

๔.๕.๖ เมรุมาศ

๔.๖ วัดพระงาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในมณฑปรอยพระพุทธบาท วัดพระงาม เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพระเจ้าพิมพิสารฝีมือขรัวอินโข่ง ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๗ ประเภท ได้แก่ ๑) ป้อมปราการ ๒) ซุ้มประตู ๓) รั้ว เขต กำแพง ๔) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๕) ศาลา อาคารที่ประทับ ๖) กุฏิ อาศรม และ ๗) โบสถ์ วิหาร มีรูปแบบดังต่อไปนี้

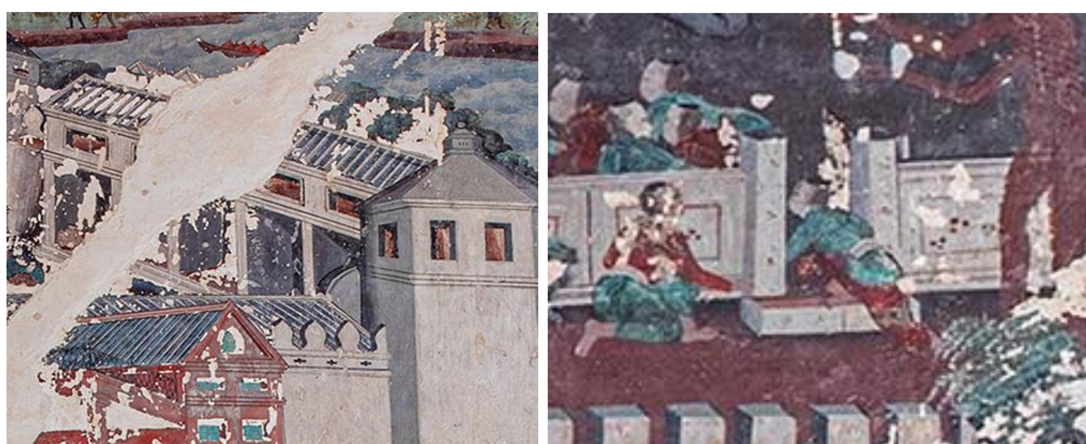
๔.๖.๑ ป้อมปราการ

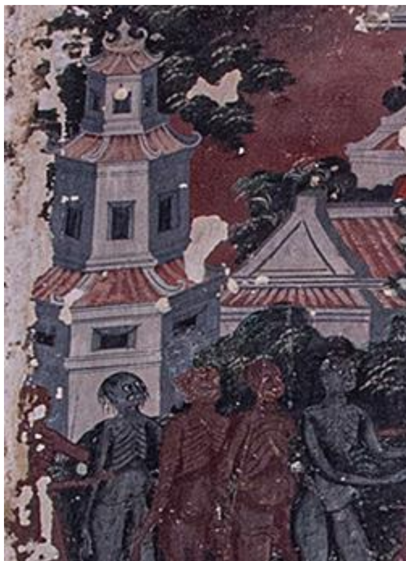
๔.๖.๒ ซุ้มประตู

๔.๖.๓ รั้ว เขต กำแพง

๔.๖.๔ หอกลอง หอระฆัง หอคอย

๔.๖.๕ ศาลา อาคารที่ประทับ

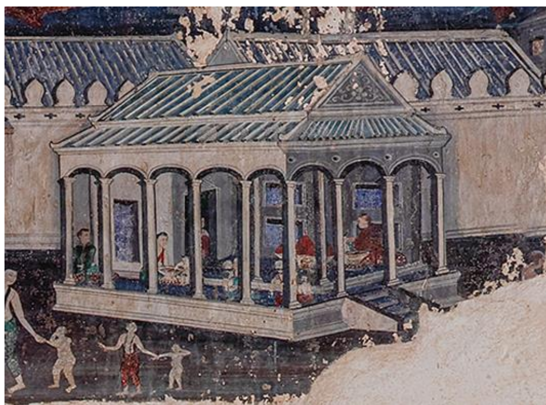

๔.๖.๖ กุฏิ อาศรม

๔.๖.๗ โบสถ์ วิหาร

๔.๗ วัดกลาง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในมณฑป วัดกลาง เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนเสด็จปรินิพพาน ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๙ ประเภท ได้แก่ ๑) เจดีย์ ๒) ป้อมปราการ ๓) ซุ้มประตู ๔) รั้ว เขต กำแพง ๕) ศาลา อาคารที่ประทับ ๖) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๗) กุฏิ อาศรม ๘) โบสถ์ วิหาร และ ๙) บ้านเรือน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๗.๑ เจดีย์

๔.๗.๒ ป้อมปราการ

๔.๗.๓ ซุ้มประตู

๔.๗.๔ รั้ว เขต กำแพง

๔.๗.๕ ศาลา อาคารที่ประทับ

๔.๗.๖ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๗.๗ กุฏิ อาศรม

๔.๗.๘ โบสถ์ วิหาร

๔.๗.๙ บ้านเรือน

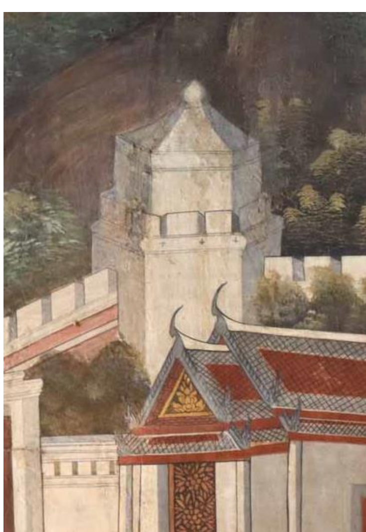
๔.๘ วัดขนอนเหนือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดขนอนเหนือ เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพุธประวัติ ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๑๐ ประเภท ได้แก่ ๑) ป้อมปราการ ๒) ซุ้มประตู ๓) รั้ว เขต กำแพง ๔) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๕) ศาลา อาคารที่ประทับ ๖) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๗) กุฏิ อาศรม ๘) บ้านเรือน ๙) เมรุมาศ และ ๑๐) วิมาน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๘.๑ ป้อมปราการ

๔.๘.๒ ซุ้มประตู

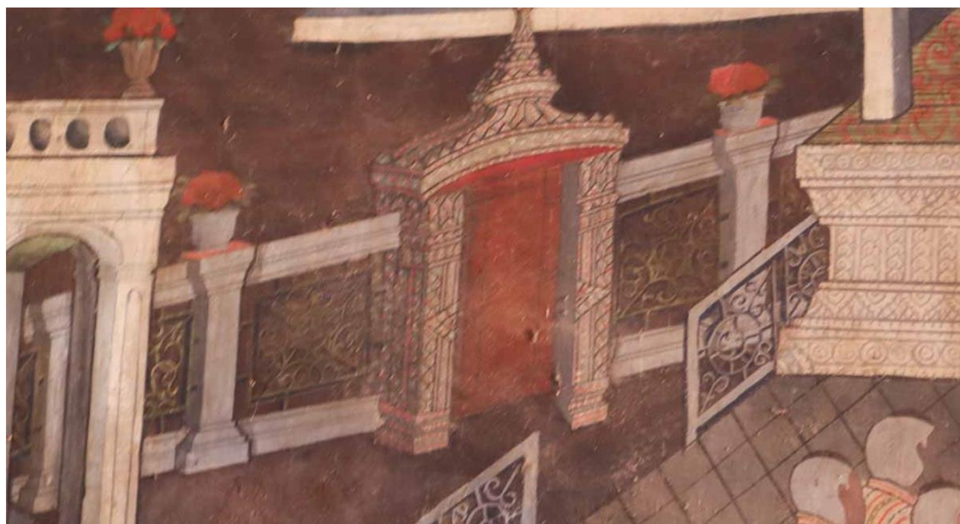

๔.๘.๓ รั้ว เขต กำแพง

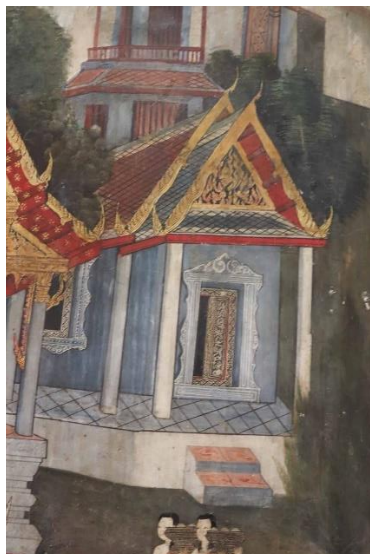

๔.๘.๔ หอกลอง หอระฆัง หอคอย

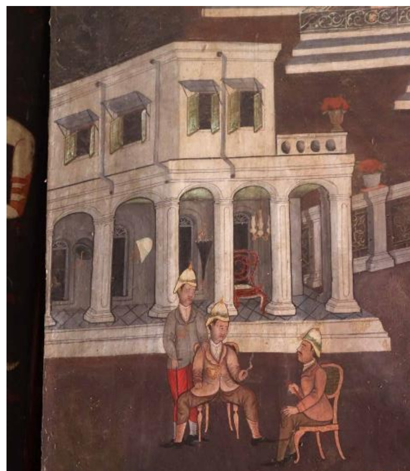

๔.๘.๕ ศาลา อาคารที่ประทับ

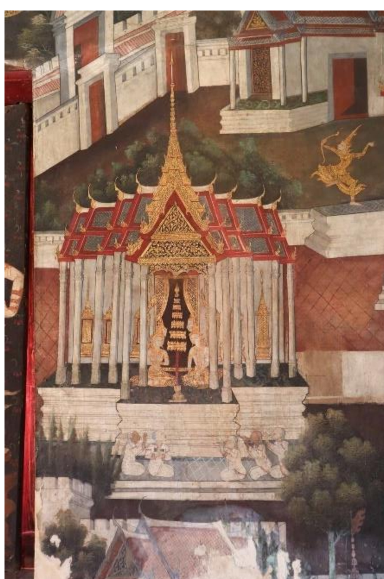
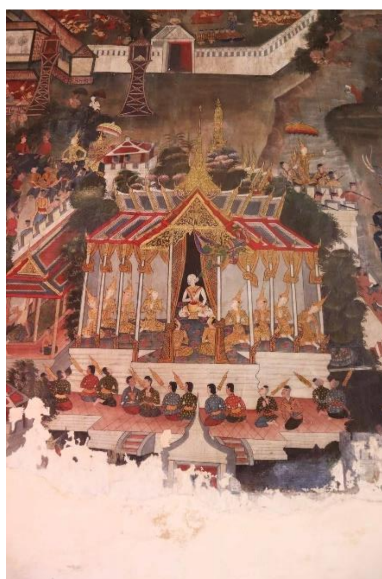
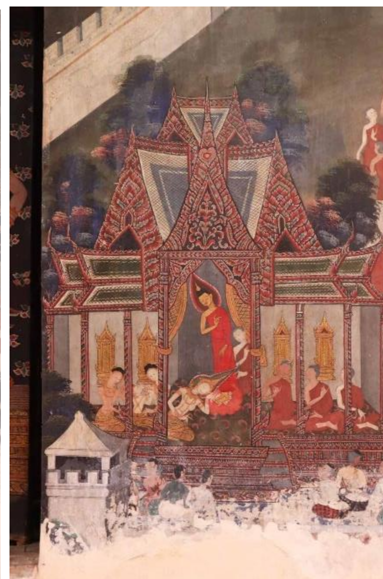

๔.๘.๖ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๘.๗ กุฏิ อาศรม

๔.๘.๘ บ้านเรือน

๔.๘.๙ เมรุมาศ

๔.๘.๑๐ วิมาน

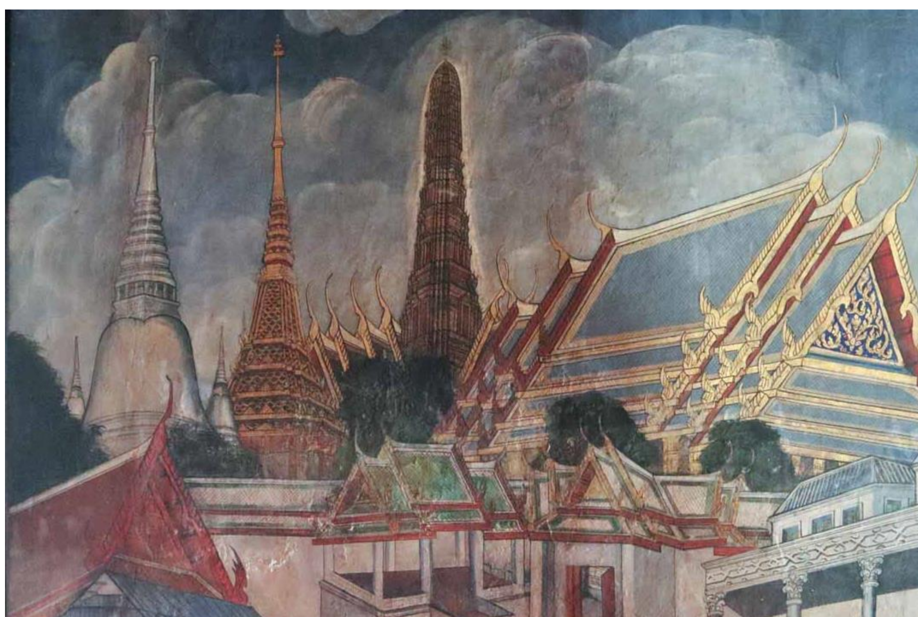

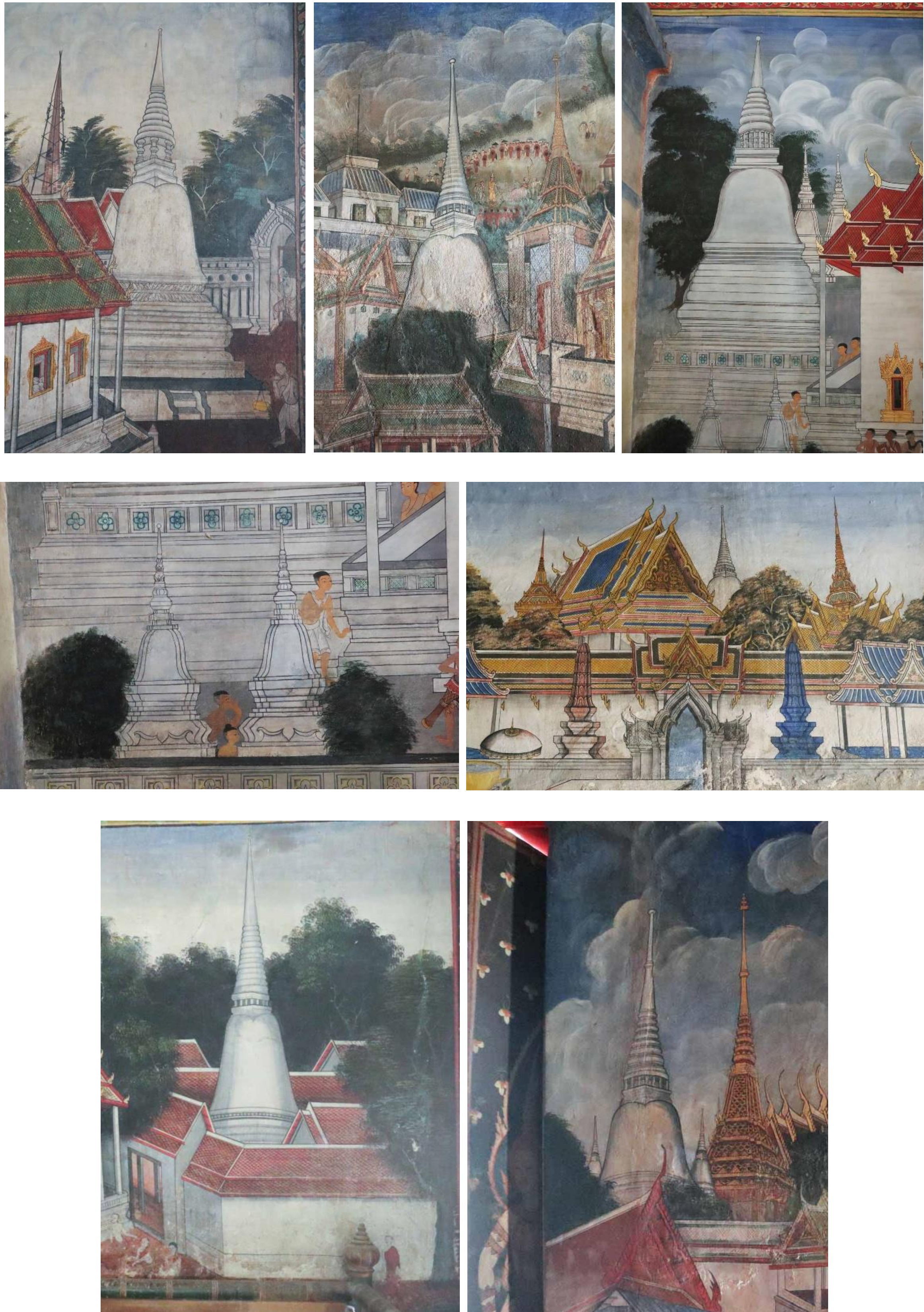
๔.๙ วัดเสนาสนาราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถและพระวิหารพระอินทร์แปลง วัดเสนาสนาราม เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพระราชพิธี ๑๒ เดือน ภาพปริศนาธรรม ภาพพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสุริยุปราคา ที่ตำบลหว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และตำนานเกี่ยวกับพระอินทร์ ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๑๐ ประเภท ได้แก่ ๑) พระปรางค์ ๒) เจดีย์ ๓) ป้อมปราการ ๔) ซุ้มประตู ๕) รั้ว เขต กำแพง ๖) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๗) ศาลา อาคารที่ประทับ ๘) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๙) โบสถ์ วิหาร และ ๑๐) บ้านเรือน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๙.๑ พระปรางค์

๔.๙.๒ เจดีย์

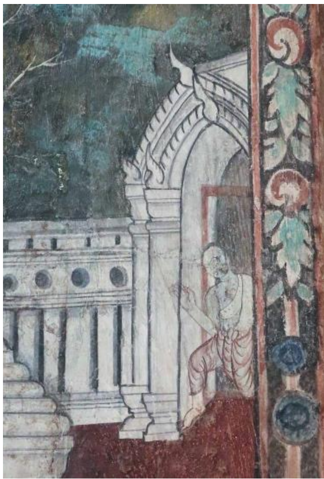
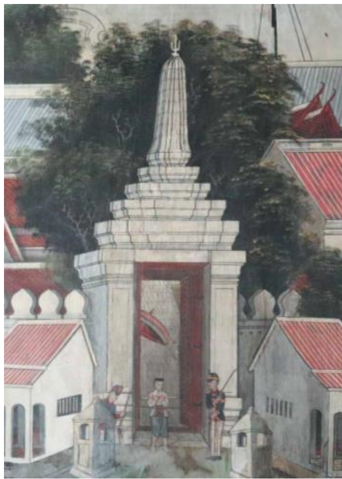
๔.๙.๓ ป้อมปราการ

๔.๙.๔ ซุ้มประตู

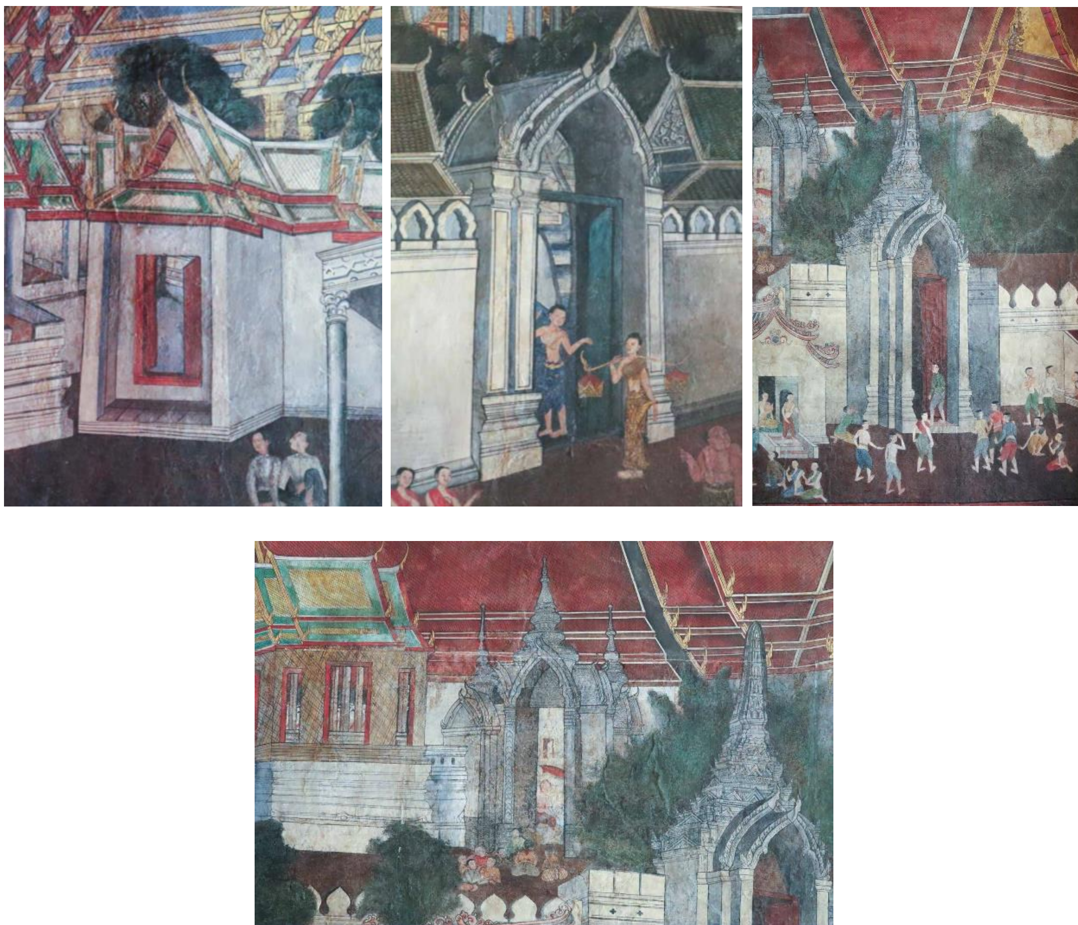

๔.๙.๕ รั้ว เขต กำแพง

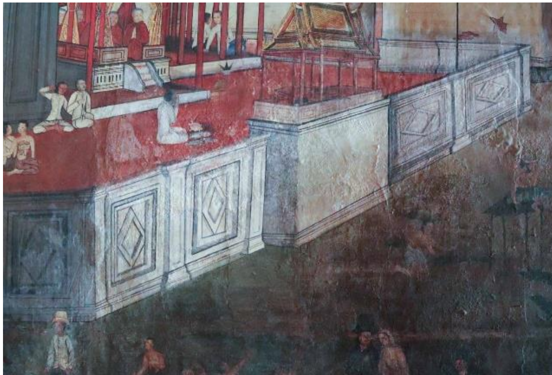

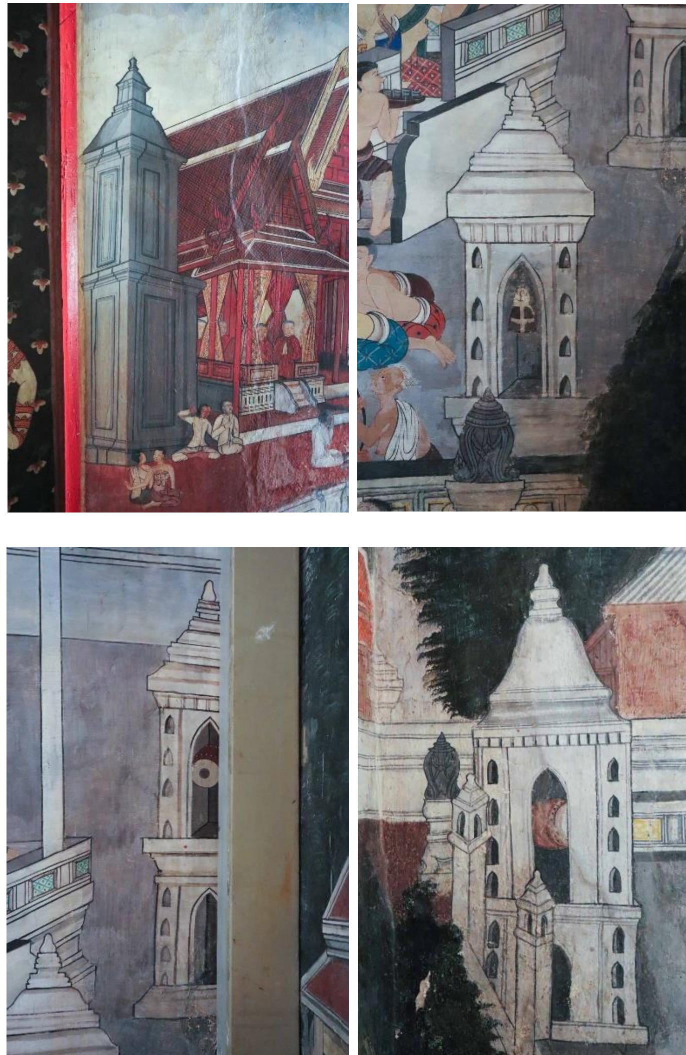

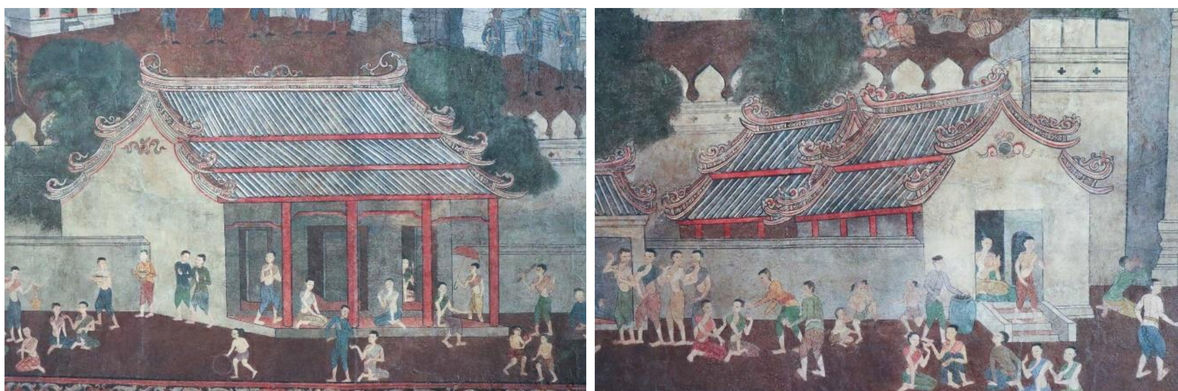

๔.๙.๖ หอกลอง หอระฆัง หอคอย

๔.๙.๗ ศาลา อาคารที่ประทับ

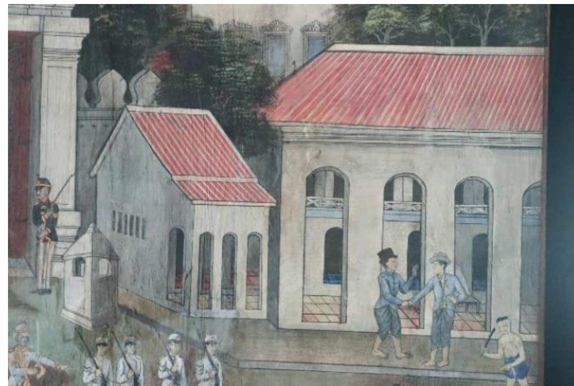

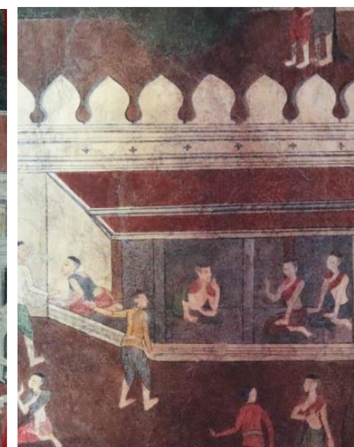

๔.๙.๘ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

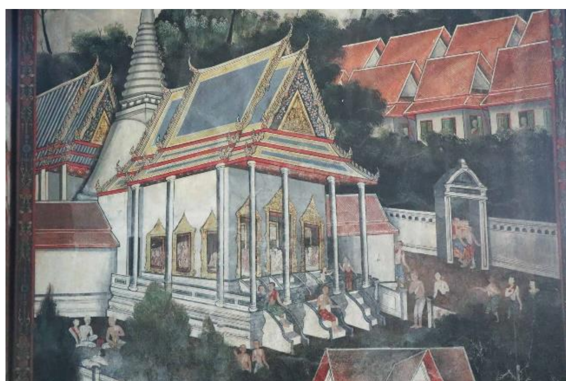

๔.๙.๙ โบสถ์ วิหาร

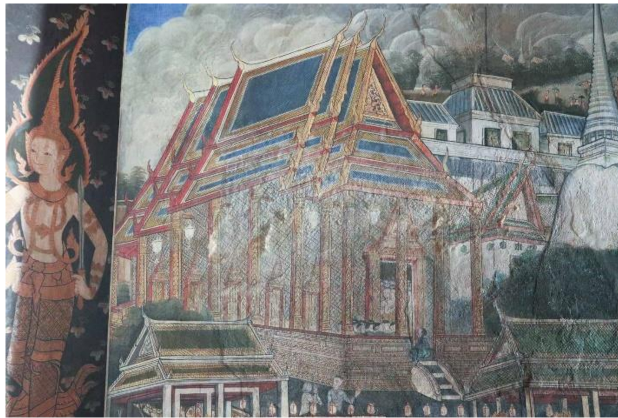

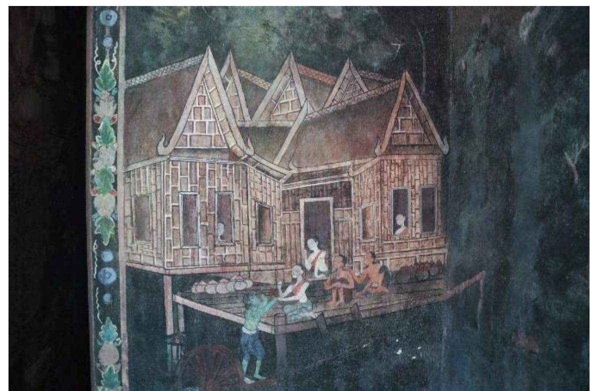

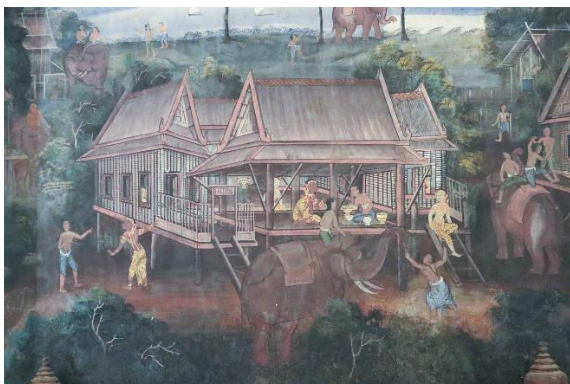

๔.๙.๑๐ บ้านเรือน

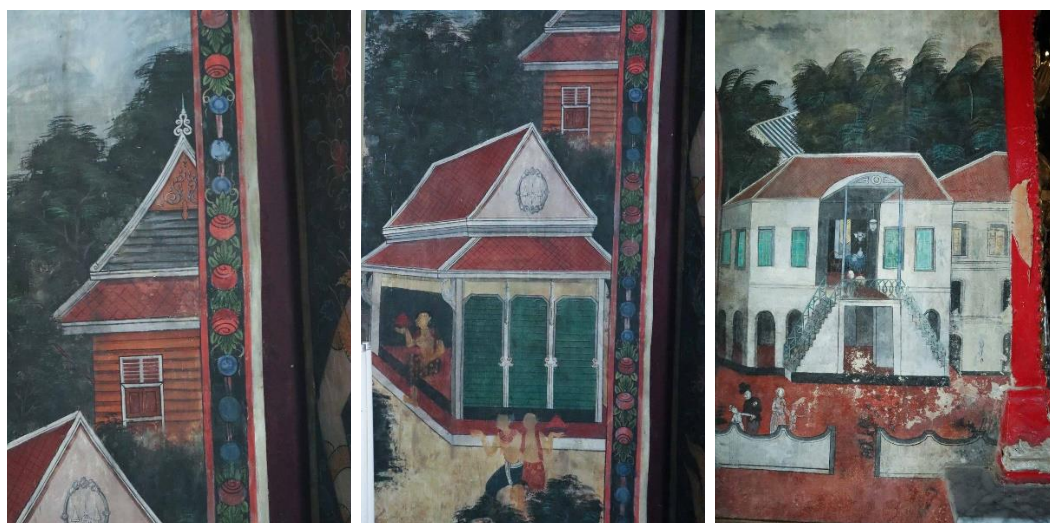

๔.๑๐ วัดม่วง จังหวัดสิงห์บุรี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร วัดม่วง เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติ ภาพรอยพระพุทธบาทและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๘ ประเภท ได้แก่ ๑) เจดีย์ ๒) ป้อมปราการ ๓) ซุ้มประตู ๔) รั้ว เขต กำแพง ๕) ศาลา อาคารที่ประทับ ๖) บ้านเรือน ๗) เมรุมาศ และ ๘) มณฑป มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๑๐.๑ เจดีย์

๔.๑๐.๒ ป้อมปราการ

๔.๑๐.๓ ซุ้มประตู

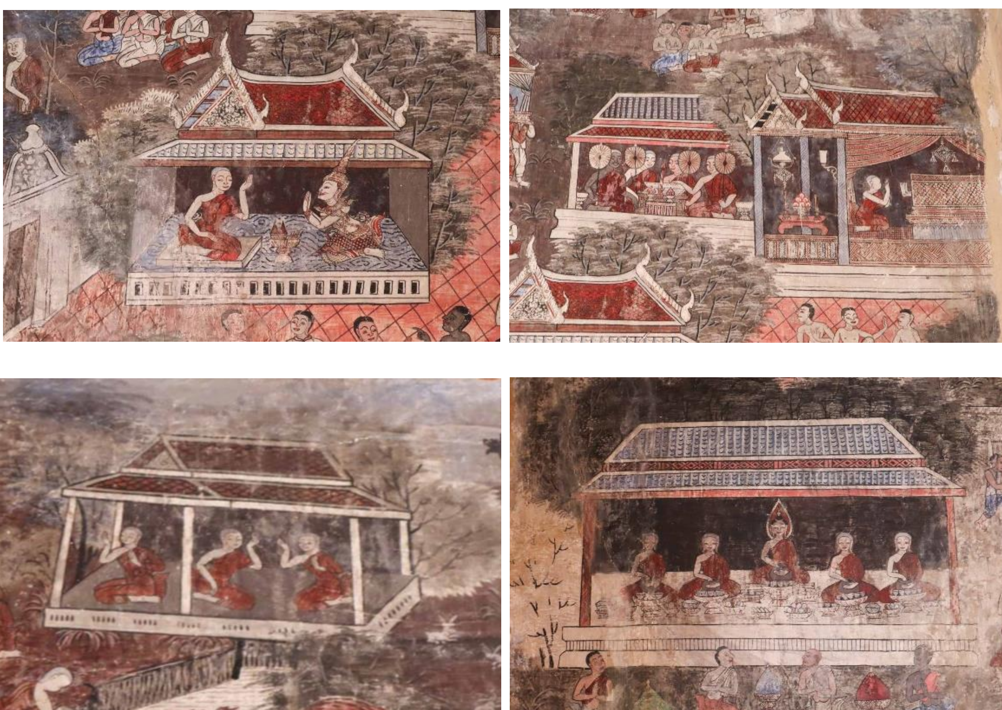
๔.๑๐.๔ รั้ว เขต กำแพง

๔.๑๐.๕ ศาลา อาคารที่ประทับ

๔.๑๐.๖ บ้านเรือน

๔.๑๐.๗ เมรุมาศ

๔.๑๐.๘ มณฑป

๔.๑๑ วัดสุทธาวาส (วัดใหม่) จังหวัดสิงห์บุรี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร วัดสุทธาวาส (ใหม่) เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติ ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๙ ประเภท ได้แก่ ๑) เจดีย์ ๒) ป้อมปราการ ๓) ซุ้มประตู ๔) รั้ว เขต กำแพง ๕) ศาลา อาคารที่ประทับ ๖) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๗) โบสถ์ วิหาร ๘) เมรุมาศ และ ๙) วิมาน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

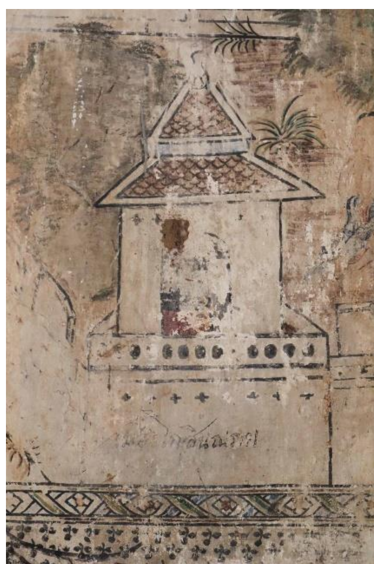
๔.๑๑.๑ เจดีย์

๔.๑๑.๒ ป้อมปราการ

๔.๑๑.๓ ซุ้มประตู

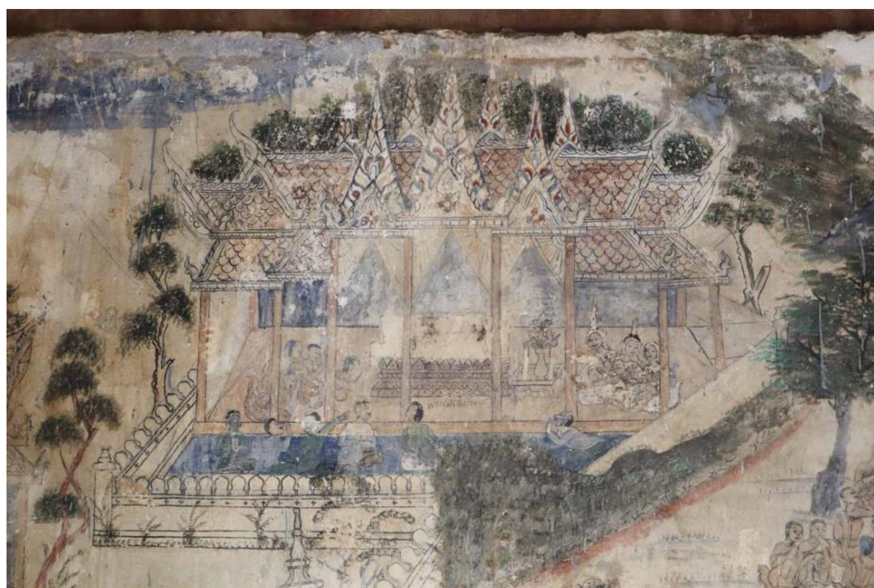
๔.๑๑.๔ รั้ว เขต กำแพง

๔.๑๑.๕ ศาลา อาคารที่ประทับ

๔.๑๑.๖ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๑๑.๗ โบสถ์ วิหาร

๔.๑๑.๘ เมรุมาศ

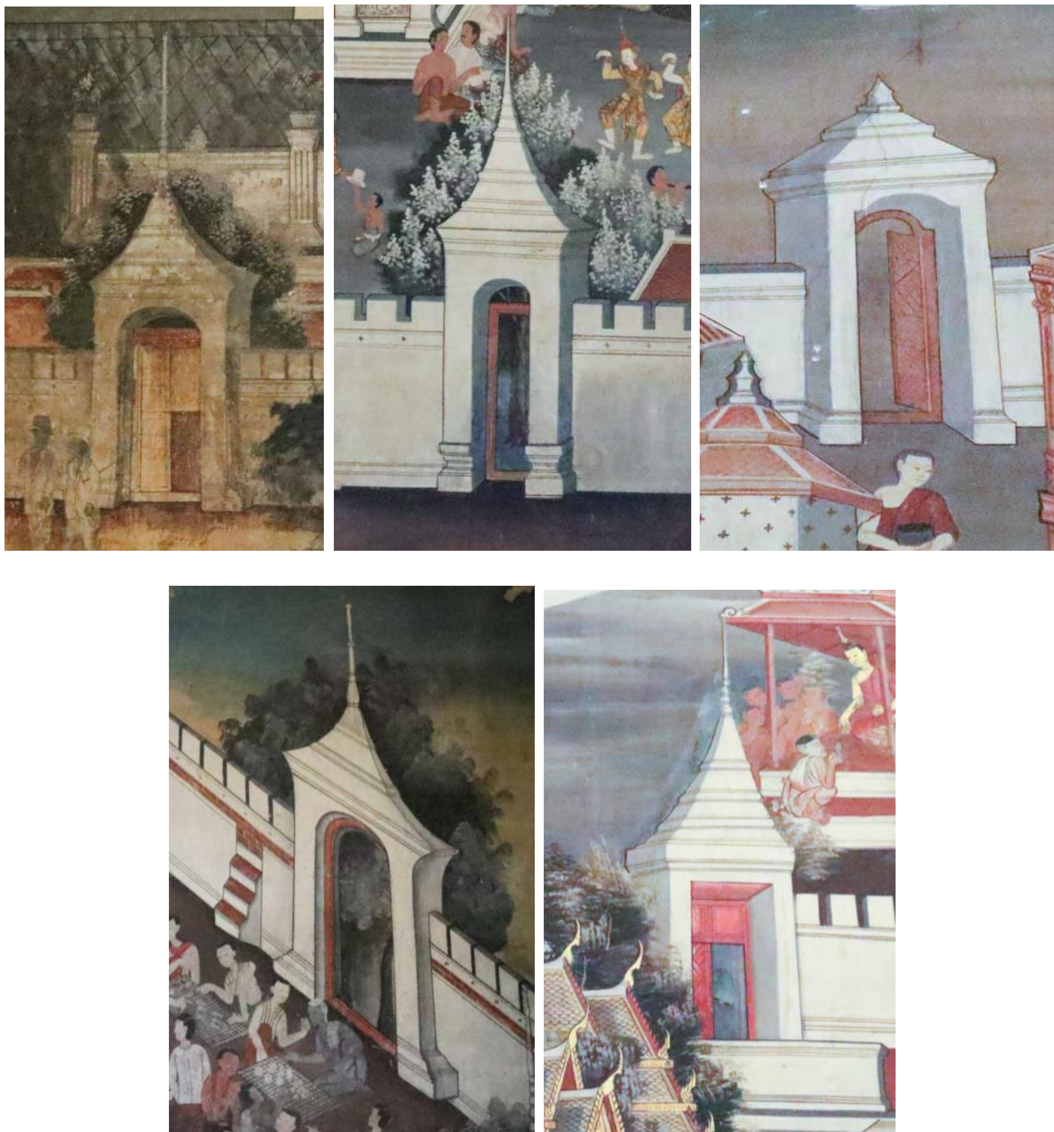
๔.๑๒ วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระวิหาร วัดสุทธาวาส (ใหม่) เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติ ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๕ ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๑๑ ประเภท ได้แก่ ๑) ป้อมปราการ ๒) ซุ้มประตู ๓) รั้ว เขต กำแพง ๔) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๕) ศาลา อาคารที่ประทับ ๖) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๗) กุฏิ อาศรม ๘) โบสถ์ วิหาร ๙) บ้านเรือน ๑๐) เมรุมาศ และ ๑๑) วิมาน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๑๒.๑ ป้อมปราการ

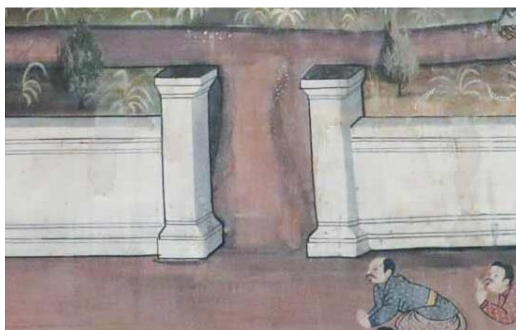

๔.๑๒.๒ ซุ้มประตู

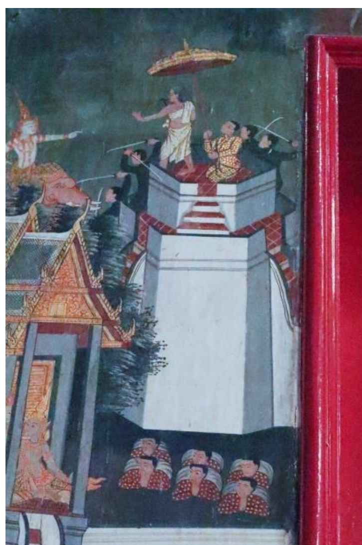
๔.๑๒.๓ รั้ว เขต กำแพง

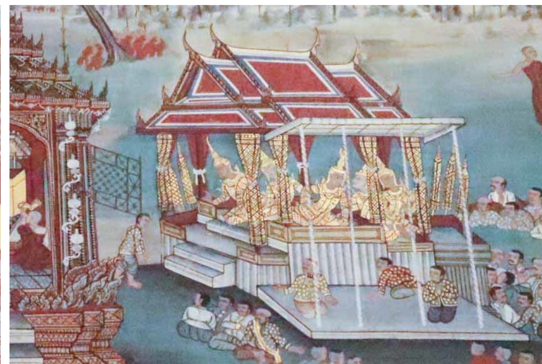

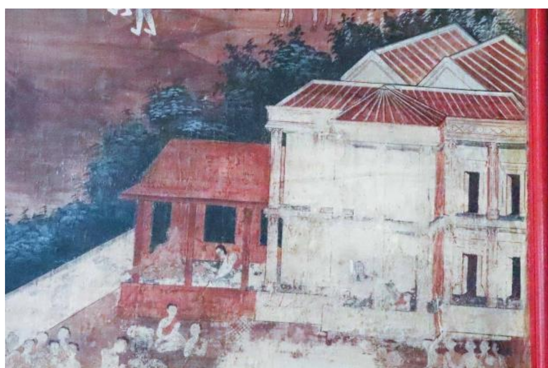
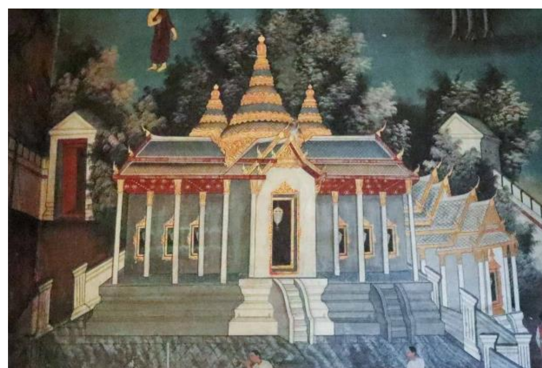

๔.๑๒.๔ หอกลอง หอระฆัง หอคอย

๔.๑๒.๕ ศาลา อาคารที่ประทับ

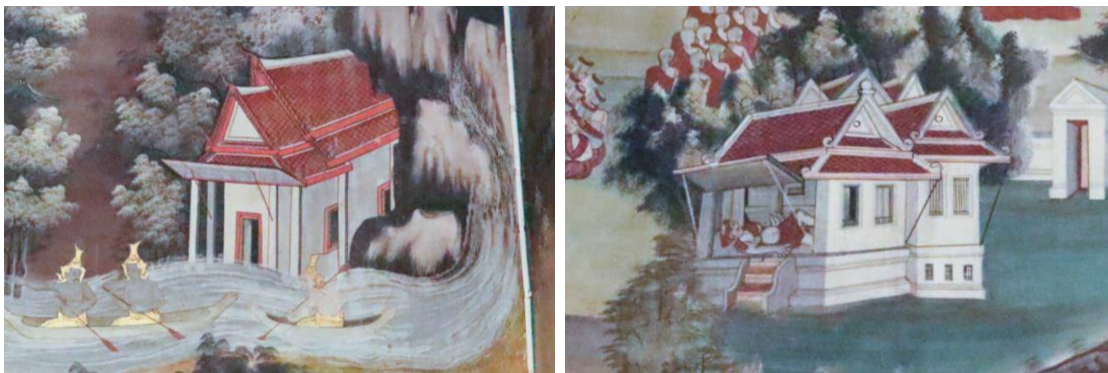
๔.๑๒.๖ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๑๒.๗ กุฏิ อาศรม

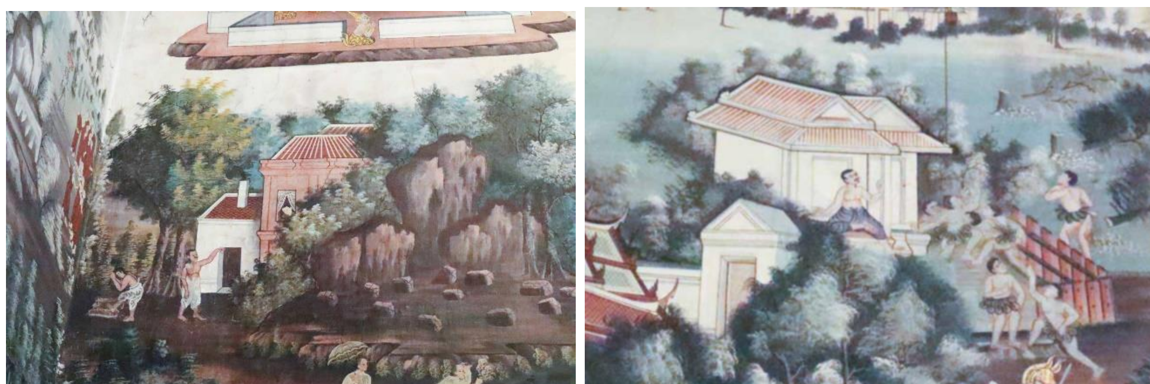

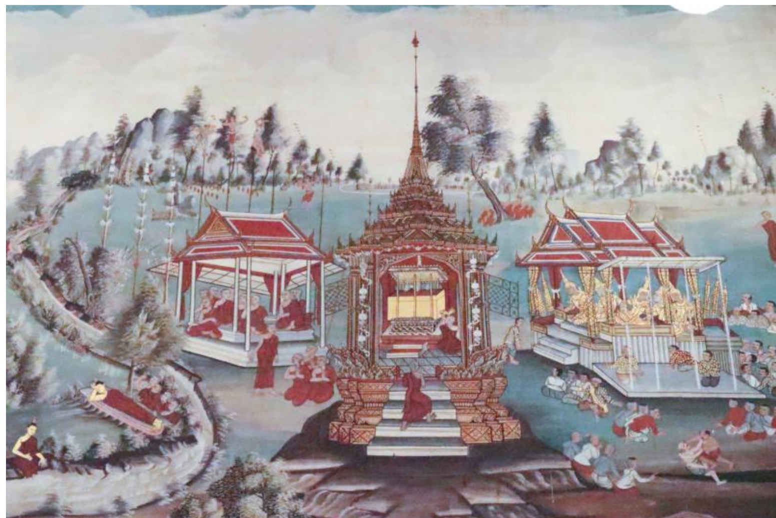
๔.๑๒.๘ โบสถ์ วิหาร

๔.๑๒.๙ บ้านเรือน

๔.๑๒.๑๐ เมรุมาศ

๔.๑๒.๑๑ วิมาน

๔.๑๓ วัดเขียน จังหวัดอ่างทอง

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดเขียน เป็นภาพเขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติ ทศชาติชาดก และสุธนชาดก สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสกุลเมืองวิเศษชัยชาญสมัยอยุธยาตอนปลาย ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๗ ประเภท ได้แก่ ๑) ป้อมปราการ ๒) ซุ้มประตู ๓) รั้ว เขต กำแพง ๔) ศาลา อาคารที่ประทับ ๕) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๖) กุฏิ อาศรม และ ๗) บ้านเรือน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๑๓.๑ ป้อมปราการ

๔.๑๓.๒ ซุ้มประตู

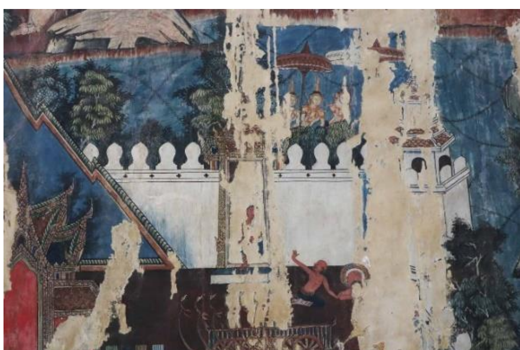

๔.๑๓.๓ รั้ว เขต กำแพง

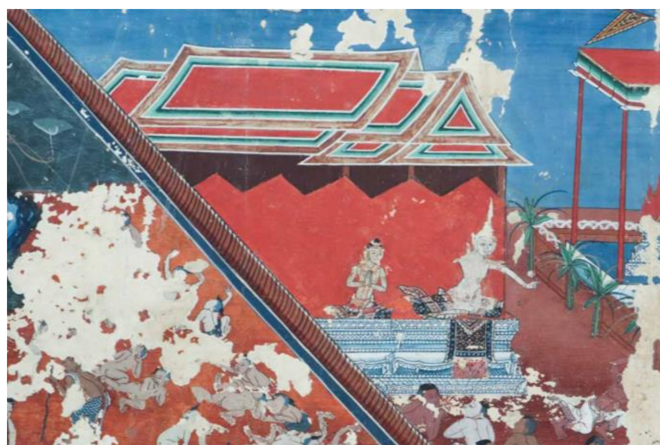

๔.๑๓.๔ ศาลา อาคารที่ประทับ

๔.๑๓.๕ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๑๓.๖ กุฏิ อาศรม

๔.๑๓.๗ บ้านเรือน

๔.๑๔ วัดหนองโนเหนือ จังหวัดสระบุรี

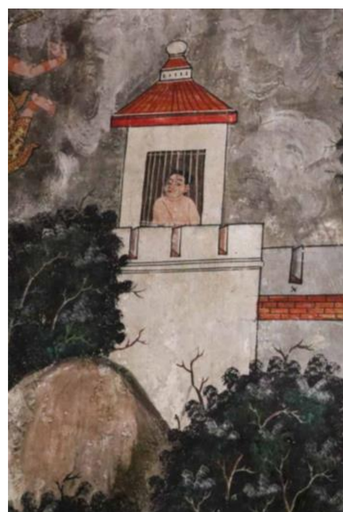
ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดหนองโนเหนือ เป็นภาพพระธาตุเจดีย์จุฬามณี ภาพมารผจญ และภาพชาดก สันนิษฐานว่าเขียนขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น-ตอนกลาง ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๙ ประเภท ได้แก่ ๑) เจดีย์ ๒) ป้อมปราการ ๓) ซุ้มประตู ๔) รั้ว เขต กำแพง ๕) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๖) ศาลา อาคารที่ประทับ ๗) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๘) กุฏิ อาศรม และ ๙) บ้านเรือน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๑๔.๑ เจดีย์

๔.๑๔.๒ ป้อมปราการ

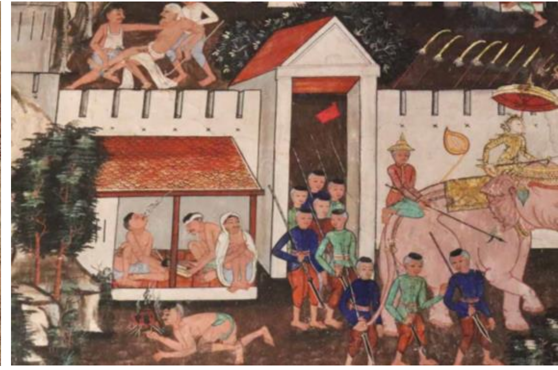

๔.๑๔.๓ ซุ้มประตู

๔.๑๔.๔ รั้ว เขต กำแพง

๔.๑๔.๕ หอกลอง หอระฆัง หอคอย

๔.๑๔.๖ ศาลา อาคารที่ประทับ

๔.๑๔.๗ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

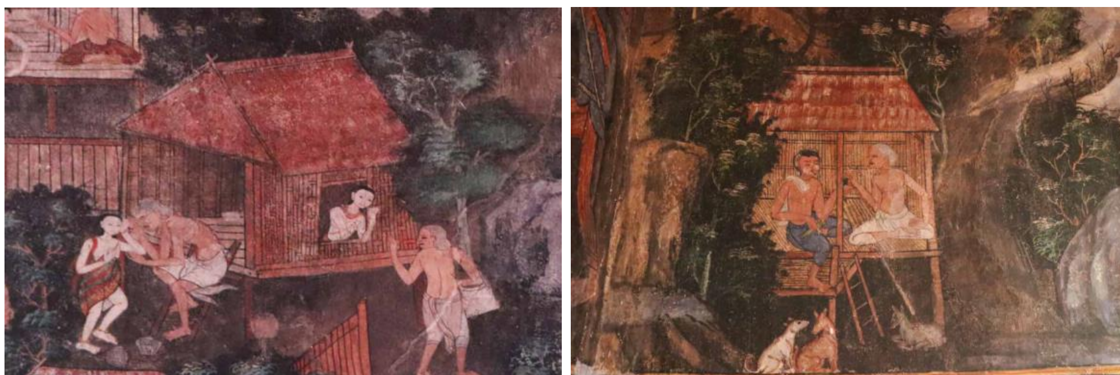
๔.๑๔.๘ กุฎิ อาศรม

๔.๑๔.๙ บ้านเรือน

๔.๑๔.๑๐ วิมาน

๔.๑๕ วัดจันทบุรี จังหวัดสระบุรี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดจันทบุรี เขียนเล่าเรื่องพุทธประวัติ ภาพมารผจญ และภาพทศชาติชาดก ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๙ ประเภท ได้แก่ ๑) เจดีย์ ๒) ป้อมปราการ ๓) ซุ้มประตู ๔) รั้ว เขต กำแพง ๕) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๖) ศาลา อาคารที่ประทับ ๗) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๘) กุฏิ อาศรม และ ๙) บ้านเรือน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๑๕.๑ เจดีย์

๔.๑๕.๒ ป้อมปราการ

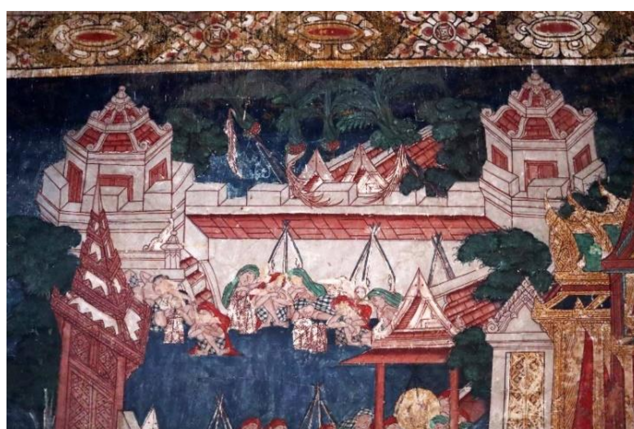

๔.๑๕.๓ ซุ้มประตู

๔.๑๕.๔ รั้ว เขต กำแพง

๔.๑๕.๕ หอกลอง หอระฆัง หอคอย

๔.๑๕.๖ ศาลา อาคารที่ประทับ

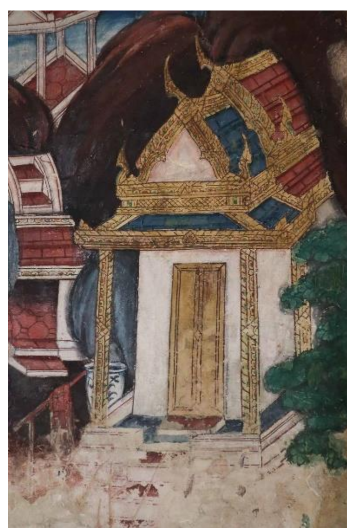
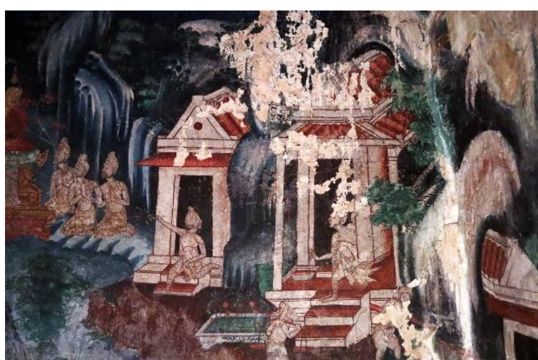

๔.๑๕.๗ ปราสาท พลับพลาจตุรมุข

๔.๑๕.๘ กุฏิ อาศรม

๔.๑๕.๙ บ้านเรือน

๔.๑๖ วัดสมุหประดิษฐาราม จังหวัดสระบุรี

ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถ วัดสมุหประดิษฐาราม เขียนเล่าเรื่องหลวิชัยคาวี พระสมุทรโฆษ และวิถีชีวิตของชาวบ้านของชาวไท-ยวน ภายในภาพจิตรกรรมเหล่านั้นพบภาพสถาปัตยกรรมทั้งหมด ๕ ประเภท ได้แก่ ๑) ซุ้มประตู ๒) รั้ว เขต กำแพง ๓) ศาลา อาคารที่ประทับ ๔) กุฏิ อาศรม และ ๕) บ้านเรือน มีรูปแบบดังต่อไปนี้

๔.๑๖.๑ ซุ้มประตู

๔.๑๖.๒ รั้ว เขต กำแพง

๔.๑๖.๓ ศาลา อาคารที่ประทับ

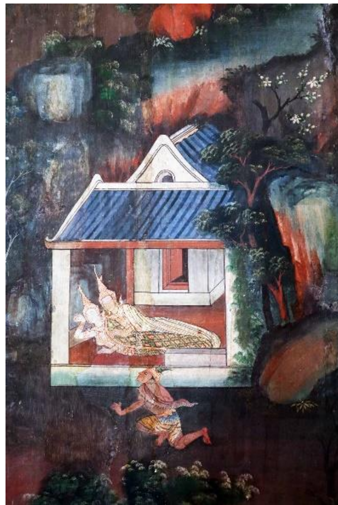
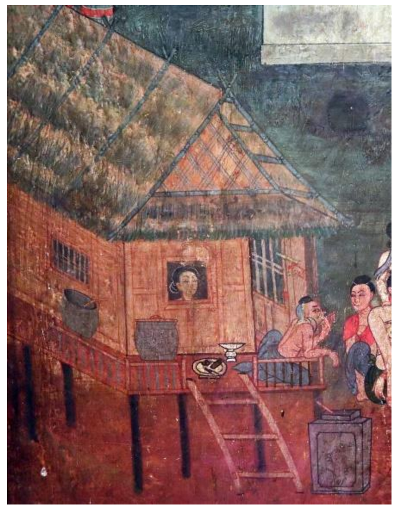

๔.๑๖.๔ กุฏิ อาศรม

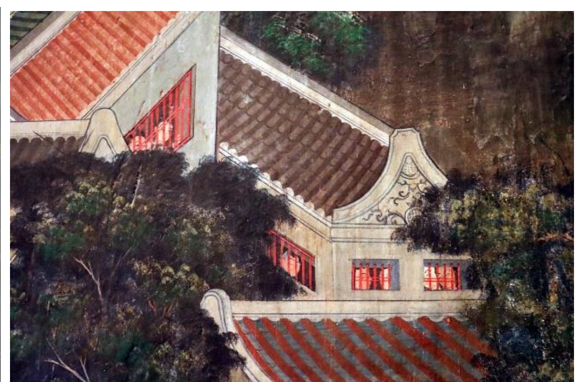
๔.๑๖.๕ บ้านเรือน

บทที่ ๕

บทสรุป

จากการเก็บบันทึกข้อมูลรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง ให้ได้มาซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ผ่านมุมมองของจิตรกร ซึ่งข้อมูลดังกล่าวนี้ ถือเป็นการเก็บรวบรวมองค์ความรู้ด้านสถาปัตยกรรมของจิตรกรในแต่ละยุคสมัย โดยเนื้อหาสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อประกอบการวิเคราะห์รูปแบบทางสถาปัตยกรรมได้ การเก็บรวบรวมองค์ความรู้นี้ เป็นการเก็บข้อมูลโดยวิธีการสำรวจ บันทึก และถ่ายภาพ โดยเลือกเก็บข้อมูลภาพจิตรกรรมที่ยังคงความสมบูรณ์พอที่จะสันนิษฐานรูปแบบของอาคารนั้นได้ จากพื้นที่ทั้งหมด ๑๖ พื้นที่ ได้แก่ วัดเชิงท่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดกษัตราธิราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดสุวรรณดาราราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพุทไธสวรรย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดพระงาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดกลาง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดขนอนเหนือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดเสนาสนาราม ราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา วัดม่วง จังหวัดสิงห์บุรี วัดสุทธาวาส (วัดใหม่) จังหวัดสิงห์บุรี วัดไชโยวรวิหาร จังหวัดอ่างทอง วัดเขียน จังหวัดอ่างทอง วัดหนองโนเหนือ จังหวัดสระบุรี วัดจันทบุรี จังหวัดสระบุรี และ วัดสมุหประดิษฐาราม จังหวัดสระบุรี ซึ่งในแต่ละที่ปรากฏภาพจิตรกรรมในอาคารที่ต่างกัน ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ และตำหนักที่ประทับ

เมื่อนำข้อมูลภาพถ่ายที่เก็บบันทึกมาสังเคราะห์แล้ว สามารถจำแนกประเภทของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนังได้ ๑๔ ประเภท คือ ๑) พระปรางค์ ๒) เจดีย์ ๓) ป้อมปราการ ๔) ซุ้มประตู ๕) รั้ว เขต กำแพง ๖) หอกลอง หอระฆัง หอคอย ๗) ศาลา อาคารที่ประทับ ๘) ปราสาท พลับพลาจตุรมุข ๙) กุฏิ อาศรม ๑๐) โบสถ์ วิหาร ๑๑) บ้านเรือน ๑๒) เมรุมาศ ๑๓) มณฑป และ ๑๔) วิมาน ในแต่ละประเภทมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่หลากหลายอย่างมาก ซึ่งในความหลากหลายนั้น พบว่า จิตรกรยังเขียนภาพโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมอยู่บนพื้นฐานของอาคารสถาปัตยกรรมจริง คือ โครงสร้างไม้และโครงสร้างอิฐและปูน ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้มานั้น ไม่สามารถนำไปเทียบขนาดสัดส่วนกับสถาปัตยกรรมจริงได้ เนื่องจากการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังในยุคสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ตอนกลางนี้ไม่ได้ยึดมุมมอง (Perspective) ตามความเป็นจริง แต่ข้อมูลทางด้านรูปแบบและลวดลายที่ปรากฏ มีความเป็นไปได้ที่จิตรกรได้เขียนภาพเหล่านั้นผ่านการมองเห็นจากสถาปัตยกรรมจริง ตัวอย่างที่เห็นได้อย่าชัดเจน คือภาพเขียนจิตรกรรมภายในพระวิหารพระอินทร์แปลง วัดเสนาสนาราม ที่เขียนภาพสถาปัตยกรรมของวัดเสนาสนารามได้ใกล้เคียงกับสถาปัตยกรรมจริง ทั้งนี้ การจำแนกรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้มานี้ สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลองค์ความรู้เพื่อการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมในยุคสมัยอยุธยา-รัตนโกสินทร์ตอนกลางในงานด้านอื่นๆ ต่อไปได้

ตารางแสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในภาพจิตรกรรมฝาผนัง															
ที่	รูปแบบที่พบ / พื้นที่	ปรางค์	เจดีย์	ป้อม ปราการ	ซุ้มประตู	รั้ว เขต กำแพง	หอกลอง/ หอระฆัง/ หอคอย	ศาลา/ อาคาร ที่ประทับ	ปราสาท/ พลับพลา จตุรมุข	กุฏิ/อาศรม	โบสถ์/วิหาร	บ้านเรือน	เมรุมาศ	มณฑป	วิมาน
1	วัดเชิงท่า		●	●	●	●		●	●	●		●	●		●
2	วัดกษัตราธิราช		●	●	●	●	●	●	●	●		●	●	●	●
3	วัดหน้าพระเมรุ			●	●	●		●				●			
4	วัดสุวรรณดาราราม			●	●	●	●	●	●	●		●			
5	วัดพุทไธสวรรย์				●	●		●	●	●			●		
6	วัดพระงาม			●	●	●	●	●		●	●				
7	วัดกลาง		●	●	●	●		●	●	●	●	●			
8	วัดขนอนเหนือ			●	●	●	●	●	●	●		●	●		●
9	วัดเสนาสนาราม ราชวรวิหาร	●	●	●	●	●	●	●	●		●	●			
10	วัดม่วง		●	●	●	●		●				●	●	●	
11	วัดสุทธาวาส (ใหม่)		●	●	●	●		●	●		●		●		
12	วัดไชโยวรวิหาร			●	●	●	●	●	●	●	●	●	●		●
13	วัดเขียน			●	●	●		●	●	●		●			
14	วัดหนองโนเหนือ		●	●	●	●	●	●	●	●		●			●
15	วัดจันทบุรี		●	●	●	●	●	●	●	●		●			
16	วัดสมุหประดิษฐาราม				●	●		●		●		●			

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา. **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท., ๒๕๒๕.

อาภาณ์ ณ สงขลา. **การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : บริษัท สำนักพิมพ์สมาพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๔.

พิสิฐ เจริญวงศ์. **ศิลปะถ้ำในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: บริษัท จิคตอรี่เพาเวอร์พอยท์ จำกัด, ๒๕๓๑.

ทรงยศ วงศ์ประพฤติดี. นายช่างศิลปกรรมอาวุโส. ๑๐ พฤศจิกายน ๒๕๖๓.

น. ณ ปากน้ำ. **จิตรกรรมอยุธยา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๓.

ประติมา นิ่มเสมอ. "สถาปัตยกรรมในจิตรกรรมสมัยอยุธยา: การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมจากสมุดภาพไตรภูมิ." รายงานการวิจัยทุนอุดหนุนการวิจัยการสถาบันและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๖ ดำเนินการเสร็จสิ้น พ.ศ.๒๕๕๙.

สันติ เล็กสุขุม. **จิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ ๓ ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกก็เปลี่ยนตาม**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, ๒๕๔๘.

สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา. **วัดสมุหประดิษฐาราม**. กรุงเทพฯ : บริษัท นุชาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๑๐.

สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา. **วัดใหญ่เทพนิมิตร์**. กรุงเทพฯ : บริษัท โรงพิมพ์ล้านคำ จำกัด, ๒๕๕๑.

สำนักศิลปากรที่ ๓ พระนครศรีอยุธยา. "จิตรกรรมฝาผนัง วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา." เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาถวายความรู้แด่พระสังฆาธิการและอาสาสมัครท้องถิ่นฯ เรื่อง แนวทางการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังภายในวัด ในโครงการดูแลทรัพย์สินทางศิลปวัฒนธรรมของชาติเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย วันที่ ๑๖-๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๖ ณ ห้องประชุมพิพิธวิหารการ ศูนย์พัฒนาคุณภาพชีวิต อาคารโรงเรียนอธิราชศิลปากร ในพระบรมราชูปถัมภ์ วัดกษัตราธิราชวรวิหาร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.

อาภรณ์ ณ สงขลา, **การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ: บริษัท สำนักพิมพ์ สมาพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๔.

เนื้ออ่อน ขรัวทองเขียว, **ความเข้าใจในจิตรกรรมไทยประเพณี** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหวิทยาลัย), ๗.